

DEMOS
MAGYARORSZÁG

FAREED ZAKARIA

A posztamerikai világ

Gondolat

DEMOS

könyvek

A SOROZAT EDDIG MEGJELENT KÖTETEI:

Castells, Manuel – Ince, Martin

A TUDÁS VILÁGA

2006, A/5, 200 oldal, 2500 Ft

Giddens, Anthony

ELSZABADULT VILÁG

Hogyan alakítja át életünket a globalizáció?

2005, A/5, 112 oldal, 1800 Ft

Gyurcsány Ferenc

ÚTKÖZBEN

2005, B/5, 136 oldal, 1450 Ft

Lakoff, George

NE GONDOLJ AZ ELEFÁNTRA!

*A progresszív gondolkodás nélkülözhetetlen
zsebkönyve*

2006, A/5, 178 oldal, 1900 Ft

Leonard, Mark

MIÉRT EURÓPA DIKTÁLJA A LÉPÉST

A 21. SZÁZADBAN?

Dessewffy Tibor utószavával

2006, A/5, 188 oldal, 1900 Ft

Browne, Matt – Diamond, Patrick (szerk.)

MÉRLEGEN A JELENKORI SZOCIÁLDEMOKRÁCIA

2006, A/5, 359 oldal, 3200 Ft

Giddens, Anthony – Diamond, Patrick (szerk.)

ÍRÁSOK AZ EGYENLŐTLENSÉGRŐL,

AZ EGYENLŐSÉGRŐL – ÉS AZ ÚJ EGYENLŐSÉGRŐL

2006, A/5, 302 oldal, 3200 Ft

Surowiecki, James

A TÖMEGEK BÖLCSESSÉGE

2007, A/5, 360 oldal, 3100 Ft

Fareed Zakaria

A POSZTAMERIKAI VILÁG

Gondolat Kiadó
Budapest, 2009

Az eredeti mű címe Fareed Zakaria: *The Post-American World*.
W. W. Norton and Company Inc. 2008

Fordította
Szigeti Judit Eszter

Copyright © 2008 by Fareed Zakaria
Hungarian translation © Szigeti Judit Eszter, 2009

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

www.gondolatkiado.hu

A kiadásért felel Bácskai István
Felelős szerkesztő Berényi Gábor
Szöveggondozó Rátkay Ildikó
Műszaki szerkesztő Pintér László
Tördelő Lipót Éva
Nyomta és kötötte ETO-Print Nyomda

ISBN 978 963 693 175 9
ISSN 1787-4793

TARTALOM

Köszönetnyilvánítás	9
Előszó	13
I. A TÖBBIEK FELEMELKEDÉSE	31
II. CSORDULTIG VAN A POHÁR	36
Az iszlám fenyegetés	40
A nagy terjeszkedés	48
A három erő: politika, gazdaság, technológia	52
A bőség okozta problémák	57
A nacionalizmus virágzása	62
Az utolsó szuperhatalom	70
III. EGY NEM NYUGATI VILÁG?	80
Az erő gyengeség	88
Sors-e a kultúra?	91
A győzelem zsákmányai	96
Nyugatosodás	100
Modernizáció	104
A régi rend halála	107
Megkevert jövő	111
IV. A KIHÍVÓ	118
Működő központi tervgazdálkodás?	124
Fényét elrejtve	135

„Mi köze Istennek a külpolitikához?”	139
Túl nagy, hogy elrejtőzzön	146
A sárkány és a sas	155

V. A SZÖVETSÉGES	161
Alulról felfelé	165
A kormányzás szükségessége	172
Vak és fogatlan	178
A sas és a tehén	182
A hindu világszemlélet	185
Nukleáris hatalom	190
Földrajzi kifejezés	194

VI. AMERIKA HATALMA	200
A brit birodalom kiterjedése	202
Nagy-Britannia hanyatlása	204
A brit hatalom különös felemelkedése	207
Jó politika, rossz gazdaság	210
Amerika hosszan tartó tündöklése	214
A jövő elérkezett	216
Amerika legsikeresebb iparága	220
Gondolkodni tanulni	225
Amerika titkos fegyvere	229
A nagybani kép	233
Mindenki beszállt a játékba	237
A semmittevő politika	244

VII. AMERIKA CÉLJA	249
A verseny előnyei	253
Most más a helyzet	260
Az új korszak új szabályai	265
Félelem és rettegés	282
Jegyzetek	293

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ezt a könyvet az elmúlt néhány év utazásai, olvasmányai és elmélkedései ihlették, ugyanakkor a szenvedély terméke is. Fia-talembereként érkeztem Amerikába, beleszerettem az országba, itt alakítottam ki az életemet és alapítottam családot. A legjobbat kívánom ennek az országnak, és mélyen hiszem, hogy Amerika hatalma és törekvése, amennyiben megfelelően alkalmazzák, hasznos mind Amerika, mind pedig a világ számára. Ez a könyv egyben az első olyan alkalom volt, amikor úgy kellett írnom, hogy közben két gyermek aktívan igényelte a figyelmemet. Vannak szakmai kötelezettségeim, melyek sokszor igen megterhelők, ám a könyv megírásában a legnagyobb kihívást – a lehető legnehezebbet – az jelentette, amikor vissza kellett vonulnom a dolgozószobámba, miközben a gyerekeim szerettek volna velem lenni. Remélem, hogy sikerült megfelelő egyensúlyt kialakítanom a család, a munka és a könyv megírása között.

Könyvet írni és közben számtalan más elkötelezettségnek is megfelelni, nagy munka, amelyhez mások segítségére, türelmére és megértésére is szükség van. Mindenekelőtt szeretnék köszönetet mondani a *Newsweek* okos és nagylelkű munkatársainak, különösen Rick Smithnek, Mark Whitakernek (aki jelenleg a BBC Newsnál dolgozik), Jon Meachamnak és Tony Emersonnak. Mielőtt a *Newsweek*-nél kezdtem dolgozni, azt hal-

lottam Donald Grahamról, hogy kiváló főnök, és személyes tapasztalataim alapján örömmel jelenthetem, hogy ez valóban így van. Három évvel ezelőtt indítottam el a *Foreign Exchange* című televíziós műsort, amelyet 2007 novemberéig vezettem. Szeretném megköszönni Bruce Blairnek, Mark Suggnak és kiváltképp Sujata Thomasnak, amiért olyan csodálatos kollégáim voltak ebben a vállalkozásban. Őszintén hálás vagyok Sharon Sullivannek és Patricia Huienek, amiért óriási hozzáértéssel és elkötelezettséggel menedzselték életem akrobatamutatványait, és rendkívül kellemessé tették a napi munkát. Négy nagyon tehetséges fiatalember segített a könyvhöz kapcsolódó kutatásokban, ma már mindannyian jelentősebb dolgokkal foglalkoznak: Robert Wiesenberger, Rukhmini Punoose, Alan Isenberg és Barrett Sheridan. Barrett dolgozott a könyvön a leghosszabb ideig, a munka legintenzívebb időszakában, és a végeredmény nagymértékben az ő kemény munkáját, intelligenciáját és jó ítélőképességét dicséri. Felkértem néhány barátot – Andrew Moravsciket, Gideon Roset, Zachary Karabellt és Allison Stangert – a kézirat egyes részeinek elolvasására, és sokkal tartozom nekik rendkívül hasznos megjegyzéseikért. Daniel Kurtz-Phelan az egészet végigolvasta, és finomított a szövegen. Tina Bennett, az ügynököm, a projekt minden egyes szakaszában olyan lelkes volt, hogy nem igazán hittem neki, mégis segített a továbbhaladásban. Drake McFeely, a szerkesztőm, igazi mestere a szakmának. Megjegyzései teljes mértékben találók és helyénvalók voltak. Drake asszisztensének, Kyle Frisinának a kéziratot a normálisnál valamivel gyorsabban kellett könyvvé alakítania, és ezt meg is tette, mindenféle panaszkodás nélkül. Cullen Stanley csodálatosan kezelte a könyv külföldi jogdíjait. Amikor az emberek a régi időket emlegetik, mikor még az ügynököket és kiadókat a minőség és a lényeg igazán érdekelte, úgy érzem, nekik nem volt szerencsájuk megismerni a Janklow, a Nesbit és a W. W. Norton munkatársait.

Ezt a könyvet testvéremnek, Arshadnak ajánlottam, aki egy évvel előttem érkezett Amerikába. Úgy hiszem, hogy ha ő nem élvezte volna az Államokban töltött első évét, ma nem lennék itt. Azóta jóban, rosszban barátok és társak vagyunk. A könyv számos ötletét megvitattuk vele, és sokat merítettem az ő meglátásaiból. Édesanyám, Fatma Zakaria egész életére jellemző bölcsessége, biztatása, támogatása és szeretete nagy segítségemre volt. Édesapám, Rafiq Zakaria, három éve halt meg. Bárcsak átbeszélhettem volna vele a könyv témáit.

Valamikor tavaly ősszel a könyv néhány fejezetének piszkozatát odaadtam feleségemnek, Paulának, és arra kértem, hogy fűzzön hozzá megjegyzéseket. Egy részét elolvasta, véleményezte, és azután azt mondta: „Azt hiszem, az én legnagyobb hozzájárulásom ehhez a könyvhöz az, ha a családi élet fenntartására ügyelek, és arra, hogy a gyerekek ne zavarjanak téged.” Valójában Paula mindig is kiváló szerkesztő volt, hiszen ő maga is tehetséges író, ám az adott körülmények között igaza volt. Nélküle nem adatott volna meg számomra a könyv megírásához szükséges szellemi béke és kitartás. Köszönettel tartozom neki szeretetért és barátságáért.

Lányom, Lila, aki ötéves lett, amikor a könyv nyomdába került, tudtomra adta, hogy örül, hogy a munka végére értem, mivel így végre használhatja a számítógépet, hogy a YouTube-on a *High School Musical* számait hallgassa. Omar fiamat, aki ekkor nyolcéves volt, jobban érdekelte maga a könyv. Amikor először meséltem neki, hogy miről írok, kissé aggódva ezt mondta: „Miért írsz könyvet a jövőről? Ha tévedsz, az emberek nem fogják megvenni.” Remélem, hogy nem kell szégyenkeznie miattam.

ELŐSZÓ

Minden aranykor véget ér egyszer. És minél tündöklőbb volt, annál zajosabban ér véget. A 2008-as krach a világ legsúlyosabb pénzügyi összeomlása 1929 óta, és könnyen lehet, hogy a nagy gazdasági világválság óta eltelt időszak legnehezebb gazdasági problémáit idézi majd elő. A történetek egytől egyig példanélküliek voltak: Amerika legnagyobb jelzálog-hitelezőinek államosítása; a Lehman Bros. becsődölése a legnagyobb a történelem során; olyan, valaha tekintélyes cégek mint a Merrill Lynch, vagy a Washington Mutual összeomlás közeli állapota; az amerikai központi bankrendszer döntése, hogy több trillió dollárral növeli a mérlegét; 700 milliárd dolláros kiegészítő csomag, 850 milliárd dolláros költségvetési ösztönzés. Ha mindezekhez a történelmi jelentőségű eseményekhez még hozzáadjuk az ennél jóval prózaibb, mégis fájdalmas aktualitásokat – növekvő munkanélküliség, gazdasági visszaesés, hullámszó lakásárak –, egy olyan történetet kapunk, melyet generációk fognak emlegetni.

Ugyanakkor ha fontos az, hogy ne felejtjük el, mi is történt a 2008-as nagy pánik során, akkor még fontosabb emlékeznünk arra, hogyan jutottunk el odáig. Leginkább a sikernek köszönhetjük. Bár az út során voltak fellendülések és visszaesések, az elmúlt negyed évszázadot egészében rendkívüli növekedés

jellemezte. A globális gazdaság minden tíz évben kétszeresére növekedett, 1999 és 2008 között 31 trillió dollárról 62 trillió dollárra, miközben az infláció meglepő módon kitartóan alacsony maradt. A fejlődés új régiókat ért el. Míg a nyugati családok kényelmes otthonaikból az úgynevezett „McMansion” típusú egyenházakba költöztek, addig a létminimum környékén élő ázsiai és latin-amerikai gazdák új állásokat találtak a gyorsan fejlődő városokban. Az egykori riksások szoftvercégek alkalmazottai lettek. Az afrikai üzletemberek termékeikkel megjelentek a globális piacon. A plazmatévék és iPodok ára mindenhol óriási mértékben csökkent, a részvényekben, kötvényekben, és igen, az ingatlanban tárolt vagyon az egekbe szökött. A makrogazdasági mutatók egy pillanat alatt az egész történetet világossá teszik. 2006-ban és 2007-ben, amikor a nemrég véget ért aranykor csúcspontját éltük, 124 ország gazdasága – a világ közel kétharmada – évi több mint négyszázalékos növekedést ért el.

A jólét e nagy korszakát előidéző trendekről részletesen beszélélek ebben a könyvben. A Szovjetunió halála egy viszonylagosan stabil időszakban következett be. Azelőtt a Szovjetunió tucatnyi polgárháborút, fegyveres lázadást és kisebb gerillacsoportot pénzelt, és a legtöbb esetben a Nyugat adott pénzt azok ellenfeleinek. Miután ez a szuperhatalmak közötti harc véget ért, világszerte a béke időszaka köszöntött be. Voltak ugyan konfliktusok, például a balkáni háború vagy az al-Kaida által előidézett erőszak, de egészében a bolygót olyan béke és stabilitás jellemezte, amilyenre évszázadok óta nem volt példa. A politikai erőszak halálos áldozatainak száma csökkent.

A kommunizmus bukása után a szabadpiaci kapitalizmus maradt az egyetlen életképes gazdasági forma, amely a világ kormányait erősen ösztönözte arra, hogy a nemzetközi gazdasági rendszer részeivé váljanak. Új egyezmények és intézmények mint például a Kereskedelmi Világszervezet (WTO), azon

dolgoztak, hogy csökkentsék a kereskedelmi korlátozásokat, és egységbe rendezzék a világot. Ahogy a technológiai fejlődés felgyorsult, a kommunikációs költségek óriási mértékben csökkentek, aminek köszönhetően az integráció könnyebbé vált. Egy nebraskai sportszerbolt egyszerűen megtehetette, hogy Kínából szerezze be az árut, Európában értékesítse, és hogy könyvelését bangalori könyvelőkkel csináltassa. A kormányok Vietnamtól Kolumbiáig mindenhol felismerték, hogy nem engedhetik meg maguknak, hogy kimaradjanak a jólétért folytatott globális versenyből. Megfelelő intézkedéseket vezettek be, csökkentették az adósságaikat, és megszüntették a káros hatással járó támogatásokat. Mindezt nem azért tették, mert olyan emberek mint Bob Rubin vagy Hank Paulson erre kényszerítették őket, hanem mert felismerték ennek az irányynak az előnyeit (illetve az árat, amelyet akkor kell fizetniük, ha más irányt választanak). Ezek a reformok külföldi befektetőket hoztak, és új munkahelyeket teremtettek.

Ezzel egy időben a központi bankok megtanulták enyhíteni az üzleti ciklusokat, megelőzni a hektikus kilengéseket, melyek tönkretelhetik a munkahelyeket és a megtakarításokat, valamint zavargásokhoz és forradalomhoz vezethetnek. Vegyük például az USA-t, ahol 1854 és 1919 között minden négy évben bekövetkezett egy válság, és ezek mindegyike közel két évig elhúzódott. Az elmúlt két évtizedben azonban az USA-ban minden recesszió között nyolc éven át tartó zavartalan fejlődés volt tapasztalható. A válságok pedig mindössze nyolc hónapig tartottak. A stabilitás ezen időszak az évtizedekig tartó, infláció elleni támadás eredménye volt. Paul Volckerrel kezdődően, a központi bankárok háborút vívtak az infláció ellen, és a pénzügyi politika korlátozott eszközeit úgy irányították, hogy a termékek árát viszonylag stabilan tartsák. Azok a taktikák, melyeket e háború során Amerika kifejlesztett, az ország leg-sikeresebb exportcikkeivé váltak. 2007-re mindössze 23 ország

maradt, ahol az infláció mértéke meghaladta a 10 százalékot, és csak egy – Zimbabwe – szenvedett hiperinflációtól.

Ám az alacsony infláció, a globális növekedés és a gyors technológiai fejlődés legfőbb mellékhatása a kockázat megszűnése volt. A hidegháborút követő politikai stabilitásnak köszönhetően csökkent a politikai kockázat. Ami azonban még ennél is fontosabb, a gazdasági kockázat is fokozatosan eltűnt. A befektetők hajlandóvá váltak viszonylag csekély ellenszolgáltatást elfogadni cserébe azért, amit normális körülmények között veszélyes befektetésnek tekintenénk. A kamatfelárák – a hozamkülönbség az amerikai kincstárjegy (melyet a világ legbiztonságosabb befektetésének tartanak) és más kockázatosabb kötvények között – példátlanul alacsony szintet értek el. Az olyan bizonytalan országok, mint Ecuador, valamint az olyan ingatag vállalatok, mint a Chrysler, csaknem ugyanolyan olcsón vehettek fel kölcsönt, mint az amerikai kormány. (2009-ben persze Ecuador nem tudta teljesíteni a kölcsön feltételeit, a Chrysler pedig kizárólag az utolsó pillanatban, a kormány által felajánlott segítségnek köszönhetően tudta elkerülni a csődöt.) És mivel olcsó volt a kölcsön, a tőkések és lakástulajdonosok a végletekig kihasználták azt, és többet költöttek, mint amit megengedhettek maguknak. Azokat a bankokat és befektetőket, akik az olcsó készpénzellátást szolgáltatták, jól megtömött vállalati páncélszekrények biztosították – a profit 2002 és 2006 között tizenharc egymást követő negyedéven keresztül kétszámjegyű növekedést ért el –, a fizetéseképtelenség mértéke pedig a normális alatt volt. Úgy tűnt, ezek a szép idők sosem érnek véget.

Persze voltak vészmadarak, akik azt kérdezték, hogy vajon miért értékeli ugyanolyan magasra a másodlagos jelzáloghitel-csomagokat, mint mondjuk a General Electric kötvényeit. Ám minden újabb év szemet gyönyörködtető bevételi kimutatást vagy az aktuális befektetési alapkezelő milliárd dolláros fizetését hozta. A sokat ígért korrekció mindig elmaradt,

a vészmadarak pedig mind halkabbak lettek. A Wall Streeten valamiféle fordított természetes szelekció valósult meg. Ahogy Boykin Curry, az Eagle Capital ügyvezető-igazgatója mondja, az elmúlt húsz évben „csaknem minden pénzintézet DNS-e* veszélyes mértékben átalakult. Ha valaki még több tőkeáttételt és még több kockázatot siettetett, a következő pár évben bebizonyosodott az »igaza«. Ezek az emberek felbátorodtak, magasabb pozíciókba kerültek, és egyre nagyobb tőke felett rendelkeztek. Közben azokról pedig, akik bizonytalankodtak, vagy óvatosságra intettek, kiderült, hogy »tévedtek«. Az óvatoskodókat egyre inkább megfélemlítették, és mellőzték az előléptetésekkor. Így nem fértek hozzá többé a tőkéhez.”

Warren Buffett szerint a probléma lényege az egyre növekvő arányú tőkeáttétel volt – így nevezik divatos szóval az adósságot a Wall Streeten. „Ez az egyetlen módja annak, hogy egy okos ember tönkremenjen – mondta Buffett. – Ha okosan cselekszel, idővel gazdag leszel. Ha okosan cselekszel, de rendelkezel tőkeáttétellel, és teszel egy rossz lépést, az tönkretehet, hiszen nullaszer nulla az mindig nulla marad. Ugyanakkor megerősítő, amikor körülötted mindenki sikeres, te is sikeres vagy, és az egész egy kicsit olyan, mint a Hamupipőke a bálban. Mindenki egyre jobban néz ki, a zene is egyre szebben szól, egyre jobban alakulnak a dolgok, és azt gondolod, »Mi a fenéért kellene háromnegyed 12-kor hazamennem? Inkább éjfél előtt két perccel indulok csak«. A gond csak az, hogy sehol egy óra a falon. És mindenki azt hiszi, hogy majd két perccel éjfél előtt lelép.” Dióhéjban ez a története annak, hogyan jutottunk el a 2008-as szerencsétlenséghez.

Bizonyos értelemben az egész történet lényege az adósság. Az 1980-as évek elejétől az amerikaiak többet fogyasztottak,

* DNS – domain name system, a számítástechnikában használatos kifejezés a domaineik rendszerére (szerk.)

mint amennyit megtermeltek, a különbséget pedig kölcsönökből fedezték. Ez a társadalom minden szintjén hasonlóan történt. A háztartások adóssága 1974 és 2008 között 680 milliárd dollárról 14 trillió dollárra növekedett. Csak az elmúlt hét évben megkétszereződött. Egy átlagos háztartásban ma 13 hitelkártya és 120 000 dolláros jelzáloghitel van. Ugyanakkor bizonyos értelemben, még mindig a háztartások voltak a legtakarékosabbak. Az országos és helyi politikusok annak érdekében, hogy a választópolgárokat új kosárlabda-stadionokkal és tizenkét sávú autópályákkal láthassák el anélkül, hogy megemelnék az adókat, a jövő terhére kezdtek kölcsönöket felvenni. Kötvényeket bocsátottak ki a favorizált projektek finanszírozására, olyan kötvényeket, melyek fedezetei jövőbeli adók vagy lottóbevételek voltak. De még ezek a politikusok is elmaradtak a kölcsönt felvevők valódi királya, a szövetségi kormány mögött. 1990-ben az ország adóssága 3 trillió dollár volt. 2008 végére átlépte a 11 számjegyű határt, meghaladta a 10 trillió dollárt. (Ezen írás születésekor már 10,6 trillió dollár volt.) A híres New York-i nemzeti adósságszámláló órán nem volt elegendő a hely az összeg kijelzésére. Tulajdonosai azt tervezik, hogy idén egy új, nagyobb kapacitású órát helyeznek el a régi helyén.

Vagyis, más szavakkal, az Egyesült Államok az adósok országa lett. Semmi gond nincs az adósságokkal – a kölcsönök és tőkeáttétek, amennyiben bölcs módon élnek velük, a modern gazdaság motorjai –, ám amikor ilyen végletesen kezelik őket, az végzetes következményekkel jár, ahogy azt túlfűtött gazdaságunk is tanúsítja. Ugyanakkor az egyenlet két oldalának egyensúlyban kell lennie: az Egyesült Államok soha nem juthatott volna ilyen helyzetbe, ha nem lettek volna országok, amelyek hajlandók ezt a pénzt kölcsönadni neki. Itt jön a képbe Kína.

A kínai háztartások és vállalatok a több évtizedes bizonytalanságnak és felfordulásnak köszönhetően igen óvatosak. Ke-

resetük felét a bankszámlájukon őrzik, és mindig felkészülnek az úgynevezett „esős napokra”. A nagy növekedés és a túlzott takarékoság óriási mennyiségű új tőkefelhalmozáshoz vezetett. Ahelyett azonban, hogy ezt a pénzt visszaforgatták volna a hazai gazdaságba, nagy részét külföldön hasznosították, még-hozzá többnyire az Egyesült Államokban vásároltak kincstárjegyeket, hogy aztán rájuk üljenek. Így tehát ők fedezték a mi köl-tekezéseinket, és óriási dollárkészletet halmoztak fel. Mindezt nem önzetlenségből tették. A nagy mennyiségű dollár vásárlása Kína valutáját leértékeli, aminek köszönhetően exportra szánt termékei – a polcainkat díszítő kutyaedelek, játékok és fog-krémek – olcsóbbak, és így vonzóbbak a nyugati fogyasztók számára.

Kína nem az első ország, mely az úgynevezett „exportorien-tált fejlődés” módszerét követi. Japán, Korea és más ázsiai or-szágok annak idején ugyanezt tették. És Kína még ma sincs ez-zel egyedül, hiszen másik nyolc feltörekvő piacnak is van több mint 100 milliárd dollár vésztartaléka. Ám Kína a legnagyobb támadó. Jelenleg több mint 2 trillió dollár valutamegtakarítása, nagy része dollárban. Múlt szeptemberben Kína lett Amerika legnagyobb hitelezője, megelőzve Japánt, mely jelenleg már nem vásárol nagy mennyiségben amerikai kincstárjegyet. (Kína az amerikai kincstárjegy-kintlevőségek 10 százalékát birtokolja, így nem kétséges, hogy ő az Egyesült Államok legnagyobb hi-telezője, bár az amerikai államkincstár nem tartja számon a ha-zai kölcsönzőket.) Kínáé a legnagyobb „tartozom neked” fecni, melyen Uncle Sam aláírása található.

Niall Ferguson azt írja *The Ascent of Money* (A pénz felemel-kedése) című legújabb könyvében, hogy a két ország annyira egybefonódott, hogy még egy szóösszevonást is kiérdemelné-nek, valahogy így: Kimerika. „Egy ideig úgy tűnt, ideális ház-aságról van szó – mondja. – A kelet-kimerikaiak spóroltak, a nyu-gat-kimerikaiak pedig költekeztek.”

A túlzott megtakarítás épp akkora probléma, mint a túlzott fogyasztás. Dani Rodrik harvardi közgazdász becslései szerint az, hogy Kína ekkora összeget küld külföldre ahelyett, hogy produktív módon befektetné, az országnak megközelítőleg egy százalékpontnyi GDP-jébe (bruttó hazai termék), azaz több mint évi 40 milliárd dollárjába kerül. A kínai kölcsön lényegében tömeges ösztönző program volt az USA számára. A kamatokat alacsonyan tartotta, ami a lakástulajdonosokat arra bátorította, hogy még több kölcsönt vegyenek fel, a kockázatitőke-alapkezelőket arra, hogy fokozzák a tőkeáttételeket, a befektetési bankokat pedig arra, hogy kozmetikázzák a mérleget. A kínai kölcsön olcsó pénzt teremtett, állítja Martin Wolf, a *Financial Times* újságírója, és „az olcsó pénz a pénzügyi innováció, a kölcsönzés és költekezés orgiáját hozta magával”.

Ez a helyzet nem tartható fenn. Ahogy a mondás véli, ha valami nem tarthat örökké, az nem is fog. „Már nem lehet visszatérni a megszokott kerékvágásba” – írta Wolf. Ugyanakkor rövid távon, úgy tűnik, arra vagyunk ítélve, hogy fenntartsuk a kialakult helyzetet. Nem sokkal megválasztása előtt Barack Obama elnök arra figyelmeztetett, hogy kormánya többet fog költeni olyan területekre, mint például a zöld technológia vagy az egészségügy, annak érdekében, hogy életet leheljen megereszkedett gazdaságunkba, „a következő években háromtrillió dolláros deficitre” kell majd számítani. Ennek az összegnek a nagy részét Kínától kell majd kölcsönvennünk. A kínaiaknak megvannak a maguk gazdasági problémái, amelyek megoldására évi 600 milliárd dollárt, vagyis a GDP óriási részét, 15 százalékát költik. Tulajdonképpen arra kérjük Kínát, hogy egyszerre fedezze az emberiség történelmének két legnagyobb pénzügyi expanzióját, az övét és a miénket. Nekik pedig minden okuk megvan rá, hogy folytassák a költekezést a kincstárjegyek felvásárlásával. Ha nem tennék, azt az exportjuk bálná, és kiemelkedő növekedési mutatóik hatalmasat zuhannának.

Kínának ugyanakkor van választási lehetősége. Joseph Stiglitz Nobel-díjas közgazdász mondta nekem, hogy Kína „bizonyára megpróbálja majd fenntartani az amerikai fogyasztást, de van egy B tervük is arra az esetre, ha kiderülne, hogy ez nem működik”. A B terv Kína saját fogyasztásának élénkítése lenne a kormány kiadásainak, valamint a lakosság hiteleinek növelésével. Amennyiben a B terv valósul meg, Kimerika jövője kétséges. Ahogy Ferguson mondja, „ma az a nagy kérdés, hogy Kimerika együtt marad-e, vagy a krízis miatt szétvállik. Amennyiben együtt marad, úgy a fény láthatóvá válik az alagút végén. Ha szétvállik, akkor búcsút mondhatunk a globalizációnak.”

A legjobb forgatókönyv az volna, ha Kína és az Egyesült Államok együttműködnének, hogy fokozatosan felszámolják a kölcsönös öngyilkossági paktumukat. Kína ezzel azt nyerné, hogy több pénze maradna, amit saját gazdaságába tudna befektetni. Az USA pedig azt, hogy rákényszerülne néhány nehéz döntés meghozatalára, mely végül jobb helyzetet teremtené a számára. Amerika legalább az 1980-as évek óta tudja, hogy korlátok nélkül költezhet, és a visszafizetés időpontját a végtelenségig halogathatja. Ez nem tett jót sem a bel-, sem a külpolitikájának. Amerikát arrogánssá, lustává és gondtalanná tette. Döntései leginkább a General Motors 1970-es és 1980-as évekbeli üzleti stratégiájára emlékeztetnek, mely folyamatot nagyrészt a cégen belüli ügyek hosszú sora irányította, miközben nem voltak tisztában a külső kényszerhelyzetekkel és azok sürgősségével. Nem kellett stratégiai döntéseket hoznunk, mindent megkaphattunk. Megtehettük, hogy hibákat követünk el, hogy felbőszítjük az egész világot, felbontjuk a szövetségeket, elpocsékoljuk a készleteinket, hozzá nem értő módon kezdeményezünk háborút, mindez nem számított. Bőven volt hely a hibáknak... rengeteg hibának. Ám ez az ingyen kör lassan véget ér.

Bár a jelenlegi pénzügyi válság súlyosabb, mint bármi, amire a közelmúltból vissza tudunk emlékezni, mégsem példa nélkül álló. A kapitalizmus története tele van „buborékokkal”, pánikok, pénzügyi összeomlások és recessziók tarkítják. A hollandok a tulipánok miatt veszítették eszüket az 1600-as években, a britek az 1840-es években tört rá a vasútmánia. De az elmúlt néhány évtizedben is voltak pénzügyi szerencsétlenségek Mexikóban, Argentínában, Brazíliában és a latin-amerikai országok csaknem felében. Oroszország és korábbi követői az 1990-es években mentek csődbe, és ugyanennek az évtizednek a végén a fertőzés Ázsiára is áterjedt. A Long-Term Capital Management, a világ legnagyobb kockázatitőke-kezelő alapjának összeomlása annyira nyugtalanító volt, hogy az amerikai Federal Reserve megszervezte a mentőcsomagot, hogy megmentse a pénzügyi rendszert az összeomlástól.

Ez a válság abban különbözik az eddigiektől, hogy nem a fejlődő világ egyik holtágából indult ki, hanem a globális kapitalizmus szívéből, az Egyesült Államoktól, ahonnan tovább áramlott a nemzetközi pénzügyi rendszer artériáin keresztül. Azzal ellentétben, amit sok szakértő hisz, mindez nem a kapitalizmus végét jelzi. De az Egyesült Államok számára igenis jelentheti egy bizonyos globális dominancia végét. És a jelenlegi gazdasági válság nemhogy nem mond ellent azoknak a trendeknek, amelyeket ebben a könyvben felvázolok, de még siettet is a posztamerikai világ kialakulását. Ahogy az iraki háború, valamint George W. Bush külpolitikája Amerika katonai-politikai hatalmát illegitimé tette a világ számára, úgy ez a gazdasági válság Amerika gazdasági hatalmát tette azzá.

Bárhogy ítélték is meg az emberek az amerikai külpolitikát, abban mindenki egyetértett, hogy az Egyesült Államoké volt a világon a legfejlettebb tőkepiacokkal rendelkező, legmodernebb, legkifinomultabb és legproduktívabb gazdaság. Ennek köszönhetően nemcsak katonai és diplomáciai szempontból

töltött be vezető szerepet, hanem az ötletek terén is. A világ pénzügyminiszterei és központi bankjainak vezetői szakmájuk alapjait amerikai iskolákban sajátították el. A politikusok gazdasági rendszerük kialakításánál a Washingtoni konszenzus által előírtakat követték. A Szilícium-völgy újításait az egész világ irigyelte. New York stabil és nyereséges tőkepiacait az Antarktisz kivéve minden földrészen csodálták és utánozták.

Brad Setser, a Külkapcsolatok Tanácsának kutatója szerint a második világháború utáni globalizációt majdhogynem amerikanizációnak is nevezhetnénk. „A hitelt felvevő külföldiek általában dollár alapú kötvényeket bocsátottak ki, amikor pénzt akartak bevonni, a New York-i törvényekből húztak hasznót, és az Értékpapír- és Tőzsdefelügyelet sztenderdjeit használták az éves beszámolóikban” – írja. Az amerikai eszméket és intézményeket az ország gazdasági sikerei még vonzóbbá tették.

A Wall Street összeomlása jelentősen rontani fog a siker ezen örökségén. 2009-ben az amerikai gazdaság süllyedni vagy stagnálni fog, és valószínűleg az ezt követő években lassú növekedést mutat majd. Nyugat-Európa nagy részével ugyanez fog történni. A gazdasági aktivitás nem fog leállni, ám 2009-ben és valószínűleg 2010-ben is a globális növekedés 100 százalékát olyan feltörekvő piacok adják majd mint Kína, India és Brazília. A külföldi vállalatok termékeiket és szolgáltatásaikat egyre inkább a hazai piacokra szabják majd az Egyesült Államok helyett.

Itt most nem csak hangulatkeltésről van szó. A gazdasági gyengeség károsítja majd Amerika „lágy erejét”. Az a felismerés, miszerint az elmúlt évtized pénzügyi újításainak nagy része nem hozott létre többet egy kártyavárnál, beárnyékolja Amerika örökségét. Mostantól több erőfeszítésre lesz szükség ahhoz, hogy az amerikai eszméket eladhassuk a világ többi részének, és ez a próbálkozás nem jár majd mindig sikerrel. A fejlődő országok olyan gazdasági politikát választanak majd, amely a

legjobban megfelel nekik, és ezt egyre nagyobb határozottsággal teszik. Kína már régóta alternatív modellként szolgál. A felemelkedő országok számára egyre kényelmesebbé válik majd, hogy Amerika helyett Kínát, Indiát vagy Brazíliát tekintsék példának.

A „többiek felemelkedése” többnyire egy gazdasági jelenség, ám a jelenleg zajló átalakulási folyamat nem kizárólag pénzkérdés. Politikai, katonai és kulturális következményei is vannak. Ahogy az országok megerősödnek és meggazdagodnak, az USA pedig igyekszik visszaszerezni a világ bizalmát, a felemelkedő országok egyre öntudatosabbak lesznek, és egyre nagyobb kihívást jelentenek. A múlt nyár mindössze egyetlen hónapja alatt India frontálisan szembeszegült az Egyesült Államokkal a dohai kereskedelmi tárgyalások alkalmával, Oroszország megtámadta és elfoglalta Grúzia egyes részeit, Kína pedig a történelem leglátványosabb és legdrágább olimpiájának adott otthont (mely több mint 40 milliárd dollárba került). Tíz évvel ezelőtt e három ország egyike sem lett volna elég erős és magabiztos ahhoz, hogy ezeket meglépje. Még ha csökkennek is majd a növekedési mutatóik, ami bizonyára be fog következni, ezek az országok többé nem állnak be csendben a sor végére.

Hogy ízelítőt kapjunk abból, mit is jelent mindez, a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank jelenlegi helyzete hasznos tanulssággal szolgál. Ezekre az intézményekre, melyeket Amerika pénze és eszméi határoznak meg, régóta úgy tekintenek, mint az amerikai befolyás eszközeire. És ma, írja Setser, „az olyan feltörekvő gazdaságoknak, mint Kína, Oroszország, India, Szaúd-Arábia, Korea, de még Brazília is, nemcsak hogy nincs szükségük az IMF-re, de helyzetük egyre inkább lehetővé is teszi, hogy a riválisaivá váljanak. Szaúd-Arábia már most támogatja Libanont. Venezuela segített Argentínának, hogy visszafizesse az IMF-tartozását. A kínai fejlesztés finanszírozása pedig a világbanki kölcsönök alternatívájaként szolgál.”

Ha újra elolvassuk a múlt novemberi washingtoni G20 csúcsról szóló tudósításokat, még inkább láthatóvá válik, milyen mély is lesz ez a változás. Eddig minden pénzügyi válságot az IMF, a Világbank vagy a G7 (később pedig a G8) kezelte. Az elmúlt krízisek során a Nyugat a szigorú tanár szerepét játszotta, mely rendreutasítja a rendetlen osztályt. Most azonban ezek a leckék, úgy tűnik, hiteltelenné váltak. Emlékezzünk vissza, hogy az ázsiai válság idején az Egyesült Államok és más nyugati országok három lépés megtételét követelték az ázsiaiaktól: hagyják, hogy a rossz bankok megbukjanak, szabályozzák a költekezést, és tartsák magasán a kamatlábakat. A saját válságával kapcsolatban a Nyugat e három dolog ellenkezőjét tette.

Mindenesetre ez olyan válság volt, mellyel a Nyugat nem tudott egyedül megbirkózni. Annak érdekében, hogy egy ilyen rendkívül összefüggő globális gazdaságban hatékony választ tudjanak adni, szükség volt minden jelentős szereplő részvételére – ide értve a legfontosabb feltörekvő gazdaságokat is –. A készpénz folyósításához az olyan országok, mint Kína és Száúd-Arábia, elengedhetetlennek bizonyultak. Ami a legitimitást illeti, a régi nyugati klubok már elavultaknak, egy letűnt világ maradványainak számítottak, amelyek önmagukban már nem voltak képesek globális válaszra. Ahogy a krízis is mutatja, többé már az Egyesült Államok sem tudja függetleníteni magát. Mindezek miatt tavaly novemberben első alkalommal hívták össze a G20 országok – a G8-ak és a jelentősebb feltörekvő országok – kormányfőit.

Természetesen nem változott meg minden. A G20 csúcsot Washingtonban tartották, és a napirend kialakításában George W. Bush elnök játszotta a főszerepet. Vagyis új világban élünk, amelyből azonban nem feltétlenül szorul ki az Egyesült Államok. Sőt, Amerika továbbra is a világ legfontosabb országa, mely befolyását bármely területen és bármely földrészen olyan mértékben képes gyakorolni, ahogy egyetlen más nagyhatalom

sem. Továbbra is „az alapértelmezett szuperhatalom” – ahogy Josef Joffe német író nevezte. Ma azonban egy olyan világban élünk, ahol a közös cselekvés nem pusztán egy lehetőség, hanem szükséglet is.

A nemzetközi együttműködés trükkös dolog. Még ha az akarat meg is van, nem mindig világos a hogyan. Afganisztán a sikeres katonai művelet modellje, legalábbis elméletben. Az eredeti megszállást támogatta az ENSZ, valamint a nemzetközi közösség. A katonai akcióban, mely jelenleg több mint hét éve tart, brit, kanadai, lengyel, de még francia csapatok is részt vesznek. A Világbank, az USAID, valamint a nemzeti kormányok több milliárd dollárral járultak hozzá az ország infrastruktúrájának újjáépítéséhez. Ennek ellenére ez a háború továbbra is közel áll a bukáshoz. Hamid Karzai kormánya az ország kevesebb mint egyharmadát tartja hatalmában. Kabulon kívül pedig a hatalmat teljes mértékben a hadurak gyakorolják. S a tálibok annak ellenére hogy meggyengültek, még mindig aggasztóan életerősek. Az ország fő exportterméke az ópium. Emellett a legtöbb ország – a szomszédos Pakisztántól az olyan európai partnerekig, mint Németország – minél előbb szeretne kibújni vállalásai alól, ahelyett hogy teljesítené azokat. A szűk látókörű nacionalizmus túlságosan gyakran győz a felvilágosult internacionalizmussal szemben.

Az afganisztáni példa tanulsága, hogy a többoldalú együttműködés se nem könnyű, se nem mindig hatékony. Mivel a Bush-kormány túlságosan el volt foglalva azzal, hogy az iraki támadás ötletét eladja a világnak, majd pedig azzal, hogy levezényelje a háborút, az afganisztáni művelet kevés figyelmet kapott, de még mindig menthető. Ezenkívül a ma problémái többoldalú megoldásokat igényelnek még akkor is, ha úgy tűnik, hogy ez rendkívül nehezen valósítható meg. Akármelyik fontos aktuális problémát vizsgáljuk meg, az szinte bizonyos, hogy több mint egy országot érint. Terrorizmus, pénzügyi válság, fertőző betegségek, energia, biztonság – ezek a nehézsé-

gek mind összehangolt válaszokat és egyes esetekben megfelelő intézményeket is igényelnek, amelyek képesek a gyakorlati lépések megtételére.

Vegyük a fertőző betegségek egyszerű példáját. Egy ilyen betegség szinte biztos, hogy gyorsan és széles körben elterjed. Ez azt jelenti, hogy mindannyiunknak érdekében állna, hogy amilyen gyorsan csak lehet, meghatározzuk a betegség kórfejlődését, elszigeteljük a fertőzötteket, és megtaláljuk a gyógy módot. Ideális esetben az Egészségügyi Világszervezet közbelépne, vírusmintát kérne, elkészítené a végleges meghatározást, valamint a követendő protokollt. Sajnos azonban a WHO-nak nincs elegendő pénze, munkaereje, és nincs elég hatalma ahhoz, hogy olyan szabályokat alkosson, melyekhez mindenkinek tartania kell magát. Kína hetekig eltitkolt egy madárinfluenza-járványt, mielőtt a világ rajtakapta. Indonézia valamikor visszautasította az influenza-vírusminták átadását, mert attól félt, hogy azokat olyan drága vakcinák előállításához használnák fel, amelyeket nem tudna megfizetni.

Barack Obamának tehát egy zavaros és viszályokkal teli világgal kell megküzdenie, ahol kevés könnyű megoldás létezik. Ugyanakkor minden problémája ellenére még mindig figyelemre méltóan békés ez a világ. Egy nagyhatalmak közötti háború elképzelhetetlen. Bizonyos értelemben, a civil áldozatok számát tekintve például, a történelem legbékésebb időszakát éljük. Az al-Kaida, amely a 21. század első nagy fenyegetését jelentette, gyökértelenné és védekezővé vált. Barack Obama elnökké választása – egy világot járt, multi-etnikumú amerikaié, akinek apja muszlim, középso neve pedig Hussein – megdöbbentette a terrorista csoportot. Egy nemrégiben készült videón a csoport vezetői hatástalan támadásokat intéznek az elnök személye ellen, és „házi négernek” nevezik. Aggodalmuk érthető: Obama megválasztása a remény szimbóluma, és veszélyt jelent az al-Kaida gyűlölködő ideológiájára nézve.

Természetesen továbbra is jelen van az ősrégi félelem, hogy az átalakulás időszakában a stabilitás meggyengül. Amióta Thuküdidész megfigyelte, hogy a peloponnészoszi háború legfőbb oka a Spárta és Athén közötti hatalomváltás volt, a tudósok az ilyen történelmi pillanatokot aggódva szemlélik. Most azonban ha megfelelően irányítjuk, a többiek felemelkedése nem kell hogy destabilizációhoz vezessen. Most nincs szó arról, hogy Amerika gyorsan süllyedne, és hamarosan egyetlen másik ország lép majd a helyébe. A posztamerikai világ fokozódó önbizalma az jelenti, hogy vannak olyan hozzáértő önkéntesek, akik bölcsen tudnak olyan helyzetekben cselekedni, amikor az USA nem tud vagy nem akar. Az orosz-grúz konfliktus alkalmával Sarkozy utazott Moszkvába, nem pedig Bush. Az Izrael és Szíria közötti tárgyalások során nem Washington játszotta a békéltető szerepét, hanem Törökország. És amikor tavaly májusban a különböző libanoni csoportok ismét fegyverrel estek egymásnak, az egyetlen ember, aki képes volt tárgyalóasztalhoz ültetni őket, a katari sejk volt. Az Egyesült Államok ezen esetek egyikében sem vett részt. Ez tíz évvel ezelőtt nem lett volna lehetséges. Ma azonban mindennaposnak számít. Bár egy öntudatosabb világban több ellenséggel és több demagóg szereplővel kell számolni, azért azt is magával hozza, hogy a béke fenntartásában több tárgyalófél és regionális vezető vállal szerepet. Ha ez az indíttatás bátorítást kap, és szervezetté válik, az egy jobb világot teremthet.

A nagyhatalmak többsége osztozik az Egyesült Államok alapvető érdekeiben és ideáljaiban. Ezek a közös törekvések kell hogy a világot a nagyobb stabilitás és a fokozódó jólét irányába mozdítsák. Igazi veszélyt továbbra is az jelenthet, ha Washington nem használja hatalmát eléggé, ami káoszhoz és instabilitáshoz vezet, illetve ha túlzott mértékben használja a hatalmát, ami kivívhatja a többi ország rosszallását, amelyek így inkább a saját útjukat fogják járni. Az amerikai politikai és katonai hatalom

irányítása továbbra is a legfontosabb feladat a globális stabilitás fenntartásához. Az Egyesült Államoknak olyan szabályokat, intézményeket és szolgáltatásokat kell garantálnia, amelyek segítenek a legfontosabb problémák megoldásában. Mindeközben pedig a többi ország számára – és különösen a feltörekvő hatalmaknak – helyet kell biztosítani a rendszerben.

Az elmúlt évtizedekben az Egyesült Államok nem töltötte be ezt a fajta vezető szerepet. Ahogy nem tette Párizs, London, Moszkva, Peking és Újdelhi sem. Európa ódzkodik attól, hogy átengedje a hatalmat az IMF-nek vagy más fórumnak, és sok feltörekvő hatalom épp olyan féltékenyen őrzi szuverenitását, ahogy az Egyesült Államok és gyakran még annál is jobban. A lényeg az, hogy ha nem terjesztjük ki és erősítjük meg a globális együttműködés szabályait és intézményeit, akkor a válság egyre inkább elmélyül, a kormányok elhamarkodott, rögtönzött, túl gyenge és elkésett válaszokat fognak adni.

Ezzel szemben, ha együtt dolgozánk az emberiség közös problémáinak megoldásán, képzeljük csak el, micsoda rendkívüli lehetőségeket hozna ez mindannyiunk számára! Képzeljük el, hogy új szabályokat határozzunk meg ezen az úton, amely a globalizáció e különleges folyamatához és a kitartó fejlődéshez vezetett, és ezeket kiterjesztjük a társadalom minden területére, javítjuk a legszegényebbek életkörülményeit és egészségügyi ellátását, lehetővé téve egyre több ember számára, hogy kifejlessze a lehetőségeit!

A jelen gazdasági válsága ellenére különleges időket élünk. Az országok világszerte telve vannak reménnyel és energiával. A világgazdaság mindenhol tisztességes életet ígér az embereknek. A kommunikáció lehetővé teszi számunkra, hogy megismerjük egymást, és tanuljunk egymástól, ahogy soha azelőtt. Az emberek bámulatos dolgokat művelnek napról napra a világ minden pontján. Eljött az idő a kormányok számára, hogy ezt az emberi találékonyságot a saját újításaikkal párosítsák, kifejlesz-

szék az együttműködés új formáit, és megoldják a globalizált világ problémáit. A nagy kihívás Barack Obama és a vezetők jelen nemzedéke számára a nemzetközi kapcsolatok új rendszerének kialakítása, egy olyan rendszeré, mely hatékonyan tudja kezelni a felmerülő problémákat, s amelyben a feltörekvő hatalmak is megtalálják a helyüket. Ez tehát a 21. század nagy kihívása: egy új felépítmény, mely békét, fejlődést és szabadságot hozhat a világnak.

I. A TÖBBIEK FELEMELKEDÉSE

Ez a könyv nem Amerika hanyatlásáról, inkább a többi ország felemelkedéséről szól. A világban végbemenő hatalmas átalakulásról, melyről bár sok szó esik, mégsem értjük a maga teljességében. Ez természetes. A változások, még a leghatalmasabbak is, fokozatosan mennek végbe. Egy új korszakról beszélünk, pedig a világ olyannak tűnik, mint amilyennek megismertük. De valójában nagyon megváltozott.

Az elmúlt ötszáz év során három szerkezeti hatalomváltás ment végbe, alapvető változások a hatalom megoszlásában, melyek átformálták a nemzetközi színteret: politikát, gazdaságot és kultúrát egyaránt. Az első ilyen hatalomváltás a nyugati világ felemelkedése volt. Ez a folyamat a 15. században kezdődött, és a 18. század vége felé nagymértékben felgyorsult. Ez vezetett el az általunk ismert modern korhoz, amelynek jellemzői a tudomány és kultúra, kereskedelem és kapitalizmus, mezőgazdasági és ipari forradalom. Ez a folyamat eredményezte a nyugati nemzetek elhúzódó politikai dominanciáját is.

A második váltás, mely a 19. század utolsó éveiben következett be, az Egyesült Államok felemelkedése volt. Nem sokkal azután, hogy az országban lezajlott az iparosodás folyamata, az Egyesült Államok lett a világ leghatalmasabb nemzete a Római Birodalom óta, és az egyetlen, mely egyéb nemzetek közötti

minden elképzelhető szövetségnél erősebb volt. Az elmúlt évszázad túlnyomó részében az Egyesült Államok uralkodó szerepet töltött be a globális gazdaságban, politikában, tudományban, kultúrában és eszmékben. Ez a dominancia az elmúlt húsz év során páratlannak, a modern történelemben példátlan jelenségnek bizonyult.

Jelenleg a modern kor harmadik nagy hatalomváltását éljük, melyet úgy nevezhetnénk, hogy „a többiek felemelkedése”. Az elmúlt néhány évtized során a világ különböző országaiban azelőtt elképzelhetetlen mértékű gazdasági fejlődés volt tapasztalható. Ugyan a fellendülés és hanyatlás időszakai mindenhol váltották egymást, az általános tendencia egyértelműen emelkedő volt. Ez a fejlődés Ázsiában volt a leglátványosabb, ám ma már nem korlátozódik pusztán arra a térségre. Így ha ezt a változást „Ázsia felemelkedésének” neveznénk, az nem volna pontos meghatározás. 2006-ban és 2007-ben 124 országban 4 százalékos vagy annál nagyobb növekedés volt jellemző. Ezek között 30 afrikai ország található, amelyek a kontinens kétharmadát teszik ki. Antoine van Agtmael, befektetésialap-kezelő, aki a „feltörekvő piacok” kifejezést bevezette, 25 vállalatot nevezett meg, melyek a közeljövőben valószínűsíthetően a világ legnagyobb multinacionális cégei lesznek. A listán Brazília, Mexikó, Dél-Korea és Tajvan négy-négy vállalata szerepel, továbbá három indiai, két kínai, valamint egy-egy argentin, chilei, malajziai és dél-afrikai cég.

Nézzünk csak körül! A világ legmagasabb épülete Taipeiben található, és hamarosan túlszárnyalja egy másik, amely Dubaiban épül. A világ leggazdagabb embere mexikói, a legnagyobb tőzsdén jegyzett cég pedig kínai. A legnagyobb repülőgépet Oroszországban és Ukrajnában gyártották, a világ vezető olajfinomítója Indiában épül, a legnagyobb gyárak pedig Kínában működnek. Sok szempontból London tekinthető a világ első számú pénzügyi központjának, és a tőkével legjobban ellá-

tott befektetési alap az Egyesült Arab Emírátságokban található. A valaha jellemzően amerikai szimbólumokat más országok sajátítják ki. A világ legnagyobb óriáskereke Szingapúrban van, az elsőszámú kaszinó nem Las Vegasban működik, hanem Makaóban, mely a szerencsejátékból származó éves bevétel tekintetében is megelőzte Vegast. A filmipar, a gyártott filmek és eladott jegyek alapján, Bollywoodban és nem Hollywoodban a legjelentősebb. Még Amerika legnépszerűbb sportja, a vásárlás is elterjedt világszerte. A tíz legnagyobb bevásárlóközpont közül csak egy amerikai, a legnagyobb Pekingben található. Ezek önkényesen kiragadott példák, mégis megdöbbentő, hogy nem több mint tíz évvel ezelőtt Amerika az első volt a legtöbb, ha nem minden említett kategóriában.

Furcsának tűnhet fejlődő gazdaságról beszélni, mikor még ma is több száz millió ember él kétségbeejtő szegénységben. De valójában a napi egy dollárból vagy annál kevesebből élők aránya 1981 és 2004 között 40 százalékról 18 százalékra esett vissza, és becslések szerint ez 2015-ben 12 százalékra csökken. Csak a Kínában végbemenő fejlődés több mint 400 millió embert emelt ki a szegénységből. A szegénység a világ országainak 80 százalékában csökken. Az az 50 ország, ahol a világ legszegényebb emberei élnek, reménytelen esetek, melyek sürgős figyelmet igényelnek. A többi 142 országban – ide tartozik Kína, India, Brazília, Oroszország, Indonézia, Törökország, Kenya és Dél-Afrika – a szegények lassan beolvadnak a termelékeny és fejlődő gazdaságokba. Most először igazi globális fejlődésnek lehetünk szemtanúi. Mindez egy olyan nemzetközi rendszert hoz létre, melyben a világ különböző országai már nem pusztán a folyamatok tárgyai vagy megfigyelői, hanem saját jogú résztvevői. Ez egy valódi globális rend megszületése.

Erre az új korra az is jellemző, hogy a hatalom áterjed az államoktól az egyéb szereplőkre. A felemelkedőben levő „egyéb” szereplők közül sok nem az állami szektorból jön. Csoportok és

egyének jutottak hatalomhoz, a hierarchia, a központosítás és az ellenőrzés nem tartható fenn többé. Az egykor kormányok által ellenőrzött tevékenységek irányításán ma olyan nemzetközi testületek osztoznak, mint a Kereskedelmi Világszervezet vagy az Európai Unió. Gomba módra szaporodnak a nem kormányzati szervezetek minden témában és minden országban. A tőke és a vállalatok egyik helyről a másikra vándorolva keresik az üzletnek legkedvezőbb környezetet, miközben egyes kormányokat megjutalmaznak, másokat pedig megbüntetnek. Az al-Kaida-féle terrorista szervezetek, a drokartellek, a lázadó csoportok és mindenféle milíciák megtalálják a működésükhöz szükséges helyet a nemzetközi rendszer réseiben. A hatalom a nemzetállamoktól felfelé, lefelé és oldalirányba helyeződik át. Ebben a légkörben a nemzeti gazdasági és katonai hatalom hagyományos működése egyre kevésbé hatékony.

Ez a kialakulóban levő nemzetközi rendszer valószínűleg meglehetősen különbözik majd az eddigiektől. Száz évvel ezelőtt a különböző európai kormányok által irányított többpólusú rend állt fenn, melyet folyamatosan változó szövetségek, versengés, melléfogások és háborúk jellemeztek. Azután jött a hidegháború kétpólusú duopóliuma, amikor is – bár a helyzet sok tekintetben stabilabb volt – a szuperhatalmak egymás minden lépésére reagáltak, és túlreagálták azokat. 1991-től kezdődően az amerikai birodalom fennhatósága alatt élünk, egy egyedülálló és egypólusú világban, melyben a globális gazdaság óriási mértékben felgyorsult és kiterjedt. Jelenleg ez a folyamat irányítja a nemzetközi rendben bekövetkező változást.

Politikai-katonai szinten továbbra is egyetlen szuperhatalom által meghatározott világban élünk, ám minden más területen – legyen az ipari, pénzügyi, oktatási, társadalmi vagy kulturális dimenzió – a hatalom áthelyeződik, eltávolodik az amerikai dominanciától. Ez nem jelenti azt, hogy valamiféle Amerika-ellenes világ kezdene kialakulni. Inkább arról van szó, hogy a

posztamerikai világ felé tartunk, egy olyan világ felé, melyet sokan sok helyről alakítanak és irányítanak.

Vajon milyen lehetőségeket és kihívásokat hordoznak magukban ezek a változások? Mit jósolnak az Egyesült Államok és annak hatalmi pozíciója számára? Milyen lesz ez az új korszak háború és béke, gazdaság és üzlet, eszmék és kultúra szempontjából?

Röviden: milyen lesz az élet a posztamerikai világban?

II. CSORDULTIG VAN A POHÁR

Képzeljük el, hogy 2000 januárját írjuk, és egy jövődömondót arra kérünk, jósolja meg, hogyan alakul majd a világgazdaság helyzete az elkövetkezendő néhány évben. Tegyük fel, hogy néhány támpontot is adunk, hogy segítsünk neki belelátni az üveggömbbe. Elmondjuk, hogy az Egyesült Államokat a történelem legsúlyosabb terrortámadása éri majd, amire válaszul két háborút indít, melyek közül az egyik teljes kudarcba fullad, és Irakot – a világ harmadik legnagyobb olajkészletével rendelkező országát – évekre kaotikus állapotokba sodorja. A Közel-Keleten Irán megerősödik, és lépéseket tesz a nukleáris képesség megszerzése felé. Észak-Korea még ennél is messzebbre megy, és a világ nyolcadik hivatalos atomhatalma lesz. Oroszország ellenségessé és zsarnokivá válik a szomszédaival és a Nyugattal való kapcsolatában. Latin-Amerikában a venezuelai Hugo Chávez az elmúlt évtizedek legmerészebb Nyugat-ellenes kampányát kezdeményezi, mellyel számos szövetségest és rajongót szerez. Dél-Libanonban háború tör ki Izrael és a Hezbollah között, ami destabilizálja a gyenge bejrúti kormányt, Iránt és Szíriát is bevonja a konfliktusba, és felingerli az izraelieket. Gáza egy a Hamász által vezetett, bukott állam lesz, és az Izrael és Palesztina között folyó béketárgyalások nem vezetnek sehova. „Mindezeket az eseményeket figyelembe véve – mond-

juk a bölcsnek – hogyan alakul a világgazdaság a következő hat évben?”

Mindez nem teljesen hipotetikus. Rendelkezésünkre állnak szakértők előrejelzései azokból az évekből. Mindannyian tévedtek. A helyes jóslat az lett volna, hogy 2000 és 2007 között a világgazdaság az elmúlt közel négy évtized leggyorsabb ütemű fejlődését éri el. Az egy főre jutó jövedelem gyorsabban növekszik (3,2 százalékkal), mint a történelem során bármikor.

A hidegháború végét követő két évtizedet egy paradox helyzet jellemzi, mellyel minden reggel szembesülünk az újságot olvasva. A világpolitika láthatóan mély gondokkal küzd, naponta hallunk bombázásokról, terrortámadásokról, lator államokról, nemzetek széteséséről és polgárháborúkról. És mégis, a globális gazdaság teljes gőzzel halad előre. Ugyan nem mentes jelentősebb megtorpanásoktól, pánikhelyzetektől és válságoktól, de azért egészében véve erőteljesen felfelé ível a pályája. A napilap címdala semmiféle összefüggést nem mutat a gazdasági rovattal.

Emlékszem, 2006 júliusában, néhány nappal az után, hogy véget ért a háború Izrael és a Hezbollah között, az izraeli kormány egy magas beosztású tagjával beszéltem, aki komolyan aggódott országa fizikai biztonságáért. A Hezbollah rakétái mélyebbre hatoltak Izrael területére, mint azt bárki lehetségesnek tartotta volna, és az izraeli katonai válaszlépés sem volt bizalomkeltő. Ekkor az illetőt szakterületéről, a gazdaságról kérdeztem. „Az mindenkit meglepett – mondta. – A részvénytőke magasabban állt a háború utolsó napján, mint az első! Ugyanez történt a sékellel.” Lehet, hogy a kormány megrémült, de a piac nem.

Vagy vizsgáljuk meg az iraki háborút, amely mély és hosszan tartó káoszt eredményezett az országban, valamint kétmilliónál is több, a szomszédos országokba özőnlő menekültet. Egy ilyen politikai válságról biztosra vennénk, hogy kiterjed. Ugyanakkor, aki az elmúlt néhány évben a Közel-Keleten járt, megdöbbenve

tapasztalhatta, hogy milyen *kevéssé* rázta meg a térséget az iraki válság. Bármerre járunk, az emberek mérgesen szidják az amerikai külpolitikát. Ám hol marad a térség instabilitásának tényleges bizonyítéka? A legtöbb közel-keleti ország – például Jordánia, Szaúd-Arábia és Egyiptom – fejlődik. Az Irakkal szomszédos Törökországban az átlagos éves növekedés a háború kitörése óta több mint 7 százalékos. A Bagdadtól egyórányi repülőútra levő Abu-Dzabiban és Dubaiban tovább épülnek a látványos, ikonikus felhőkarcolók, mintha egy másik bolygón járnánk. Az Irakban beavatkozó országok, úgymint Szíria és Irán, nagyrészt a globális gazdaságon kívül tevékenykednek, így kevesebb a vesztenivalójuk, ha bajt kevernek.

Vajon mi magyarázza ezt az eltérést a folyamatosan hanyatló politikai helyzet és a szilárd gazdaság között? Először is érdemes behatóbban megvizsgálni a rossz hírek áradatát. Látszólag elképesztően erőszakos időköt élünk. De ne higgyünk el mindent, amit a tévében látunk. Az anekdotákon alapuló benyomásunk tévesnek bizonyul. Az elmúlt két évtizedben a szervezett erőszak és a háborúk száma jelentősen csökkent. A marylandi egyetemen működő Nemzetközi Fejlesztési és Konfliktuskezelési Központban Ted Robert Gurr és kutatócsoportja gondosan összegyűjtött adatok alapján az alábbi következtetésre jutott: „A globális hadviselés általános mértéke több mint hatvan százalékkal csökkent [az 1980-as évek közepe óta], és 2004-re az 1950-es évek vége óta a legalacsonyabb szintet érte el.”¹ Az erőszak folyamatos növekedése volt jellemző a hidegháború ideje alatt – hatszorosára emelkedett az 1950-es és 1990-es évek között –, ám ez a tendencia éppen a Szovjetunió összeomlása előtt, 1991-ben tetőzött, „és az államok közötti, valamint az országokon belüli fegyveres konfliktusok száma közel a felére csökkent a hidegháborút követő első évtizedben.” Steven Pinker, a Harvard Egyetem mindentudó professzora szerint „valószínű, hogy ma éljük fajunk létezésének legbékésebb időszakát”.²

A valóság és az érzékelésünk közötti eltérésnek az lehet az egyik oka, hogy a szóban forgó évtizedekben az információs technológia forradalmát tapasztaljuk, melynek köszönhetően a hírek a világ minden tájáról azonnal, elevenen és folyamatosan jutnak el hozzánk. A képek azonnalisága, valamint a 24 órás hírciklus együttesen állandó felnagyításhoz vezet. Az időjárásban bekövetkező minden zavar „az évszázad legnagyobb vihara”. Minden bombarobbanás KIEMELT HÍR. Mindezt nehéz összefüggéseiben értelmezni, hiszen az információs forradalom még nagyon új. Nem láttunk napi tudósítást arról a megközelítőleg kétmillió áldozatról, akik a kambodzsai tömeggyilkosságokban veszítették életüket, ahogyan arról az egymillióról sem, akik az 1980-as években lezajlott iraki-iráni háborúban haltak meg a sivatagban. Még a kongói háborúról sem láttunk igazán sok felvételt az 1990-es években, amikor szintén milliók veszttek oda. Ám ma csaknem naponta élő adásban értesülünk a robbanószerkezetek, kocsiba rejtett bombák és rakéták következményeiről. Ezek kétségtelenül tragikus események, de gyakran tíznél kevesebb halálos áldozatot követelnek. Nyugtalanságunkat növeli a terrortámadások kiszámíthatatlansága, a civilek célponttá válása, valamit az, hogy látjuk: mindez milyen egyszerűen be tud hatolni a modern társadalmakba. „Akár én is lehettem volna” – mondják az emberek egy-egy terrorcselekmény után.

Nagyon veszélyesnek *érezzük* a világot. Pedig nem az. Annak az esélye, hogy egy szervezett erőszakos cselekmény áldozatává váljunk, alacsony, és egyre csökken. Az adatokból egy olyan erős tendencia kerekedik ki, mely szerint az erősebb országok egyre távolabb kerülnek a háborúktól, azoktól a konfliktusoktól, melyek sok emberéletet követelnek.

Nem hiszem, hogy a háborúk ideje leáldozott volna, vagy bármi ehhez hasonló ostobaságot. Az emberi természet marad az, ami, ahogy a nemzetközi politika is. A történelem során voltak olyan nyugodt időszakok, melyeket elképesztő vérontások

követtek. És a gonoszság mértékét nem lehet kizárólag számokkal mérni. Az 1990-es években a volt-Jugoszláviában az előre megfontolt szándékkal, vallási alapon elkövetett szisztematikus gyilkosságok módja ezt a 200 000 halálos áldozatot követelő háborút erkölcsileg annyira gyalázatosná teszi, hogy azt bármilyen skálán nagyon magasra kell helyezni. Az al-Kaida kegyetlensége – a hidegvérű lefejezések, az ártatlanok ellen irányuló szándékos támadások – a kevés áldozat ellenére is hátborzongató.

Mégis, ha arra törekszünk, hogy megértsük a kort, amelyben élünk, először is pontosan kell jellemeznünk azt. Jelenleg tehát, azt kell mondjuk, hogy – történelmi összefüggésekben vizsgálva – szokatlanul nyugodt korszakról van szó.

Az iszlám fenyegetés

Az újságok szalagcímeiben naponta megjelenő iszlám terror egy súlyos és folyamatos probléma, mely ugyanakkor csak néhány fanatikusról szól. A problémát a muszlim világ működési zavarai, a nyugati világ okozta (vélt vagy valós) megaláztatás és az erőszak technológiáihoz való könnyű hozzáférés táplálja. De vajon jelent-e ez olyan mértékű fenyegetést a fennálló rendre nézve, mint mondjuk Németország világuralmi törekvése a 20. század első felében? Vagy akár a szovjet terjeszkedési politika a század második felében? Vagy Mao erőfeszítései, hogy háborút és forradalmat szítson a harmadik világ országaiban az 1950-es és 1960-as években? Ezeket a kihívásokat nagyobb országok hatalma és céljai támogatták, sokszor komoly szövetségesekkel és olyan ideológiával, melyre a liberális demokrácia alternatívájaként tekintettek. Hasonlítsuk ezzel össze a dzsihádisták fenyegetését! 2001. szeptember 11-e előtt, amikor az olyan csoportok, mint az al-Kaida még észrevétlenül működtek, a kormányok kisebb kellemetlenségként tekintettek rájuk, szabadon bo-

lyonghattak, valamelyest megerősödtek, szimbolikus, gyakran katonai célpontok ellen indítottak támadásokat, melyek során amerikaiak és más külföldiek haltak meg. Mégis a kár meglehetősen korlátozott volt. 2001 óta a kormányok mindenhol agresszív hajtóvadászatba kezdtek a terroristahálózatok felszámolásáért, követik a pénzmozgásaikat, lenyomozzák az újonnan toborzott tagjaikat majdnem azonnali eredménnyel. Indonéziában, a világ legnagyobb muszlim országában a kormány elfogta az ország legveszélyesebb dzsihádistá csoportjának – a 2002-es balii bombázásokért felelős Dzsamaja Iszlamijának – az első emberét és a katonai vezetőjét. A Fülöp-szigeteki hadsereg amerikai segítséggel megdöntötte az al-Kaidához hasonló stílusú terrorista csoportot, az Abu Sayyafot. A vezetőjüket a Fülöp-szigeteki csapatok ölték meg 2007 januárjában, és a csoport hat évvel ezelőtt még hatezer gerillát számláló tagsága mára mindössze néhány százra csökkent. Egyiptomban és Szaúd-Arábiában – ahol az al-Kaida eredeti bázisai és támadásai célpontjai voltak – terrorista sejteket lepleztek le, és a ma még szökésben levők három éve nem tudtak új támadásokat kezdeményezni. A pénzügyminisztériumok – különösen az amerikai államkincstár – igencsak megnehezítették a terroristák életét. Globális szervezetek nem tudnak pénzmozgatás nélkül fejlődni, így aztán a terroristák minél több pénzforrását nyomozzák le és apasztják el, azok annál inkább rákényszerülnek, hogy kisebb jelentőségű, elhamarkodott, rögtönzött akciókat hajtsanak végre. Ez a kormányok és terroristák közötti harc még el fog húzódní, de az előbbieket vannak jobb pozícióban.

Irakban, ahol a terrorista támadások száma csökkent, egy olyan probléma kezd a felszínre kerülni, amely meggyengíti az al-Kaidát. Eredeti fatváiban és egyéb nyilatkozataiban az al-Kaida nem tesz említést a síitákról, csak a „kereszteseket” és a „zsíidókat” ítéli el. De Irak megváltoztatta a dolgokat. Ahogy az al-Kaida új utakat keresett arra, hogy a szunniták támogatá-

sát megszerezze, egy anti-síita csoporttá alakult át, mely purista szunnita világszemléletet tett magáévá. Az elhunyt Abu Mussab al-Zarqawi, aki az al-Kaida mezopotámiai vezetője volt, mély gyűlölettel viseltetett a Wahhabi-féle puritanizmustól elfordult síiták iránt. 2004 februárjában Osama bin Ladennek címzett levelében ezt írja: „A síiták... nagyobb veszélyt jelentenek... mint az amerikaiak... [A]z egyetlen megoldás számunkra, ha csapást mérünk a síiták vallási, katonai és egyéb kádereire, egyik csapást a másik után, amíg be nem hódolnak a szunnitáknak.” Ha volt is valaha vita közte és bin Laden között, végül Zarqawi győzött. Ennek eredményeképp a mozgalom, mely azt remélte, hogy a teljes muszlim világot mozgósíthatja a szent háborúra a nyugat ellen, egy az iszlámon belüli mocskos háborúba sodródott.

A szunniták és a síiták szétválása csak egy az iszlám világon belüli választóvonalak közül. A nagy egészben vannak síiták és szunniták, perzsák és arabok, dél-ázsiaiak és közel-keletiek, és ami még fontosabb, vannak mérsékeltek és radikálisok. Ahogy a kommunista világ sokfélesége miatt végül csekélyebb fenyegetést jelentett, ugyanígy az iszlám különböző variációi is aláássák annak lehetőségét, hogy egyetlen, monolitikus ellenféllel egyesüljön. Néhány nyugati vezető egyetlen világméretű iszlám mozgalomról beszél, és abszurd módon összemossa az oroszországi csecsen szeparatistákat a Pakisztán által támogatott indiai fegyveres csoportokkal, a libanoni síita hadurakat az egyiptomi szunnita dzsihádistákkal. Egy agyafúrt stratégá valójában azt hangsúlyozná, hogy ezek a csoportok különbözők, eltérő célokkal, ellenségekkel és barátokkal. Ez megfosztaná őket attól, hogy az iszlám képviselőiként tüntethessék fel magukat. Ez olyan képet festene róluk, amely gyakran ténylegesen jellemző rájuk: deviánsok kis helyi bandái, akik botrányaikkal, nihilizmusukkal és barbarizmusukkal próbálják felhívni a figyelmet magukra.

A radikális iszlámista csoportok körüli konfliktusok folytatódnak ugyan, ám többnyire inkább specifikus helyi ügyekhez kapcsolódnak, semmint globális törekvésekhez. S bár Észak-Afrikában – különösen Algériában – folyamatos a terror, az ottani fő erő, az Ima és Harc *Szalafista* Csoport (francia nevének rövidítése GSPC) már régóta részt vesz az algériai kormány és az ellenzéki iszlám erők között zajló hosszadalmas háborúban, s így nem lehet rá pusztán al-Kaida-féle vagy Amerika-ellenes dzsihadista csoportként tekinteni. Ugyanez igaz arra a térségre, ahol az al-Kaida aggasztóan és nagymértékben megerősödött, az afgán-pakisztáni határ térségére. Ez a terület ad otthont a központi al-Kaidának, ha egyáltalán van ilyen entitás. Ez a csoport azért tudta fenntartani magát a NATO legnagyobb erőfeszítései ellenére is, mert még a szovjetellenes hadjáratok idején mély gyökeret eresztett ebben a régióban. Szövetségesei, a talibánok, egy helyi mozgalom, amelyet régóta támogat egy Afganisztánban és Pakisztánban befolyásos etnikai csoport, a pasztunok egyik szekciója.

A lényeg tehát a következő: A központi al-Kaida – az Osama bin Laden és Ayman Zawahiri által vezetett csoport – sehol egyetlen támadást sem tudott indítani a szeptember 11-ei akció óta eltelt hat évben. Valamikor egy terrorista szervezet volt, ma egy kommunikációs cég, mely valódi támadások és robbantások helyett inkább videofelvételek előállításával foglalkozik.* A dzsihad folytatódik, ám a dzsihadistáknak szét kellett szóródniuk, kisebb célpontokkal kell beérniük, és helyi szinten folytatják működésüket többnyire olyan csoportokkal, melyeknek gyakorlatilag semmi kapcsolatuk a központi al-Kaidával. Ennek a rögtönzött stratégiának pedig van egy végzetesen

* Még ha holnap sor is kerülne egy támadásra, a tény, hogy a központi al-Kaida hat éve egyetlen robbantást sem volt képes megszervezni, mindenképpen említésre méltó.

gyenge pontja: helyiek esnek áldozatul, és ezáltal a hétköznapi muszlimokat elidegeníti. Ez a folyamat már elkezdődött olyan országokban mint Indonézia, Irak és Szaúd-Arábia. Az elmúlt hat évben Osama bin Laden és célkitűzéseinek támogatói köre a muszlim világban folyamatosan csökken. Az öngyilkos merénylet taktikájának támogatottsága – ami egyébként mindig alacsony volt – ötven százalékkal csökkent 2002 és 2007 között azokban a muszlim országokban, amelyekben a felmérést végezték. Ebben az időszakban többször bocsátottak ki fatwát Bin Laden ellen, és ítélték el az erőszakot – még prominens szaúd-arábiai vallási vezetők is – mint azelőtt valaha. Sok mindent kell még tenni a muszlim világ modernizálásáért, de a modernizálók már nem félnek többé. A medreszek és mecsetek retorikájának ellenére végre felismerték, hogy kevesen vannak, akik az al-Kaida parancsolatai szerint akarnak élni. Azok pedig, akik valamikor ezt akarták – akár Afganisztánban, akár Irakban – mára a legelkötelezettebb ellenfelei lettek. A szovjet szocializmussal vagy akár a 1930-as évekbeli faszizmussal ellentétben egyetlen társadalom sem tekint csodálattal a fundamentalista iszlám modellre. Ideológiai szinten nem száll versenybe a nyugati eredetű modern társadalmi modellel, melyet az országok világszerte elfogadnak és alkalmaznak.

Szeptember 11-e óta Nyugaton és különösképp az Egyesült Államokban a rémhírterjesztés ipara virágzásnak indult. A szakértők minden számukra nem kívánatos irányt előrevetítenek az adatok komolyabb tanulmányozása nélkül. Számos konzervatív tudósító írt már Európa közelgő „iszlamisálódásáról” (az „Eurábia” kifejezést használják, hogy még kellemetlenebbül érezzük magunkat). Csakhogy az amerikai hírügynökségi forrásokból származó legmegbízhatóbb becslések szerint Európa lakosságának jelenleg 3 százaléka muszlim, 2025-re ez a szám 5 és 8 százalék között lesz, és innen nem emelkedik majd tovább. Vannak olyan „éber őrök” is, akik minden eszelős imám gon-

dolatait lejegyzik, minden egyes utalásnak a végére járnak az archívumokban, rögzítik és terjesztik minden olyan, a tévében megjelenő őrült késő esti elmélkedéseit, aki a mártíromságot élteti. Dührohamot kapnak, amikor valahol egy szomáliai taxisoőr nem hajlandó egy doboz likőrt a kocsijában szállítani, és a Saria nyugati térhódításának kezdetét látják benne. Ám ezek az epizódok nem tükrözik a muszlim világ alapvető irányát. Még ha lassabban is, mint más térségek, az a világ is modernizálódik, annak ellenére, hogy vannak, akik megpróbálnak élharcosai lenni az ez ellen irányuló lázadásnak. Az iszlám világban nagyobb számban vannak jelen, és szélsőségesebbek a reakciósok, mint más kultúrákban – az iszlámnak megvannak a maga hibái. Azonban ezek a szélsőségesek továbbra is elenyésző kisebbségben vannak a világon élő több mint egymilliárd muszlim között. Ha pedig valaki figyelmen kívül hagyja azokat a bonyolult összefüggéseket – mint például Irán belső hatalmi harca a vallási és világi vezetők között –, melyekben ezen kijelentések némelyike született, az olyan hajmeresztően abszurd jóslatokhoz vezet, melyekbe Bernard Lewis bocsátkozott, amikor magabiztosan kijelentette, hogy az iráni elnök, *Mahmoud Ahmedinedzsád*, tervei szerint azzal akart egy győztes napot bevésni az iszlám történelembe (2006. augusztus 6.), hogy véget vet a világnak. (Igen, tényleg ezt írta.)

Ezek az ideológiai örök annyi időt töltöttek már a dzsihád dokumentumainak tanulmányozásával, hogy közben szem elől tévesztették a valóságos muszlim társadalmakat. Ha csak egyet hátra lépnének, meglátnák, hogy mennyire elégük van ezeknek a népeknek a fundamentalizmusból, hogy vágynak a modern életre (persze méltósággal és kulturális büszkeséggel), gyakorlati megoldásokat keresnek, és nem halál általi tömeges megváltást. Amikor a muszlimok utaznak, nem az iráni szemináriumok köré csoportosulnak tömegesen, hanem a csillogó-villogó Dubait részesítik előnyben. Valóban létezik az a kisebbség, mely

dzsihádot akar, ám ez a kisebbség olyan társadalmakban fejt ki tevékenységét, melyekben az efféle akciók egyre népszerűtlenebbek és jelentéktelenebbek.

Nyugaton a terrorizmus hatásai minden egyes újabb támadással csökkentek. Szeptember 11-e után a világ pénzügyi piaci összeomlottak, és két hónapig nem tudták ismét elérni a szeptember 10-ei szintet. A 2004-es madridi merényletek után a madridi piac egy hónap alatt tért magához. 2005 júliusában Londonban 24 órával a robbantások után állt helyre a brit részvénytőzsde. A gazdaság általános helyzete is hasonlóan alakult. A szeptember 11-ei támadások után az USA több száz milliárd dollárt veszített gazdasági tevékenységei során. A következő nagyobb támadás, a bali éjszakai klub felrobbantása 2002-ben hasonlóan drámai hatással volt az indonéz gazdaságra: a turizmus megszűnt, a kereskedelem és a befektetések hónapokra befagytak. Egy évvel később, egy másik indonéz merénylet után, mely a Marriott Hotelben történt, a piac csak kevésbé esett vissza, és az indonéz gazdaság csekély mértékben sérült. 2003-ban a marokkói és törökországi robbantások hasonló hatást eredményeztek. A 2004-es spanyol és a 2005-ös brit merényletek egyáltalán nem vetették vissza a gazdasági növekedést.

Természetesen a történet másképp szólna, ha jelentősebb mennyiségű tömegpusztító fegyver kerülne egy nagyobb terrorista szervezet birtokába. Egy nukleáris támadás tömeges pánikhoz és átfogóbb összeomláshoz vezetne. De az ilyen fegyverekhez hozzájutni nehezebb, mint azt sokan hiszik, és Washington kitartóbb erőfeszítéssel gyakorlatilag lehetetlenné tehetné, hogy bármilyen mennyiségben hozzáférhetők legyenek. A legaggasztóbbnak a biológiai terrorizmus veszélye tűnik, elsősorban azért, mert az ilyen hatóanyagokhoz könnyen hozzá lehet jutni. Ugyanakkor hatékonyan szétszórni őket már nehezebb, és előfordulhat, hogy egy ilyen támadás nem ér el olyan drasztikus hatást, amilyenre a terroristák vágnak. Mindez nem

azt jelenti, hogy a terrorizmusellenes tevékenységek feleslegesek volnának, inkább csak azt, hogy alaposan megtervezett, intelligens lépések valószínűleg sikert hoznak majd.

Az emberek valahogy, anélkül, hogy ezt bárki kimondta volna, rájöttek arra, hogy a terrorizmus elleni legjobb fegyver a rugalmasság. A terrorizmus egy olyan szokatlan katonai harcmodor, melynek lényege a „közönség” reakciója. Ha nem hagyjuk magunkat terrorizálni, akkor nem működik. És ezt a tényt tapasztalat útján ismerik fel az emberek New Yorktól Londonig és Mumbaitól Jakartáig, és még a bizonytalanság közepette is élük tovább az életüket. Az a nagyon is elképzelhető forgatókönyv, mely szerint az USA-ban sorozatos merényleteket követnek el hátizsákokba vagy teherautókba rejtett bombákkal, bizonyára megrázó lenne, de hatása néhány hét alatt elhalványulna, és hosszú távon valószínűleg minimális következményekkel járna. Az olyan hatalmas, erős és összetett társadalmakban, mint például a 13 trillió\$* gazdasággal rendelkező Amerikában, az

* Egyszerű fogalomnak tűnik, ám a bruttó hazai termék (GDP) egy meglepően bonyolult mérték. Bár az olyan kereskedelmi forgalomba kerülő árucikkek, mint az iPod vagy a teniszcipő, nagyjából azonos árban vannak a különböző országokban, azok a termékek, amelyek nem lépik át az országhatárokat – mint mondjuk egy hajvágás Pekingben –, kevesebbe kerülnek a fejlődő országokban. Ez azt jelenti, hogy ugyanaz a bevétel sokkal többet ér Indiában, mint Nagy-Britanniában. Ezt a különbséget megjelenítendő sok közgazdász a vásárlóerő-paritást (angolul purchasing power parity, PPP) használja a GDP meghatározásánál, amely jóval többnek mutatja a fejlődő országok bevételét. Ennek a módszernek a támogatói azzal érvelnek, hogy ez jobban tükrözi az életminőséget. Mégis, amikor egy nemzet alapvető erejének meghatározásáról van szó, megfelelőbbnek tűnik a GDP-t a devizapiaci árfolyam alapján mérni. A PPP alapján meghatározott dollárral nem lehet repülőgép-anyahajót és ENSZ békefenntartó missziót venni vagy külföldi segílyt adományozni. Ezért én ebben a könyvben általában a devizapiaci árfolyam alapú GDP-t fogom használni. Azokban az esetekben, ahol PPP használata célravezetőbbnek tűnik, vagy amikor az adatok csak ebben a formában állnak rendelkezésre, ezt jelezni fogom.

egyres helyeken jelentkező problémák nem terjednek tovább olyan könnyen. Meglehet, hogy a modern civilizációk erősebbek, mint hinnénk.

A latorállamok valóban jelentenek kihívást, de ezeket is összefüggéseikben kell vizsgálni. Irán nemzeti összterméke 1/68-ad része az USA-énak, katonai kiadásai pedig 1/110-ét érik el a Pentagon kiadásainak. Ha ma 1938-at írnánk – sok konzervatív ma így érvel –, akkor Irán Románia lenne, nem pedig Németország. Észak-Korea még inkább a csőd szélén áll, még kevésbé működőképes, és elsősorban azzal a veszéllyel fenyeget – ami a kínai kormányt nem hagyja nyugodni –, hogy egyszer csak összeomlik, és elárasztja a régiót menekültekkel. Ez volna a hatalom?

Az említett országok gondokat tudnak okozni a környezetükben, ezért szükséges, hogy ellenőrizzük és megfékezzük őket. Ugyanakkor a nagyobb, globális környezetről sem szabad megfeledkeznünk, amelynek ezek az országok csak igen kis részét alkotják. Figyeljük meg, mi történik Latin-Amerikában! Venezuela egy bajkeverő, de mit jelent ez a gyakorlatban? A térség általános iránya, melyet a nagyobb országok – úgymint Brazília, Mexikó és Chile – politikája határoz meg, a nyitott piacok, a kereskedelem, a demokratikus kormányzás és a nyitás felé mutat. A történelem irányát pedig ez a tendencia határozza meg, és nem Hugo Chavez elmebeteg hőbörgése.

A nagy terjeszkedés

Napjaink viszonylagos nyugalma mély szerkezeti alapokon nyugszik. A gazdaság világszerte kijátssza a politikát. Amit a Wall Street-i elemzők „politikai kockázatnak” neveznek, az gyakorlatilag nem létezik. A háborúk, a puccsok és a terrorizmus már csak átmenetileg képesek keresztbetenni a gazdaságnak.

Meglehet, hogy ez nem lesz tartós jelenség (a történelem során nem volt az), mégis ez jellemezte a világot az elmúlt legalább egy évtizedben.

Nem ez az első alkalom, hogy viharos politikai légkör és gazdasági növekedés egyszerre vannak jelen. Két korábbi időszak is emlékeztet a mostanira: a századforduló körüli fellendülés az 1890-es évek végén és az 1900-as évek elején, valamint a háború utáni fellendülés az 1950-es években és az 1960-as évek elején. Mindkettőt politikai zűrzavar és mégis erőteljes fejlődés jellemezte. A két időszaknak volt egy közös vonása: nagy országok kapcsolódtak be a világ gazdaságba, melyet kibővítettek és átalakítottak. A torta akkorára nőtt, hogy elfedte a mindennapos zavarokat.

A 19. század végét és a 20. század elejét gyakran jellemezte az európai nagyhatalmak közötti háborútól való félelem, melyet sokszor a balkáni, észak-afrikai és egyéb problémás térségek válságai idéztek elő. A világ gazdaság azonban a hatalmas feszültségek és fegyverkezési versenyek ellenére fellendült. Ez az Európából az Új Világba irányuló első nagy tőkemozgások időszaka volt. Mivel Németországban és az Egyesült Államokban az iparosodás folyamata gyorsan végbement, a világ három legnagyobb gazdaságából kettő ezekben az országokban volt.

Az 1950-es és a korai 1960-as évekre néha úgy emlékeznek vissza, mint nyugodt időszakra, pedig valójában sok feszültség jellemezte: a hidegháború első éveit, félelem attól, hogy egy „meleg” háború alakul ki a Szovjetunióval és Kínával, és egy tényleges háború Koreában. Ezeket az éveket időszakos válságok jellemezték – a Tajvani-szorosban, Kongóban, a Szuеzi-csatornánál, a Disznó-öbölnél, Vietnamban – melyek gyakran háborúvá fajultak. Mégis, a fejlett ipari gazdaságok teljes gőzzel haladtak előre. Ez volt a tőkemozgások második nagy korszaka, amikor is az Egyesült Államokból áramlott a pénz Európába és Kelet-Ázsiába. Ennek következtében Európa a második világ-

háború romjaiból újjáépítette magát, és Japán – az első nem nyugati, sikeresen iparosodott ország – huszonhárom éven át évi 9 százalékos növekedést produkált.

Ezek a „pozitív kínálati sokkok” (gazdasági kifejezés a természetben bekövetkező hosszan tartó kiugró növekedésre) hosszan tartó fellendüléseket okoztak, melyeket árcsökkenés, alacsony kamatlábak és növekvő termelékenység jellemezte a kor fejlődő piacain (Németországban, az USA-ban és Japánban). A 19. és 20. század fordulóján a keresletben bekövetkező hatalmas növekedés ellenére a búza ára 20-35 százalékkal csökkent Európában az amerikai gabona táraknak köszönhetően. (Ehhez hasonlóan ma csökken az előállított termékek ára, mivel Ázsiában alacsonyabbak lettek a költségek még akkor is, ha a kereslet az egekbe szökik.)³ Mindkét időszakra jellemző volt, hogy az új szereplők az exportnak köszönhetően fejlődtek, de az import is növekedett. 1860 és 1914 között az amerikai import ötszörösére, míg az export hétszeresére emelkedett.⁴

Jelenleg a globális gazdaság harmadik ilyen kiterjedésének lehetünk tanúi, mely egyben a lehető legnagyobb is. Az elmúlt két évtized során több mint kétmilliárd ember lépett be a piac és kereskedelem világába. Abba a világba, amely nem is olyan rég még egy nyugati államokból álló kis csoport felségterülete volt.* Ezt a terjeszkedést a nyugati tőke Ázsiába és a világ egyéb térségeibe történő áramlása ösztönözte. Ennek eredményeképp 1990 és 2007 között a világgazdaság 22,8 trillió dollárról 53,3 trillió dollárra nőtt, a globális kereskedelem pedig 133 százalékkal emelkedett. Az úgynevezett feltörekvő piacok e globális fejlődés több mint felét és a jelenlegi világgazdaság 50 százalékát adják, ha vásárlóerő-paritás alapján mérünk (vagy több mint 30

* Azért mondom kétmilliárdot, mert Dél-Ázsia, Kína és Afrika vidéki szegény rétege jelentős mértékben nem vesz részt a globális gazdaságban. Ugyanakkor közülük évente több millióan költöznek a városokba.

százalékát piaci árfolyamok alapján). Az új szereplők fejlődése egyre inkább a saját piacaikból táplálkozik, és nem csak a nyugati exportból, ami azt mutatja, hogy nem pusztán egy rövid távú, átmeneti jelenségről van szó.

Egyesek elutasítják ezeket a trendeket, és Japán 1980-as évekbeli felemelkedésére mutogatnak, amikor mindannyian attól rettegtünk, hogy a japánok uralják majd a világgazdaságot. Ez a félelem alaptalannak bizonyult, hiszen Japán tizenöt évre gazdasági válságba süllyedt. De az összehasonlítás félrevezető. 1985-ben Japán már a második legerősebb gazdaság volt a világon. Sok szakértő hitte, hogy jó úton haladt afelé, hogy kilökje a nyeregéből az USA-t, ám mivel gazdasága, intézményei és politikája még nem modernizálódott teljes mértékben, az ország nem volt képes a végső lépésre. Kína, ezzel ellentétben, továbbra is szegény ország. Az egy főre jutó GDP 2500 dollár. Bizonyára sok problémával kell majd szembenéznie, ameddig és amikor élvonalbeli ország lesz belőle. De a belátható jövőben a játékok, pólók és mobiltelefonok további gyártásának köszönhetően minden bizonnyal megduplázza majd gazdaságát. India, mely még alacsonyabb egy főre jutó bázisbevételről indul, szintén évtizedekig fejlődhet, mielőtt azokkal a kihívásokkal szembesül, melyekbe Japán belebukott. Még ha soha nem is haladja meg Kína és India a közepes bevételi státust, akkor is nagy esélyük van arra, hogy a világ második és harmadik legnagyobb gazdaságai legyenek a 21. század nagy részében.

Véletlen jelenség a történelemben, hogy az elmúlt néhány évszázadban a leggazdagabb országokban mindig kis népesség volt. Ezek közül az USA volt a legnagyobb, ezért lehetett uralkodó szerepe. Ám ez a dominancia csak egy olyan világban volt lehetséges, ahol a nagyobb országok szegénységbe süllyedtek, és képtelenek voltak vagy nem akartak olyan politikát folytatni, mely a fejlődés irányába vitte volna őket. Most ezek az óriások mozgásban vannak, és méretükből adódóan természetesen

nagy lábnyomot hagynak majd a térképen. S bár ezekben az országokban nyugati mércével mérve az átlagember még mindig szegénynek számít, a teljes összvagyonuk igen nagy lesz. Matematikai fogalmakkal pedig: bármely szám, legyen az akármilyen kicsi, nagy lesz, ha megszorozzuk 2,5 milliárddal (Kína és India körülbelüli lakossága összesen). Ez a két tényező – az alacsony kiindulópont és a nagy népesség – garantálja, hogy ez a hatalomváltás jelentős és hosszú távú lesz.

A három erő: politika, gazdaság, technológia

Hogy alakult ki mindez? Ahhoz, hogy ezt a kérdést megválaszolhassuk, néhány évtizeddel korábbra, az 1970-es évekbe kell visszatekintenünk, és felidéznünk, hogy az országok többsége hogyan szervezte meg gazdaságát ebben az időszakban. Tisztán emlékszem az akkori légkörre, mivel Indiában nőttem fel, egy olyan országban, amely igazán nem hitte, hogy az USA-val azonos térfélen játszik. Az indiai politikai és intellektuális elit számára a spektrum egyik végén egy USA irányította kapitalista modell, a másikon pedig a Szovjetunió által vezetett szocialista modell állt. Újdelhi pedig a kettő közötti középutat próbált kitaposni. Ebből a szempontból India nem volt különleges. Brazília, Egyiptom és Indonézia, és tulajdonképpen az országok többsége ezen a középúton járt, melyről azonban kiderült, hogy nem vezet sehová. Ez sok ember számára vált világossá ezekben az országokban az 1970-es évek végén. Miközben ezek stagnáltak, Japán és néhány más kelet-ázsiai gazdaság, melyek egy kvázikapitalista irányt követtek, látványos sikereket értek el, s a tanulság kezdett megfogalmazódni. Az igazi földrengés azonban, ami mindent felforgatott, a Szovjetunió összeomlása volt az 1980-as évek végén. Ahogy a központi tervgazdálkodás teljes mértékben hitelét vesztette, és a

politikai spektrum egyik vége romokban hevert, az egész vita átalakult. Hirtelen csak egyetlen alapvető gazdasági szemlélet maradt. Ezért nevezte Alan Greenspan a Szovjetunió összeomlását korunk megtermékenyítő gazdasági eseményének. Azóta, a különböző liberalizálási és piacósítási tervekkel kapcsolatos minden kellemetlenség ellenére, az alapvető irány nem változott. Ahogy Margaret Thatcher a brit gazdaság felvirágoztatásának éveiben tett elhíresült kijelentése is mondja: „nincs más alternatíva”. A gazdaságban bekövetkező ideológiai váltás már az 1970-es és 1980-as években, a berlini fal összeomlása előtt kialakulóban volt. A Nemzetközi Valutaalap és a Világbank által megtestesített hagyományos gazdasági bölcsesség jóval kritikusabbá vált az olyan kváziszocialista irányt követő országokkal szemben, mint India. Tudományos szakértők – mint például Jeffrey Sachs – körbeutazták a világot, és azt tanácsolták az országoknak, hogy liberalizáljanak, liberalizáljanak, liberalizáljanak. Nyugati közgazdasági kurzusokat végzett diplomások, a chilei „chicagói fiúk” például, országaikba hazatérve piacbarát politikát vezettek be. Néhány fejlődő ország aggódott, hogy esetleg kapzsi kapitalistává válik, és Sachs visszaemlékszik, ahogy elmagyarázta nekik, hogy hosszasan és mélyen meg kell vitatniuk a kérdést, miszerint Svédországhoz, Franciaországhoz vagy inkább az USA-hoz akarnak hasonlatossá válni. Ugyanakkor azt is hozzátette, hogy még jó ideig nem kell aggódniuk emiatt a döntés miatt, hiszen többségük ekkor még jóval közelebb állt a Szovjetunióhoz.

A tőke szabad mozgása az a pénzügyi erő, mely ezt az új kort táplálja. Ez is egy viszonylag új jelenség. A második világháború utáni időszakot a rögzített devizaárfolyamok jellemezték. A legtöbb nyugati országban, köztük Franciaországban és Olaszországban, ellenőrizték a tőke áramlását, korlátozva a pénznek az országhatárokon belülre és kívülre irányuló mozgását. A dollár árfolyamát az aranyhoz rögzítették. Ám ahogy a globális keres-

kedelem fejlődött, a rögzített árfolyamok csökkentették a hatékonyságot és azt, hogy a tőkét a lehető legjobb módon használják fel. A legtöbb nyugati ország ezeket a korlátozásokat az 1970-es és 1980-as években eltörölte. Az eredmény: hatalmas és folyamatosan növekvő tőke kínálat, mely szabadon tudott mozogni egyik helyről a másikra. Ma az emberek a globalizációt még mindig úgy képzelik el, hogy a hatalmas mennyiségű készpénz – a valutakereskedők között napi 2 trillió dollár cserél gazdát – szétszórva a bolygón, és egyes országokat jutalomban, másokat büntetésben részesít. Ez a globalizációnak a rend fenntartásához szükséges szent mechanizmusa.

A szabadon áramló pénz mellett egy másik forradalom is bekövetkezett: a független központi bankok elterjedése és az infláció megszelídítése. A hiperinfláció a legrosszabb gazdasági betegség, ami csak elérhet egy országot. Megszünteti a pénzt, a megtakarításokat, a nyereséget és így a munka értékét. Még egy mély recesszió is rosszabb. A hiperinfláció azt lopja el az embertől, amije már van (a megtakarítások), míg a recesszió azt, amije lehetett volna (gazdasági növekedés esetén magasabb életszínvonal). Ezért van az, hogy a hiperinfláció gyakran kormányok bukásához és forradalomhoz vezetett. A náciakat nem a nagy gazdasági világválság juttatta hatalomra, hanem a hiperinfláció, amely tönkretette a középosztályt azáltal, hogy a megtakarításaikat elértektelenítette.

Ritkán tudunk visszaemlékezni olyan háborúra, ahol a győzelem ilyen egyértelmű volt. Az 1980-as évek végén nagy és fontos országok tucatjait szorította sarokba a hiperinfláció. Argentínában 3500 százalékos, Brazíliában 1200 százalékos, Peruban pedig 2500 százalékos volt. Az 1990-es években egyik fejlődő ország a másik után indult el mértékletesen a pénzügyi és költségvetési rend irányába. Néhányuk elfogadta annak szükségességét, hogy valutáját szabadon lebegtesse, mások a pénznemüket az euróhoz, illetve a dollárhoz kötötték. Ennek köszönhető, hogy ma

mindössze tizenkét olyan ország van világszerte, ahol az infláció meghaladja a 15 százalékot, ezek nagy része bukott állam, úgy, mint Haiti, Burma és Zimbabwe. Az alacsony infláció jellemezte általános légkör elsődleges fontosságú a feltörekvő államok politikai stabilitásához és pozitív gazdasági tendenciáihoz.

Az országokat egy új konszenzus irányába mozgó politikai és gazdasági tényezők mellett, megjelent egy sor technológiai vívmány is, mely ugyanebbe az irányba mutatott. Ma már nehéz visszaemlékezni, milyen volt az élet az 1970-es évek sötét napjaiban, amikor a hírek nem jutottak el hozzánk azonnal. Ám az 1990-es években a világ eseményeit – Kelet-Berlin, Kuvait, Tiananmen tér – már élő adásban közvetítették mindenhol. Híreken általában politikai híreket értünk. De az árak szintén hírnek számítanak, és az a lehetőség, hogy az árakról szóló információk azonnal és átlátható módon mindenkihez eljussanak a világon, a hatékonyság egy másik forradalmát indította el. Ma már rutinnak számít, hogy az ember néhány perc alatt összehasonlíttja az árakat az interneten. Húsz éve még óriási üzletnek számított az árak közötti különbségeket kihasználó arbitrázs, mivel a maihoz hasonló ár-összehasonlítás nem volt könnyen megoldható.

A kommunikáció kiterjedésének köszönhetően a világ különböző pontjai között szorosabb kapcsolat jött létre, Thomas Friedman híres mondása szerint: a világ „lapos” lett. Az olcsó telefonálás és a széles sáv lehetővé tette, hogy az emberek egy másik országnak dolgozzanak, mint ahol élnek – ez pedig a kapitalizmus soha véget nem érő történetében egy új fejezetet nyitott. A 15. századi nagy hajók megjelenésével az árucikkek mozgathatóvá váltak. A modern bankrendszernek köszönhetően a 17. században a tőke vált mobilissá, az 1990-es években pedig már a munka is. Az emberek nem feltétlenül tudtak oda utazni, ahol volt munka, de a munka el tudott jutni az emberekhez. És el is jutott az indiai programozókhoz, a fülöp-szigeteki telefonos operátorokhoz és a thaiföldi radiológusokhoz. Az árucikkek és

szolgáltatások szállításának költsége évszázadok óta csökken, a széles sáv megjelenésével pedig sok szolgáltatás esetében megszűnt. Messze vagyunk attól, hogy minden munkát ki lehessen szervezni, ám a kiszervezés hatása mindenhol érződik.

Bizonyos értelemben a kereskedelem mindig is így működött. A 20. század elején például brit textilgyárakat helyeztek át Japánba. Ám az azonnali és folyamatos kommunikáció ezt a folyamatot jelentősen felgyorsította. Egy thaiföldi ruhagyárat majdnem ugyanúgy lehet irányítani, mintha az Egyesült Államokban volna. Sok vállalat több tucat országban működtet az árucikkei beszerzésére, előállítására, összeszerelésére, terjesztésére és értékesítésére szolgáló láncolatot.

Az 1980-as évek óta ez a három erő – politika, gazdaság és technológia – egyazon irányba mozdította előre a folyamatokat, amelyek egy nyitottabb, összefüggőbb és igényesebb nemzetközi környezetet hoztak létre. Ezzel egy időben új lehetőségeket is felkínáltak az országok számára, hogy azok elkezdhesseinek felfelé kapaszkodni a fejlődés és prosperitás lépcsőfokain.

Vizsgáljuk meg a hatalmas változásokat két reprezentatív (nem ázsiai) ország esetében. Húsz évvel ezelőtt Braziliát és Törökországot tipikusan „fejlődő” országoknak tekintették volna, melyeket lassú gazdasági növekedés, féktelen infláció, növekvő adósságok, erőtlen magánszektor és törékeny politikai rendszer jellemez. Ma pedig mindkét ország vezetése jól működik, és soha nem látott alacsony inflációval, erőteljes növekedési mutatókkal, csökkenő adóssággal, gyarapodó magánszektorral és egyre stabilabb demokratikus intézményekkel dicsekedhetnek. A brazíliai infláció mértéke, először a történelem során, nagyjából megegyezik az Egyesült Államokéval. Brazília és Törökország továbbra is problémákkal küzd – melyik ország nem –, mégis komoly, felemelkedőben levő országok.

A piacok megítélése ezekkel az országokkal kapcsolatban már átalakult. Adósságaikat nem tekintik veszélyesebbnek a

fejlett országokéinál. Valójában sok fejlődő piac nagymértékű többletet halmoz fel, olyannyira, hogy jelenleg a világ devizatartalékának 75 százalékát ezek az országok adják. Csak Kínának 1,5 trillió dollár van a számláin. Goldman Sachs előrejelzése szerint 2040-ben öt fejlődő piac – Kína, India, Brazília, Oroszország és Mexikó – gazdasági termelése együttesen nagyobb lesz, mint a G7 országoké, vagyis azé a hét nyugati gazdaságé, amelyek évszázadokon át uralták a globális színteret.

A bőség okozta problémák

Az elmúlt két évtized során sok időt, energiát és figyelmet követelt a globális gazdasági válság és összeomlás, a terrorizmus, a nukleáris fenyegetés és a geopolitikai háború miatti aggodalmunk. Ez természetes. Ha felkészülünk a legrosszabbra, az segíthet abban, hogy elkerüljük azt. Persze valóban voltak rossz hírek, a balkáni és afrikai háborúktól kezdve, a világszerte megjelenő terrorizmusig vagy a kelet-ázsiai, orosz és amerikai gazdasági válságig. Ugyanakkor, amíg ezekre a rossz hírekre koncentráltunk, sok nagyobb problémára nem készültünk fel, *melyek nem a kudarc, hanem a siker következményei*. Az a tény, hogy a világot, amelyben élünk, egyidejű globális gazdasági fejlődés jellemzi, alapvetően egy jó hír, azonban egy sor összetett és potenciálisan végzetes dilemmát vet fel.

A globális fejlődés korunk nagy története, mely a globális likviditásról szól – a rakás pénzről, mely vég nélkül növekszik és áramlik körbe a világban –, amely a hitelek alacsonyán, míg a vagyontárgyak (ideértve az ingatlant, a részvényeket és a kötvényeket) árát magasan tartja. Ezzel egy időben az alacsony bérekkel rendelkező országokban bekövetkezett fellendülés megakadályozta az árak túlzott növekedését. Indiát és Kínát úgy lehet elképzelni, mint két deflációs gépezetet, amelyek a

nyugati árak töredékéért pumpálják ki magukból az olcsó árucikkeket (Kína) és szolgáltatásokat (India). ⁵ Ez az oka annak, hogy a központi bankoknak nem kellett túlságosan aggódniuk az infláció miatt, és amiért képesek voltak a kamatokat közel két évtizeden át – szokatlanul hosszú ideig – alacsonyan tartani. Persze az alacsony kamatok és az olcsó hitel ostobává és kapzsvá is teszi az embereket, s ez a technológiai részvények, az ingatlanok, a másodlagos jelzáloghitelek és a fejlődő piacok törzsrészvényeinek piacán buborékok keletkezéséhez vezet, amelyek előbb vagy utóbb kipukkadnak. Ahogy a világ egyre összefüggőbb lesz, a pénzügyi eszközök pedig egyre vonzóbbá válnak, egyes megfigyelők aggodalmukat fejezik ki amiatt, hogy a fejlődés és magabiztosság ezen hatékony szakasza a visszájára fordulhat, mely pánikhoz és hanyatláshoz vezetne. Ám egyelőre – még ha a válság kibontakozása elképesztően fájdalmas is – úgy tűnik, hogy a fejlődés új és változatos forrásai, valamint az óriási mennyiségű új tőke jelentős rugalmasságot kölcsönzött a globális gazdasági rendszer egészének.

Vizsgáljuk meg a növekvő olajárakat. A „nullák” olajsokkja (hogyan máshogy jellemezhetnénk a 2000 és 2010 közötti időszakot?) különbözött az eddigiektől. Ezelőtt az árak azért emelkedtek, mert az olajtermelők – az OPEC – mesterségesen korlátozták az ellátást, és felnyomták a benzin árát. Az elmúlt években ezzel ellentétben a drágulást Kína, India és egyéb feltörekvő piacok igényei, illetve a fejlődő országokra jellemző folyamatos és jelentős kereslet eredményezte. Amikor az árak a gazdaságok fejlődése következtében emelkednek, az azt jelenti, hogy ezek a gazdaságok elég erőteljesek és rugalmasak ahhoz, hogy megbirkózzanak a növekvő költségekkel a termelékenység fejlesztése által (kisebb mértékben pedig azért, hogy a költségeket a fogyasztókra hárítják). Így aztán a „nullák” áremelései könnyen emészthetők voltak. Ha 2001-ben arra kértünk volna egy jóst, hogy becsülje meg az olajárak meg-

négyszereződésének hatásait, bizonyos, hogy globális válságot jósolt volna.

Nem csak az olaj lett drágább. Az árucikkek ára is 200 éves csúcsot ért el. Az alapanyagok egyre költségesebbek. A mezőgazdasági termékek árai olyan magasak, hogy a fejlődő országokban egyre inkább politikai problémákat okoz az élelmiszer-infláció kezelése. Az építési költségek az egekbe szöktek New Yorktól, Dubaion át Shanghaiig. Még az egyszerű héliumgázból is hiány van világszerte, mely az univerzumban a második legnagyobb mennyiségben megtalálható elem, és amit nemcsak lufikhoz, hanem MRI (mágneses rezonanciás képalkotás) gépekhez és mikrochipgyárakban is használnak. Ezek a kényszerítő tényezők bizonyos hogy egy ponton véget vetnek majd az alacsony infláció korának, amely eddig a globális fejlődés alappillére volt. Mindeközben, a hatalmas fellendülés egy sor anomáliát is hozott magával. Egy egyre inkább globalizálódó és szabályozott világban az olyan országok, amelyekben vannak természeti erőforrások – elsősorban kőolaj és természetes gáz –, szabadon potyázhatnak. A globális fejlődés hullámain meglovagolva meggazdagodnak anélkül, hogy figyelembe kellene venniük a világgazdaságot irányító szabályokat. Ez a jelenség egy kissé furcsa, ám elkerülhetetlen folyamánya mindenki más sikerének. Ezek az országok a nem piaci élősködői egy piaci világnak. Vizsgáljuk meg azokat az alapvető politikai kihívásokat, melyekkel az Egyesült Államoknak, illetve a nemzetközi rendről alkotott nyugati elképzeléseknek kell szembenézniük. Ilyen kihívást jelent a Közel-Keleten Irán, Latin-Amerikában Venezuela, Euráziában pedig Oroszország. Ezen országok mindegyike az olajnak köszönheti újonnan felfedezett erejét. Nehéz elképzelnünk, hogy Szudán szembeszállna a világgal Darfur miatt, figyelembe véve, hogy nincs olajkészlete. A kőolaj elképesztő mennyiségű bevételt jelent. Irán olajból befolyó bevétele 2006-ban elérte az 50 milliárd dollárt, amely elegendő a külön-

böző érdekcsoportok támogatásának kifizetéséhez, a hadsereg megvesztegetéséhez és a hatalom megőrzéséhez, miközben még arra is jut elegendő pénz, hogy külföldön bajt keverjen. Ez a helyzet aligha fog megváltozni. Mindaddig, amíg a többi ország fejlődik, a nyersanyagokban gazdag országok egyre gazdagabbak lesznek. Ez a mai globalizációra jellemző yin-yang.

Nem minden forrásokban gazdag ország latorállam, és a gazdaság jó irányítása teremtette légkör néhányukat arra ösztökölte, hogy gazdagságukat bölcsebb módon használják, mint azelőtt. A Perzsa-öböl országai, ahova az olajbevételek nagy része befolyik, a profitot egyre inkább az infrastruktúra és az ipar fejlesztésébe fektetik svájci bankszámlák vagy Monte Carlói kaszinók helyett (bár nyilván ez utóbbi is gyakran előfordul). Dubai egy hatékonyan működtetett, üzletbarát kereskedelmi központtá vált, a Közel-Kelet Szingapúrjává. Más öbölbeli országok igyekeznek felülmúlni sikerét. Szaúd-Arábia például, mely évtizedeken át rosszul kezelte hatalmas vagyonát, most 70 milliárd dollárt készül befektetni új petrokémiai projektekbe, és célja, hogy 2015-re a világ vezető petrokémiai termékek előállítója legyen. Az elmúlt öt évben a Perzsa-öböl államai 1 trillió dollár értékű tőkebefektetést értek el, és a McKinsey és Társa jóslata szerint a következő évtizedben további 2 trillió dollárt fognak befektetni.

Ez a kapitalizmus állam által irányított formája, mely minden bizonnyal csekély fejlődést eredményez majd, és nem valószínű, hogy önfenntartó növekedést tud biztosítani (bár Európában és Kelet-Ázsiában is vannak erős állami irányítású elemek). Ez a rendszer mégis jóval közelebb áll a világszintű normákhoz, mint ahhoz a gazdasági rendszerhez, amely ezekben az országokban – Oroszországtól Szaúd-Arábiáig – egy generációval ezelőtt volt jellemző.

A bőség okozta legsúlyosabb probléma a globális gazdasági növekedésnek a környezetre és a természeti erőforrásokra

gyakorolt hatása. Nem túlzás azt állítani, hogy a tiszta levegő, az ivóvíz, a mezőgazdasági termékek és más életfontosságú nyersanyagok kifogyóban vannak a világban. Ezen problémák némelyike kezelhető, amennyiben növeljük a hatékonyságot, és újfajta forrásokat fejlesztünk ki. Ám ez a folyamat túlságosan lassú. A mezőgazdasági termelékenység például növekszik. Ugyanakkor ahhoz, hogy a világ nyolcmilliárdos lakosságát – amit 2025-ben fogunk elérni – el tudja látni, a terméshozamnak a mai hektáronkénti három tonnáról négyre kellene emelkednie. Hasonlóan a vízkezelés és a víztartalékok felhalmozásának üteme meg sem közelíti a fogyasztás ütemét. A 20. században a világ lakossága megháromszorozódott, a vízfogyasztás viszont hatszorosára emelkedett. Az amerikaiak több mint négyszáz liter vizet használnak naponta fogyasztásra, főzésre és tisztálkodásra. A szegényebb országok lakosai jó, ha negyven literhez hozzájutnak, ugyanakkor ahogy gazdagabbá válnak, igényeik is növekedni fognak, mely súlyosbítja majd a terhelést.⁶ A víz miatti harcok már elkezdődtek Afrikában és a Közel-Keleten. A történelem során a népek vándoroltak, hogy vizet találjanak. Ha a jövőben kimerülnek a vízkészletek, emberek milliói kényszerülnek majd elvándorolni lakóhelyükről.

Az elmúlt tíz évben a klímaváltozás hatásaival kapcsolatos előrejelzések közül sok alábecsülte a helyzetet, mivel a globális növekedés minden korábbi elképzelést felülmúlt. A legutóbbi felmérést 2007 közepén adta ki az Éghajlatváltozási Kormányközi Testület. Az év végén tudósok megállapították, hogy az északi-sarki jégtakaró kétszer olyan gyorsan olvad, mint amire számítottak.⁷ Az elektromosáram-igény jóval nagyobb, több autó és repülőgép van, mint azt bárki tizenöt évvel ezelőtt hitte volna. És mindez növekszik. A McKinsey Global Institute becslése szerint 2003 és 2020 között a Kínában használt járművek száma 26 millióról 120 millióra emelkedik. És akkor ott vannak meg a többiek – India, Oroszország és a Közel-Kelet.

Az elektromosáram-kereslet a következő évtizedekben várhatóan négy százalékkal emelkedik majd évente. És ezt az áramot elsősorban a legpiszkosabb üzemanyagból, a szénből állítják majd elő. A szén olcsó, és sok van belőle, ezért a világ többnyire erre alapozza az energiatermelését. Hogy megértsük ennek a globális felmelegedésre gyakorolt hatását, a következőket kell figyelembe vennünk: 2006 és 2012 között Kína és India nyolcszáz új szénfűtésű erőművet fog építeni, ami ötször annyi szén-dioxid kibocsátást jelent majd, mint amekkora csökkentést a kiotói egyezmény előír. Ez a fejlődés egy következménye, de egy olyan következmény, amelyet kezelni kell.

A nacionalizmus virágzása

Egy globalizált világban csaknem minden probléma átlépi az országhatárokat. Legyen az terrorizmus, nukleáris proliferáció, járvány, a környezet leépülése, gazdasági válság vagy vízhiány, egyetlen ügyet sem lehet kezelni az országok közötti alapvető koordináció és együttműködés nélkül. Míg azonban a gazdaság, az információ, de még a kultúra is globalizálódott, a hivatalos politikai hatalom továbbra is erőteljesen kötődik a nemzetállamhoz, mely ugyanakkor a problémák nagy részét egyre kevésbé képes egyoldalúan megoldani. Ezzel egy időben a nemzetállamok arra való nyitottsága, hogy együtt oldják meg a problémákat, csökken. Ahogy sokasodnak a – kormányzati és nem kormányzati – résztvevők, és ezek mindegyikének hatalma és önbizalma növekszik, a megegyezés és a közös cselekvés lehetősége megszűnik. Ez a többiek felemelkedéséhez kapcsolódó legfőbb kihívás: megakadályozni, hogy a globális fejlődés erői a globális zűrzavar és felbomlás erőivé váljanak.

A többi nemzet büszkesége és magabiztossága, különösen a nagyobb és sikeresebb országok esetében, egyértelműen lát-

ható. Ez látványosan megmutatkozott számomra néhány évvel ezelőtt, amikor Shanghajban, egy internetkávézóban beszélgettem egy fiatal vezető beosztású kínaival. A rendkívüli kínai fejlődésről beszélt, és arról, hogy Kína a jövőben egy modern és virágzó ország lesz. Ruházatában és viselkedésében teljesen nyugatias volt, tökéletesen beszélt angolul, és gond nélkül lehetett vele a legfrissebb üzleti trendekről beszélgetni vagy az amerikai popkultúráról pletykálni. Úgy tűnt, ő a globalizáció tökéletes produktuma, egy ember, aki hidat képez kultúrák között, s akinek köszönhetően a világ kisebb és kozmopolitább lesz. De amikor Tajvanról, Japánról és végül az Egyesült Államokról kezdtünk beszélgetni, szavai megteltek keserűséggel. Indulatosan magyarázta, hogy ha Tajvan bátran bejelentené függetlenségét, Kínának azonnal el kellene foglalnia. Azt mondta, hogy Japán egy agresszor, akiben sohasem szabad megbízni. Továbbá biztos volt abban, hogy az Egyesült Államok 1999-ben Koszovóban szándékosan bombázta a kínai nagykövetséget, hogy katonai erejével megfélemlítse a kínai embereket. És így tovább. Úgy éreztem magam, mintha Berlinben volnék 1910-ben, és egy fiatal német szakemberrel beszélgetnék, aki abban az időben tökéletesen modernnek és egyben tökéletesen nacionalistának számított volna.

Ahogy a gazdasági vagyon növekszik, úgy erősödik a nacionalizmus is. Ez érthető. Megpróbálhatjuk elképzelni, hogy milyen az, amikor az ember egy olyan országban él, mely évszázadokon át szegény és ingatag volt, mígnem a dolgok végre új irányt vettek, és az ország fejlődésnek indult. Mindannyian büszkéek lennénk erre, és elismerésre vágnánk. Ez az elismerés és tisztelet utáni vágy az egész világot jellemzi. Ellentmondásnak tűnhet, hogy a globalizáció, valamint a gazdasági modernizáció a politikai nacionalizmust táplálja, de csak akkor, ha a nacionalizmusra úgy tekintünk, mint elavult ideológiára, mely bizonyosan el fog tűnni, ahogy előre menetelünk a fejlődés irányába.

A nacionalizmus mindig is zavarba hozta az amerikaiakat. Amikor az Egyesült Államok egy másik országban beavatkozik, őszintén igyekszik segíteni az adott országot a fejlődésben. A Fülöp-szigetektől Haitiig és Vietnamtól Irakig az amerikaiakat mindenhol meglepetésként érte, ahogy a helyiek az USA erőfeszítéseire reagáltak. Az amerikaiak indokoltnak tartják saját nemzeti büszkeségüket – patriotizmusnak nevezik –, és mégis őszintén meglepődnek, amikor mások hasonlóan büszkék és ragaszkodók az országukkal kapcsolatban.

Indiában a britek uralkodásának vége felé az utolsó alkirály, Lord Louis Mountbatten elkeseredetten fordult a nagy indiai vezetőhöz, Mahatma Gandhihoz: „Ha most elmegyünk innen, itt káosz lesz.” Erre Gandhi azT válaszolta: „Igen, de a *mi* káoszunk lesz.” A tudat, hogy a „sajátjaink” kormányoznak mindenféle beavatkozás nélkül, egy erőteljes érzés a feltörekvő országokban, különösen azokban, melyek valamikor nyugati gyarmatok vagy kvázi-gyarmatok voltak.

Zbigniew Brzezinski nemrégiben hívta fel a figyelmet egy jelenségre, melyet ő „globális politikai ébredésnek” nevez. Rámutatott arra az egyre növekvő tömeges szenvedélyességre, melyet különböző erők táplálnak, úgymint a gazdasági siker, a nemzeti büszkeség, magasabb szintű oktatás, több információ és átláthatóság, valamint a múlt emlékei. Brzezinski ennek az új erőnek a bomlasztó hatásairól beszél: „A fejlődő világ lakosságának nagy részét politikai izgatottság, sok helyen pedig nyugtalan forrongás jellemzi. Az emberek soha nem voltak ennyire tudatában a társadalmi igazságtalanságnak... [és ez] a közös meggyőződés és irigység közösségeit hozhatja létre, amelyeket a demagóg politikai vagy vallási indulatok felerősíthetnek, és az irányításuk alá vonhatnak. Ezek az energiák túlléphetik a szuverén országhatárokat, és kihívást jelenthetnek mind az egyes államokra, mind pedig a fennálló globális hierarchiára nézve, melynek tetején még mindig Amerika áll.”⁸

A nyugati világ határain kívül számos országra jellemző bizonyos visszafojtott frusztráció, amiért el kellett fogadniuk egy teljes mértékben a Nyugat vagy Amerika által meghatározott világtörténelmet, amelyben ők rossz vagy jelentéktelen szerephez jutottak. Az oroszokat már régóta ingerli a II. világháború szokványos narratívája, mely szerint Nagy-Britannia és az Egyesült Államok hősie győzelmet arattak a fasiszta Németország és Japán felett. Figyelembe véve legjelentősebb amerikai történelmi beszámolókat, Steven Ambrose-tól Ken Burnsig, megbocsájthatjuk az amerikaiaknak, amiért azt hiszik, hogy Oroszországnak csak kisebb szerepe volt a Hitler és Tojo elleni csatákban. Valójában a keleti front a második világháború központi küzdőtere volt. Több szárazföldi küzdelemre került sor ezen a fronton, mint a háború összes többi színterén együttvéve, és ezekben a harcokban harmincmillió ember veszítette életét. A német erők háromnegyed része harcolt itt, és ugyancsak itt esett el a német áldozatok 70 százaléka. Az európai front sok szempontból csak egy mellékszál volt, melyet a Nyugat a háború fő eseményeként kezel. Ahogy Benjamin Schwarz, író, is rámutat, Ambrose „túlzott figyelmet fordít Szicília angol-amerikai megszállására, mely 60000 németet üldözött el a szigetről, ám teljes mértékben figyelmen kívül hagyja Kurszkot, a történelem legnagyobb csatáját, melyben 1,5 millió német és orosz harcolt, és amely épp ugyanabban az időben zajlott... [B]ármilyen nehezen is veszi be a gyomrunk, el kell ismernünk, hogy a náci Németország elleni harc... elsősorban – ahogy azt a nagyszerű hadtörténész, John Erickson nevezi – „Sztálin háborúja” volt.”⁹

Vagy vizsgáljuk meg ugyanezt a háborút a térkép egy másik pontjáról. Egy indiai barátom egyszer a következőket magyarázta el nekem: „Az angolok és az amerikaiak számára a második világháború egy hősie küzdelem volt, melyben a szabadság győzedelmeskedett a gonosz felett. Számunkra egy olyan csata volt, mely mellett Nagy-Britannia elkötelezte Indiát anél-

kül, hogy ezt velünk is megvitatta volna. London felszólított minket arra, hogy adjuk életünket a szabadság eszméjéért, amit az adott pillanatban az indiaiaktól brutálisan megtagadott.” Az ilyen különböző nemzeti perspektívák mindig is léteztek, ám ma a fejlettebb oktatásnak, információnak és átláthatóságnak köszönhetően széles körben elterjednek a feltörekvő világ új hírhálózatain, kábeltévé-csatornáin és internetes oldalain keresztül. A „többiek” közül sokan boncolgatják a Nyugat értelmezéseit, érveit és feltételezéseit, és egy új világlátással közelítik meg azokat. Egy fiatal kínai tisztviselő a következőket mondta nekem 2006-ban: „Amikor azt mondjátok nekünk, hogy mi egy diktatúrát támogatunk Szudánban azért, hogy hozzáférhessünk az olajhoz... szóval, azt akarom mondani, hogy miben különbözik mindez attól, amikor ti egy középkori királyságot támogatok Szaúd-Arábiában? Látjuk, mi a képmutatás, csak egyelőre nem mondunk semmit.”

A hidegháború után egy általános remény és elvárás volt jellemző, hogy Oroszország és Kína feltartóztathatatlanul részévé válik a második világháború utáni nyugati politikai és gazdasági rendszernek. Amikor George H. W. Bush egy új világrendről beszélt, egész egyszerűen arra gondolt, hogy a régi nyugati rend kiterjed az egész világra. Valószínű, hogy ez az elképzelés a háború utáni japán és német tapasztalatokból született, amikor is mindkét ország a gazdasági hatalom csúcsára emelkedett, mégis alkalmazkodók, együttműködők és a fennálló rend nagyrészt csendes tagjai lettek. Lehet azonban, hogy azok különleges körülmények voltak. E két országnak meglehetősen egyedi történelme volt, pusztító háborúkban vettek részt, melyek következtében számkivetettek lettek, majd pedig szembe találva magukat egy új fenyegetéssel, a szovjet kommunizmussal, Amerika védelmező katonai erejében bíztak. A felemelkedő hatalmak következő csoportja azonban nem biztos, hogy annyira „szeretne beilleszkedni”.

Még mindig úgy gondolunk a világra, mint ahol a felemelkedőben levő hatalmaknak két meghatározott választási lehetőségük van: vagy belesimulnak a nyugati rendbe, vagy azt elutasítva, latorállamokká válnak, és elviselik az ezért járó büntetést, a kiátkozást. Valójában azonban ezek a felemelkedőben levő hatalmak egy harmadik utat választanak: csatlakoznak a nyugati rendhez, de a saját feltételeikkel, és ezzel átalakítják a rendszert magát. Naazneen Barma, Ely Ratner és Steven Weber politológusok azt hangsúlyozzák, hogy egy olyan világban, ahol mindenki ütőképesnek érzi magát, az országok számára adott a lehetőség, hogy ezt a nyugati „központot” teljesen megkerülve, egymás között erősítsék meg a kapcsolatokat.¹⁰ Előfordulhat, hogy ebben a posztamerikai világban nem lesz olyan központ, melybe integrálódni lehetne. James Baker amerikai külügyminiszter 1990-ben az állította, hogy a világ egy kerékagy-küllő struktúra felé tart, ahol az országok mindegyikének érintenie kell az Egyesült Államokat ahhoz, hogy eljusson a céljához. A 21. századra azonban talán jobban illene az a leírás, hogy a világban közvetlen útvonalak vezetnek egyik pontból a másikba, és minden nap új repülési útvonalak kerülnek a térképre. (Ez még fizikai értelemben is érvényes: mindössze tíz év alatt több mint négyszeresére nőtt a Kínába látogató oroszok száma, az 1995-től 2005-ig tartó időszakban 489 000-ről 2,2 millióra.)

A posztamerikai világ valósága, hogy az új hatalmak erőteljesebben adnak hangot az érdekeiknek. Felmerül az a politikai találós kérdés, hogy egy olyan világban, ahol számos – állami és nem állami – résztvevő játszik szerepet, hogyan lehet nemzetközi célokat megvalósítani.

A régi modell szerint az Egyesült Államok és néhány nyugati szövetségese játszotta a rendező szerepét, míg a harmadik világ vagy együttműködött, vagy pedig kimaradt a játékból, és így jelentéktelenné vált. A nem kormányzati szervezetek túl kevesen és túl gyengék voltak ahhoz, hogy aggódni kellett volna

miattuk. Ma azonban ha megvizsgáljuk például a kereskedelmi tárgyalásokat, láthatjuk, hogy a fejlődő világ országai már nagyobb erőt képviselnek. Míg azelőtt vagy egyszerűen elfogadtak mindent, amit a Nyugat kínált, vagy teljes mértékben figyelmen kívül hagyták a folyamatot, ma olyan országok mint Brazília vagy India, keményen küzdenek, amíg el nem érik azt a nekik megfelelő megállapodást. Hallották, amint a nyugati vezérigazgatók elmagyarázták nekik, hogy alakul majd a jövő. Olvasták a Goldman Sachs BRIC- (a Goldman Sachs által készített elemzés Brazília, Oroszország, India és Kína gazdaságáról – a ford.) jelentést. Tisztában vannak vele, hogy a hatalmi egyensúly eltolódott.

A kiotói egyezmény (melyet most szentként kezelnek Bush elnök ezzel kapcsolatos fennhézása miatt) valójában egy olyan megállapodás, mely a régi világszemlélet jegyeit hordozza magán. A kiotói elgondolás szerint a dolog úgy néz ki, hogy a nyugati államok összeültek, és megállapodtak egy tervben, a harmadik világ pedig majd elfogadja az új rendszert, és ezzel a probléma meg van oldva. Meglehet, évtizedeken át így működtek a dolgok a nemzetközi kapcsolatok terén, de ma már ennek így nincs sok értelme.

Kína, India, Brazília és más felemelkedőben levő hatalmak nem fogják azt a Nyugat vezette folyamatot követni, amelyben ők nem vesznek részt. Ami még ennél is fontosabb, a kormányok önmagukban nem tudnak többet tenni, mint hogy felfedezik az olyan problémákat, mint például éghajlatváltozás. A valódi megoldások azonban egy sokkal szélesebb körű összefogást kívánnak, ami magában foglalja a magánszektor, a nem kormányzati csoportokat, a városokat, a településeket és a médiát. Egy globalizált, demokratizált és decentralizált világban el kell jutnunk az egyénekhez, hogy változtathassunk a viselkedésmódjukon. Az adók, díjszabások és háborúk idejéért múlt eszközök ehhez, az államoknak nem sok mozgásterük

maradt ezen a téren. Ennél sokkal kifinomultabb módszerekre van szükségük ahhoz, hogy képesek legyenek befolyásolni a változásokat.

A nemzetközi együttműködés hagyományos mechanizmusai egy másik korszak maradványai. Az Egyesült Nemzetek rendszere egy idejétmúlt hatalmi struktúrát képvisel. Az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagjai hatvan évvel ezelőtti háborúk győztesei. A testületnek nem tagja Japán és Németország, a világ második és harmadik legnagyobb gazdasága a piaci árfolyamok szerint, vagy India, a világ legnagyobb demokráciája, és egyetlen latin-amerikai vagy afrikai ország sem. A Biztonsági Tanács a világkormányzás régi struktúrájának tágabb értelemben vett példázata. A G8-nak nem tagja Kína, amely már a negyedik legnagyobb gazdaság a világon, sem India és Dél-Korea, melyek a tizenkettedik és tizenharmadik helyet foglalják el. Hagyományosan az IMF élén egy európai, a Világbank élén pedig egy amerikai áll. Ez a „hagyomány” olyan, mint egy régi szegregált country club szokásai, melyek vonzóak és szórakoztatók a bennfentesek számára, ám a kívülállók szemszögében intoleránsak és felháborítóak.

Ahogy a hatalom egyre sokszínűbb és kiterjedtebb lesz, a törvényesség még fontosabbá válik, mint valaha, hiszen a világpolitika színpadán fellépő sok különböző szereplő között ez lehet a közös nevező. Ma az olyan megoldások, melyeket illegitimnek ítélnék – nem számít mennyire ésszerűek – nem fenntarthatók. Egy olyan megoldás erőltetése, melyet a világ úgy lát, mint ami egyetlen ország hatalmát és preferenciáit szolgálja, legyen az az ország bármilyen hatalmas is, nem fog működni. A darfurai mészárlások például szörnyűségesek, és mégis, egy katonai beavatkozás – mely a leghatékonyabb módja annak, hogy véget vessünk nekik – csak akkor lehet sikeres, ha azt a nagyhatalmak és Szudán afrikai szomszédjai szentesítik. Ha az Egyesült Államok egyedül vagy egy kisebb koalícióval cselekedne – és

öt éven belül már a harmadik muszlim országot foglalná el –, a kísérlet bizonyos, hogy rosszul sülné el, és feltüzelné a szudáni kormányt az „amerikai imperializmus” ellen. A Bush-kormány külpolitikai lépései tökéletesen illusztrálják a legitimitás gyakorlati szükségességét. Ugyanakkor Bush kudarcai ellenére a kérdés továbbra is fennáll: ha sok országnak együtt kell működnie a különböző lépésekben, hogyan lesz ez lehetséges egy olyan világban, ahol egyre több szereplő van, és sokuknak egyre nagyobb a hatalmuk?

Az utolsó szuperhatalom

Sok megfigyelő és hírmagyarázó a feltörekvő világ vitalitását látván úgy ítéli meg, hogy az Egyesült Államok ideje lejárt. Andy Grove, az Intel alapítója nyersen fogalmaz: „Amerikát az a veszély fenyegeti, hogy követi Európát lefelé a lejtőn, és ami a legrosszabb, minderről senki sem tud. Mindenki tagad, és a saját vállukat veregetik, mint a Titanic vezetői, akik teljes gőzzel haladnak egyenesen a jéghegy felé.”

Thomas Friedman, látván, ahogy a fiatal indiai szakemberek hullámokban özönlenek be az éjszakai műszakra az Infosynál Bangaloréban, a következőket írja: „Te jó ég! Rengetegen vannak, és csak jönnek és jönnek, egyik hullám a másik után! Vajon mi előnyük származhat a lányaimnak és amerikaiak millióinak abból, hogy ezek az indiaiak ugyanazt a munkát el tudják végezni, mint ők, épp csak az ő béreik töredékéért.”¹¹ „A globalizáció visszavág” – írja bestseller könyvében Gabor Steingart, a vezető német hírmagazin, a *Der Spiegel* szerkesztője. Meglátása szerint, ahogy riválisai fejlődtek, az Egyesült Államok elveszítette a kulcsfontosságú iparágakat, az amerikaiaknak már nincsenek megtakarításaik, és a kormányuk egyre inkább eladósodik az ázsiai központi bankoknak.¹²

Ugyanakkor az a meglepő, hogy ezek a trendek már jó ideje jelen vannak, és valójában alapvetően segítették Amerikát. Az elmúlt húsz évben a globalizáció és az erőforrás-kihelyezés (outsourcing) óriási mértékben felgyorsult, az amerikai gazdasági növekedés átlagosan valamivel 3 százalék fölött volt, ami egy teljes százalékponttal magasabb, mint Németországban vagy Franciaországban. (Japánban ugyanebben az időszakban ez a mutató 2,3 százalékos volt.) A modern gazdaságok elixírje, a termelékenység növekedése közel egy évtizede meghaladja a 2,5 százalékot. Még az amerikai export is kitartott annak ellenére, hogy a dollár tíz éve stagnál. 1980-ban az USA exportja a világ teljes exportjának 10 százalékát tette ki. 2007-ben ez a mutató még mindig 9 százalék volt. A Világgazdasági Fórum szerint az Egyesült Államok továbbra is a világ legversenyképesebb gazdasága, a beruházásokban első helyet foglal el, kilencedik a technológiai felkészültségben, a vállalatok által kutatásra és technológiára fordított összeg a második legnagyobb Amerikában, és kutatással foglalkozó intézményeinek színvonala is a második helyen áll. Kína ezen mérések egyikében sem szerepel az Egyesült Államokat leginkább megközelítő harminc ország között, és India is csak egyetlen kategóriában kerül be a legjobb tíz közé, ez pedig a piac mérete. Gyakorlatilag az összes olyan szektorban, amelyben a fejlett ipari országok részt vesznek, az USA vállalatai termelékenységben és profitban világelsők.

Az Egyesült Államok részesedése a globális gazdaságból figyelemre méltóan stabil még háborúk, krízis és egy sor új hatalom feltörekvése idején is. A világ lakosságának 5 százalékát adó USA biztosította 125 éven át a termelés 20-30 százalékát. Bizonyos, hogy a következő évtizedben némi gyengülés lesz tapasztalható Amerika pozícióját tekintve. Ez nem egy politikai, inkább egy matematikai megállapítás. Ahogy más országok fejlődése felgyorsul, úgy esik majd vissza Amerika relatív gazdasági súlya. Nem szükségszerű, hogy ez a visszaesés nagymértékű,

gyors vagy jelentős legyen, legalábbis amíg az Egyesült Államok képes alkalmazkodni az új kihívásokhoz, ahogy az elmúlt évszázad során is alkalmazkodott azokhoz, melyekkel szemben találta magát. A következő néhány évtizedben a feltörekvő nemzetek felemelkedésének valószínűleg Nyugat-Európa és Japán látja majd a kárát, amelyeket lassú, demográfiailag meghatározott visszaesés jellemez.

Amerikának az eddig tapasztalt legerősebb gazdasági versennyel kell majd szembenéznie, de az amerikai gazdasági és társadalmi rendszer tudja, hogyan kell kezelni az ilyen kényszerhelyzetet, illetve hogyan kell hozzá alkalmazkodni. A legnehezebb kihívás azonban, mellyel az Egyesült Államoknak számolnia kell, nem gazdasági, hanem politikai. Egy olyan világrenddel kell szembenéznie majd, amely jelentősen különbözik attól, amelyben eddig tevékenykedett. Jelenleg az USA még mindig a legerősebb játékos, ám az egyensúly az évek múltával egyre inkább áthelyeződik.

Az 1989 óta eltelt időszakban az Egyesült Államok hatalma határozta meg a nemzetközi rendet. Minden út Washingtonba vezetett, és a globális cselekvésben az amerikai politikai, gazdasági és külpolitikai elképzelések jelentették a kiindulópontot. Amerika rendkívüli befolyásra tett szert az elmúlt két évtizedben. Washington a világ minden kontinensének legerősebb külső szereplője, domináns szerepe van a nyugati féltekén, továbbra is fontos kiegyensúlyozó tényező Európában és Kelet-Ázsiában, szerepét egyre növeli a Közel-Keleten, valamint Közép- és Kelet-Ázsiában, és még mindig az egyetlen olyan ország, mely biztosítani tudja a szükséges logisztikai és szállítási segítséget komoly, világszintű katonai akciókhoz. Az országok legfontosabb külkapcsolata – Oroszországtól Kínáig és Dél-Afrikától Indiáig – az Egyesült Államokkal való kapcsolat.

Ez a befolyás Irakkal érte el a tetőpontját. A világ nagy részének minden ellenállása, tiltakozása vagy akár aktív szembesze-

gűlése ellenére az Egyesült Államok képes volt indokolatlanul megtámadni egy szuverén országot, és elérte, hogy több tucat ország és nemzetközi ügynökség támogassa őt ebben a megszállás alatt és után. Nem csak az Irakban tapasztalt komplikációk miatt borult fel a rend. Még ha Irak megszállása dicsőséges siker lett is volna, a megvalósítás módja akkor is egyértelműen világossá tette volna az Egyesült Államok vitathatatlan hatalmát. Ez volt az, ami az egész világon visszhangot váltott ki. Az elmúlt két évtized egypólusú hatalma nem Irak miatt gyengül meg, hanem azért, mert a hatalom szélesebb körben oszlik el a világon. Bizonyos értelemben az egypólusú világ kora már lejárt. Az Európai Unió például a világ legnagyobb kereskedelmi blokkja, és ahogy Kína és más felemelkedő óriások növekednek, a kétpólusú kereskedelem hárompólusúvá, majd többpólusúvá alakulhat át. Ugyanakkor a négy-öt, nagyjából azonos súlyú szereplőből álló többpólusú világrend sem ma, sem a közeljövőben nem fog megvalósulni. Európa nem képes egységes katonai, de még politikai cselekvésre sem. Japánt és Németországot a múltja tartóztatja fel. Kína és India még fejlődésben vannak. A nemzetközi rendszert legtalálébban inkább Samuel Huntington írja le az „egy-több pólusú” meghatározással, vagy ahogy a kínai geopolitikusok mondják, „sok hatalom és egy szuperhatalom”. Ez a zavaros nyelvezet jól tükrözi a zavaros valóságot. Az Egyesült Államok továbbra is a világ legnagyobb hatalmat képviselő országa, ugyanakkor néhány más fontos hatalom is jelen van, és az összes résztvevőben fokozódó aktivitás és öntudatosság tapasztalható. Valószínű, hogy ebben a „hibrid” nemzetközi rendszerben – amely demokratikusabb, dinamikusabb, nyitottabb és összefüggőbb – fogunk élni az elkövetkezendő évtizedekben. Mivel könnyebb meghatározni, hogy milyen nem lesz ez a világ, mint azt, hogy milyen lesz, és könnyebb jellemezni azt a kort, amelyet épp elhagyunk, mint azt, ami felé tartunk, ezért a név: posztamerikai világ.

Az Egyesült Államok áll a kialakulóban levő világ csúcán, ugyanakkor ez az ország az, mely számára az új rend leginkább kihívást jelent. A többi nagyhatalom szerepe nőni fog. Ez a folyamat már elkezdődött. Kína és India a környezetükben és azon túl is már most fontosabb szereplők, mint azelőtt. Oroszország túlhaladt a posztszovjet berendezkedésen, és egyre erősebbé, sőt agresszívabbá válik. Japán, bár nem egy felemelkedő hatalom, mégis ma sokkal inkább hangot ad a nézeteinek a szomszédjai körében. Európa elképesztő erővel és céltudatossággal mozog kereskedelmi és gazdasági területen. Brazília és Mexikó a latin-amerikai kérdésekben nyilvánul meg egyre hangosabban. Dél-Afrika az afrikai kontinens vezető országaként határozza meg magát. Mindezek az országok tehát nagyobb helyet foglalnak el a nemzetközi arénában, mint azelőtt.

Az Egyesült Államok számára azonban a nyíltak más irányba mutatnak. A gazdaság nem egy nulla összegű játék. A többi játékos fejlődése azt jelenti, hogy a torta nagyobb lesz, ami mindenkinek jó. A geopolitika viszont a befolyásért és az ellenőrzésért folytatott harc. Ahogy a többi ország aktívabbá válik, Amerika jelenlegi hatalmas mozgásteret elkerülhetetlenül csökken. Képes lesz-e az Egyesült Államok alkalmazkodni ehhez az új helyzethez, melyben több kontinensen is különböző politikai irányzatokhoz tartozó hatalmak erősödnek meg? Ez persze nem azt jelenti, hogy vissza kellene vonulnia a káosszal vagy agresszióval szemben. Egyáltalán nem. De az Egyesült Államok csak akkor tudja kivédeni az erőszakos akciókat, ha egy széles körű és tartós összefogást tud létrehozni ellenük. Ez pedig kizárólag akkor lesz lehetséges, ha Washington hajlandó más országoknak részvételt adni az új rendben. A jelenlegi nemzetközi rendszerben a fejlődés kompromisszumot jelent. Egyetlen ország sem tudja majd teljes mértékben véghezvinni szándékait. Mindezt persze könnyű leírni és mondani, de sokkal nehezebb megvalósítani. Hiszen ez azt jelenti, hogy el kell fogadni, hogy

más országok hatalma és befolyása megnő, valamint az új érdekek és aggodalmak megjelenését. A következő évtizedekben a legfőbb kihívás az amerikai külpolitikában az alkalmazkodás és elrettentés közötti egyensúly lesz.

A fejezet elején azt hangsúlyoztam, hogy az új rend nem Amerika hanyatlását vetíti előre, mivel hiszek abban, hogy Amerikának óriási az ereje, és hogy az új világ nem egy újabb szuperhatalmat hoz majd a felszínre, hanem erők sokaságát, melyet Amerika navigálhat, sőt irányíthat. Mégis, ahogy a világ többi része fejlődik, ha pusztán gazdasági szempontokat veszünk figyelembe, Amerika kisebb mértékben részesedik majd a világ GDP-jéből. Ahogy a többiek fejlődése felgyorsul, kisebb szelet jut Amerikának a tortából (bár valószínű, hogy ez az eltolódás még évekig csekély lesz). Emellett a nem kormányzati erők, melyek szintén egyre aktívabbak, komoly nyomást gyakorolnak majd Washingtonra. Ez kihívást jelent Washingtonnak, de mindenki másnak is. Közel három évszázadon keresztül a világ mindig egy nagy liberális, vezető hatalom jelenlétére támaszkodott – először Nagy-Britanniára, majd az Egyesült Államokra. Ez a két szuperhatalom segített létrehozni, fenntartani és megnyitni a világ gazdaságot, védelmezték a szárazföldi és vízi kereskedelmi útvonalakat, végső hitelezőkként léptek fel, pénznemük tartalékvaluta volt, külföldön fektettek be, és nyitva tartották saját piacaikat. A katonai egyensúlyt is vigyázták koruk nagy agresszoraival szemben – Napóleon Franciaországától Németországon keresztül a Szovjetunióig. A hatalommal való visszaélések ellenére az Egyesült Államok létrehozója és fenntartója volt a jelenlegi rendnek, melyet nyitott kereskedelem és áruforgalom, és demokratikusabb kormányzás jellemez. Ez a rend az emberiség túlnyomó többsége számára üdvözítő és előnyös volt. Ahogy a dolgok átalakulnak, és Amerika szerepe is megváltozik, lehetséges, hogy ez a rend elkezd szétesni. Előfordulhat, hogy a problémák megoldása a hatalmi szétterjedés és de-

centralizálódás korában jóval nehezebb lesz egy szuperhatalom nélkül, amely eddig mindig elsőként mozdult.

Egyes amerikaiak teljes mértékben tudatában vannak a változó világnak. Az amerikai üzleti világ egyre inkább látja a világban zajló áttrendeződéseket, és azokra gyorsan és érzelemmentesen reagál. Nagy amerikai multinacionális vállalatok csaknem egységesen jelentik ki, hogy növekedésük jelenleg attól függ, hogy képesek lesznek-e behatolni új külföldi piacokra. Amikor az éves árubevétel növekedése 2-3 százalékos az Egyesült Államokban, míg 10-15 százalékos külföldön, tudják, hogy vagy alkalmazkodnak a posztamerikai világhoz, vagy kudarcot valtanak benne. Hasonló tudatosság figyelhető meg az amerikai egyetemeken, ahol egyre több diák tanul külföldön, vagy utazik más országokba, és kerül kapcsolatba külföldi diákokkal. A fiatal amerikaiak nem érzik magukat kellemetlenül attól, hogy tudják, a legújabb üzleti, építészeti, művészeti vagy technológiai trendek Londonból, Shanghaiból, Szöulból, Tallinból vagy épp Mumbaiból származnak.

Ám ez a kifelé irányultság egyelőre nem jellemző az amerikai társadalom nagy részére. Az amerikai gazdaság továbbra is többnyire befelé irányul, és a kereskedelem mindössze 13 százalékát teszi ki a GDP-nek (Németországban 38 százalék). Az elszigeteltség a természet ajándéka Amerikának, amelyet két hatalmas óceán, és két kellemes szomszéd határol. Amerikát nem szennyezték be a régi világ összeesküvései és kimerültsége, és így mindig el tudta képzelni egy új rend megvalósulását, legyen az Németországban, Japánban vagy akár Irakban. Ugyanakkor ez az elszigeteltség azt is eredményezte, hogy Amerika nem igazán volt tudatában annak, mi zajlik a világban a határain túl. Az amerikaiak kevés idegen nyelvet beszélnek, csekély tudásuk van más kultúrákról, és nincsenek meggyőződve arról, hogy ezen változtatniuk kellene. Ritkán illeszkednek a globális szabványokhoz, mivel biztosak abban, hogy az a leg-

jobb és legfejlettebb mód, ahogyan ők csinálják a dolgokat. Ennek az az eredménye, hogy fokozottan gyanakvóvá válnak a kialakuló új világkorszakkal szemben. Egy növekvő szakadék jön létre, melynek egyik oldalán Amerika világi üzleti elitje és a kozmopolita réteg, a másikon pedig az amerikai lakosság nagy többsége áll. Amennyiben nem történnek tényleges erőfeszítések annak érdekében, hogy egy híd kösse össze e szakadék két oldalát, akkor ez a megosztás tönkretetheti Amerika versenyképességét és politikai jövőjét.

Egy felelőtlen nemzeti politikai kultúra táplálja és erősíti az emberek körében népszerű gyanakvást. Washingtonban súlyos hiány van az új világgal kapcsolatos újfajta gondolkodásból. Meglehetősen könnyű a Bush-kormányt kritizálni arroganciája és egyoldalúsága miatt, ami hátrányos helyzetbe hozta Amerikát külföldön. Ugyanakkor a probléma nem korlátozódik Bush-ra, Cheney-re, Rumsfeldre vagy a republikánus pártra, még akkor sem, ha valóban arrogáns macsókká váltak, akik büszkék arra, hogy külföldön megvetik őket. A demokratákat hallgatva, Washingtonban egy másfajta egyoldalúságot is tapasztalunk, amely a kereskedelemre, a munkaszabványokra és különböző állatjogi kérdésekre vonatkozik. A terrorizmussal kapcsolatban mindkét párt olyan hangot üt meg, amely teljes mértékben a hazai közönségnek szól, és egyáltalán nem veszi figyelembe ennek a világ többi részén gyakorolt káros hatásait. Az amerikai politikusok folyamatosan és válogatás nélkül követelőznek, megbélyegeznek, megtorolnak és megvádolnak egész országokat számtalan gyengeségükért. Az elmúlt tizenöt év során az Egyesült Államok szankciókkal sújtotta a világ lakosságának felét. Éves jelentést ad ki minden más ország viselkedéséről. Washington D. C. egy birodalmi város, amely egy önelégült, a külvilággal való kapcsolat nélküli buborékká nőtte ki magát.

Ironikus, hogy a többiek felemelkedése épp az amerikai eszmék és cselekedetek hatására történik. Tizenöt éven át amerikai

politikusok és diplomaták utazták körbe a világot, és arra ösztönözték az országokat, hogy nyissák meg piacaikat, szabadítsák fel politikájukat, és fogadják be a kereskedelmet és a technológiát. Arra buzdítottunk távoli népeket, hogy szálljanak be a globális gazdasági versenybe, növeljék a gazdaságukat, szabadítsák fel a valutájukat, és fejlesszenek ki új iparágakat. Azt tanácsoltuk nekik, hogy ne féljenek a változástól, és tanulják meg a mi sikereink titkát. És ez be is vált: az őslakosok jól kitanulták a kapitalizmust. És most éppen azoktól a dolgoktól félünk, amelyeket oly sokáig éltettünk: a szabad piacoktól, a kereskedelemtől, a bevándorlástól és a technológiai változástól.

A 2007-es Pew Globális Szemlélet Felmérés figyelemre méltó növekedést mutatott a szabad piacok és a demokrácia pozitív megítélésében. Ami azonban még meglepőbb volt, hogy az Egyesült Államok volt ebben a leginkább lemaradva. Kínától és Németországtól kezdve, Bangladesig és Nigériáig az emberek többsége pozitívan vélekedett országok közötti kereskedelmi kapcsolatok erősödéséről. A negyvenhét vizsgált ország közül az Egyesült Államok volt az abszolút utolsó a szabad kereskedelem támogatásában. A felmérés öt éve alatt egyetlen ország sem mutatott olyan visszaesést, mint az USA.

Vagy figyeljük meg a külföldi cégekhez való viszonyulást. Amikor arról kérdezték az embereket, hogy vajon pozitív hatásuk van-e ezeknek a vállalatoknak, Brazíliában, Nigériában, Indiában és Bangladesben meglepően sokan válaszoltak igennel. Ezek az országok azelőtt jellemzően gyanakvók voltak a nyugati multinacionális vállalatokkal szemben. (Dél-Ázsia nyugtalansága nem alaptalan, elvégre eredetileg egy multinacionális nagyvállalat gyarmatosította, a British East India Company.) Mégis Indiában 73 százalék, Bangladesben 75 százalék, Brazíliában 70 százalék, Nigériában pedig 82 százalék pozitívan vélekedik ezekről a társaságokról. Ezzel szemben Amerikában csak 45 százalék gondolja ugyanezt, ami a teljes listán az ötödik leg-

alacsonyabb eredmény. Azt akarjuk, hogy a világ tárt karokkal fogadja az amerikai vállalatokat, de amikor mások jönnek hozzánk, az már egy másik kérdés. A bevándorlókkal kapcsolatos hozzáállás még nagyobb visszaesést mutat. Abban a kérdésben, amelyben Amerika példa volt a világ számára, az ország visszafejlődött, és egy rosszindulatú, mérges és védekező pozíciót vett fel. Valaha élen akartunk járni az új technológiák alkalmazásában, ma minden újítást félve nézünk, és aggódunk, vajon milyen változást hoz. Mindez pedig épp akkor történik, amikor az egész világ a mi utunkat járja. Éppen amikor a világ kinyílik, Amerika bezárul.

Nemzedékekkel később, mikor a történészek a mai kort vizsgálják, lehet hogy az írják majd, hogy a 21. század korai évtizedeiben az Egyesült Államok teljesítette nagy, történelmi küldetését: globalizálta a világot. De mindeközben – írhatják majd – elfelejtette globalizálni önmagát.

III. EGY NEM NYUGATI VILÁG?

Mint ahogy azt mindenki tudja, 1492-ben Kolumbusz Kristóf az emberi történelem egyik legambiciózusabb felfedező útjának vágott neki. Azt azonban kevesen tudják, hogy Kolumbusz előtt nyolcvanhét évvel egy Zhang He nevű kínai tengernagy megkezdte első hasonlóan nagyratörő útját, melyet további hat ilyen követett. Zhen hajói jóval nagyobbak és szerkezetileg is jobbak voltak, mint Kolumbusz és Vasco de Gama hajói, vagy mint bármely 15-16. századbeli európai tengerjáró. Első útjára Zhang 317 hajót és 28 000 embert vitt magával, Kolumbusz csak 4 kisebb hajóval és 150 tengerésszel vágott neki az útnak. A kínai flotta legnagyobb, négyárbocos hajói, a „kincses hajók” több mint négyszáz láb hosszúak voltak, négyszer akkorák, mint Kolumbusz parancsnoki hajója, a Santa Maria. Egyetlen ilyen tengerjáró megépítéséhez annyi fára volt szükség, hogy háromszáz hektárnyi erdőt kellett letarolni hozzá. Voltak hajók, melyeket lovak, ellátmány, élelem, víz és persze csapatok szállítására terveztek. Zhen hajórajában a legkisebb egy kitűnően irányítható, ötárbocos hadihajó volt, amely azonban még mindig kétszer nagyobb volt a legendás spanyol gályánál.

A kínai hajókat különleges fából építették, bonyolult illesztésekkel, kifinomult vízálló technikával és állítható központi hajógerinccel. A kincses hajóknak hatalmas luxuskabinjaik, se-

lyem vitorláik és ablakos termeik voltak. Minden hajó a nanjingi szárazdokban, a világ legnagyobb és legmodernebb hajóépítő kikötőjében épült. Az 1405 utáni három évben 1681 hajót építettek és újítottak fel Nanjingban. Európában ezt a teljesítményt meg sem tudták közelíteni ebben a korban.¹

A méret sokat számított. Ezeknek a flottáknak a céljuk az volt, hogy azonnali győzelmet arassanak velük a környező területeken, és ezzel egyértelművé tegyék az ott élők számára, mekkora hatalma van és milyen messzire ér el a Ming dinasztia. Zheng hét útja során beutazta az Indiai óceánt, és körbehajózta Dél-kelet-Ázsiát. Megajándékozta az őslakosokat, és fogadta hódolatukat. Amikor ellenállással találkozott, nem habozott katonai erejét használni. Egyik útvjáról egy foglyul ejtett szumátrai kalózt vitt haza magával, egy másik alkalommal pedig a lázadók egy vezérét Ceylonról. Minden útvjáról virágokkal, gyümölcsökkel, drágakövekkel és egzotikus állatokkal tért vissza. Zsiráfokat és zebrákat vitt haza a birodalmi állatkert számára.

Ám Zheng története fura véget ért. 1430-ban egy új uralkodó került hatalomra, aki egyszeriben véget vetett a birodalmi expedícióknak, hátat fordított a kereskedelemnek és a felfedező utaknak. Néhány tiszt megpróbálta továbbvinni a hagyományt, de mindhiába. 1525-ben az udvar elrendelte, hogy bárkit, aki kétárbocsnál nagyobb hajót épít (ez a méret volt szükséges ahhoz, hogy a tengeren bármilyen távolságba el lehessen jutni), ki kell végezni. 1525-ben a parti hatóságoknak utasításba adták, hogy semmisítsenek meg minden óceánjáró hajót, amit találnak, és a tulajdonosát zárják börtönbe. 1551-től bűncselekménynek számított bármilyen céllal többárbocos hajóval tengerre szállni. Amikor a Quing dinasztia 1644-ben hatalomra került, ezt az alappolitikát folytatta tovább, de mivel kevésbé hitt a rendeletekben, helyette inkább 700 mérföld hosszan felégette és lakhatatlanná tette Kína déli partjait. Ezek az intézkedések meghozták a kívánt hatást: Kína hajóipara összeomlott. Zheng

utolsó útja utáni évtizedekben nyugati felfedezők tucatjai utaztak az India és Kína körüli vizeken. De kínai hajó csak háromszáz évvel később jutott el Európába... az 1851-es londoni Világkiállításra tett látogatás alkalmával.

Mivel magyarázható ez a figyelemre méltó fordulat? A kínai elit megosztott volt az ország külföldi irányultságával kapcsolatban, és Peking új uralkodói a tengeri expedíciókat kudarcnak tekintették. Hihetetlenül sokba kerültek, magasabb adókkal sújtották a már amúgy is leterhelt lakosságot, és cserébe nagyon keveset hoztak a konyhára. A kereskedelem felvirágzott ugyan e kapcsolatok némelyikének köszönhetően, de valójában többnyire csak a kereskedőknek és a kalózkodnak hoztak hasznot. Ezenkívül a 15. század közepén a mongolok és más támadó csapatok fenyegették a birodalom határait, ezek figyelmet követeltek és felemésztették a forrásokat. A tengeri hajózás költséges szórakozásnak bizonyult.

Végzetes döntést hoztak. Épp amikor Kína elfordult a külvilágtól, Európa vakmerő vállalkozásokba kezdett külföldön, és tengeri felfedező útjai lehetővé tették számára, hogy megerősödjön, és hatalmát kiterjessze az egész bolygóra. Vajon ha Kína megtartja a tengeri flottáját, másképp alakult volna a modern történelem? Valószínűleg nem. Kína befelé fordulása nem egyszerűen egy elszigetelt, rossz stratégiai döntés volt, hanem egy civilizáció stagnálásának a kifejeződése. A döntés mögött – mellyel véget vetettek az expedícióknak – azok az összetett okok húzódtak meg, melyek miatt Kína* és általában a nem nyugati világ annyi évszázadon át lemaradt a Nyugat mögött. És valóban lemaradtak. A 15. század utáni évszázadokban, amíg

* Ebben a fejezetben Kínát és Indiát sok példában használom, mint a nem nyugati világ megtestesítőit, mivel ők az iparosodás kora előtti legfejlettebb ázsiai civilizációk közé tartoztak. Mindazok a tényezők, melyek miatt ők lemaradtak a nyugati világ mögött, a 15-16. században érvényesek a nem nyugati világ túlnyomó részére.

Európában és az Egyesült Államokban lezajlott az iparosodás, az urbanizáció és modernizáció folyamata, a világ többi része szegény mezőgazdasági térség maradt.

Ahhoz, hogy megértsük, mit jelent a „többiek felemelkedése”, meg kell értenünk, milyen régóta is szunnyadnak ezek a „többiek”. Úgy tűnik, hogy a Nyugat szellemi és anyagi dominanciája nem egy új keletű és nem is múló jelenség. Közel fél évezrede élünk a nyugati világban. A többi nemzet és kontinens felemelkedése ellenére a Nyugat érezteti majd hatását, és öröksége mélyen meghatározó lesz a következő évtizedekben, még talán tovább is.

Gyakran mondják, hogy Kína és India az 1800-as évekig ugyanolyan gazdag volt, mint a Nyugat. E megközelítés szerint a nyugati dominancia csak egy 200 éves apró villanás volt, mely után most visszatérünk egy normálisabb egyensúlyhoz. Ez a kijelentés azt is sugallja, hogy a nyugati előny nagyrészt a véletlen műve, a „szénnek és a gyarmatoknak”², vagyis az olcsó energiaforrás feltalálásának, valamint Ázsia, Afrika és az amerikai kontinens gazdag földjei feletti uralom megszerzésének köszönhető. Ennek a nézetnek, melyet valamiféle multikulturális érzékenység jellemez, amely tagadja a Nyugat bármiféle különleges státusát, megvannak a politikai előnyei. Ugyanakkor, még ha politikailag helyes is, történelmi szempontból helytelen. Ennek a félreértelmezésnek az egyik oka, hogy az elemzők India és Kína gazdaságának kizárólag teljes méretére összpontosítanak. Történelmileg ezek a statisztikák félrevezetőek voltak. Egészen a modern korig egy ország gazdaságát nem lehetett mobilizálni, kinyerni vagy ésszerűen felhasználni. Pusztán az a tény, hogy mondjuk 1600-ban Kína elhagyatott és elszigetelt sarkaiban sanyargatott, szegény sorsú parasztok milliói művelték a földeket, még nem járult hozzá a nemzet használható vagyonához vagy erejéhez, bár kétségkívül az össztermelés magas volt. A lakosság volt a GDP fő alkotórésze, és többnyire mezőgazdasági ter-

melés volt a jellemző. Mivel Kínának és Indiának a lakossága 1600-ban a nyugat-európai lakosság négyszerese volt, a GDP természetesen nagyobb volt e két országban. Még 1913-ban is Kína GDP-je volt a legmagasabb, pedig ekkor Nagy-Britannia volt a világ vezető hatalma a legmodernebb technológiával és ipari termeléssel, és kereskedelme meghaladta egész Ázsiáét.

Az iparosodás előtti korszakról, amikor még nem volt kormány, kommunikáció, szállítás és átfogó adózási rendszer, az összesített GDP keveset árul el a nemzeti teljesítményről vagy az ország fejlettségéről. Ahogy a társadalom lendületességéről, valamint felfedező és feltaláló képességéről sem mond semmit. Pedig az ezeken a területeken való kiválóság volt az, ami az országnak vagyona gyarapításához és a kormánynak a hatalomhoz biztosított új utakat.

Sokkal világosabb képet kapunk az országok helyzetéről, ha a gazdasági növekedést és az egy főre jutó GDP-t vizsgáljuk. 1500-ban az egy főre jutó GDP nagyobb volt Nyugat-Európában, mint Kínában vagy Indiában. 1600-ban pedig már a duplája volt Kína GDP-jének. Innentől kezdve a különbség csak nőtt. 1350 és 1950 között – *hatszáz éven keresztül* – Kínában és Indiában az egy főre jutó GDP többnyire változatlan maradt (Kínában 600 dollár, Indiában pedig 550 dollár körül járt). Ugyanebben az időszakban Nyugat-Európában pedig 662 dollárról 4594 dollárra emelkedett, ami *594 százalékos* növekedést jelent.*

A 17. századi európai utazók egyöntetűen rámutattak arra, hogy a kínai, illetve indiai életszínvonal messze elmaradt az észak-nyugat-európaiétól. Gregory Clark közgazdász számítása szerint a 18. században egy átlagkeresetű munkás Amszterdam-

* Ebben és a többi fejezetben is az 1950 előtti időszakra vonatkozó GDP-bebecslés Angus Maddisontól származik, akinek *A világgazdaság: Ezeréves perspektíva* című könyve fontos forrása a régmúlta vonatkozó jövedelmi, lakossági és egyéb adatoknak. Maddison minden esetben PPP (vásárlóerőparitás) dollárral számol.

ban 9,5 kg búzát tudott vásárolni a fizetéséből, Londonban 7,3 kg-ot, Párizsban pedig 4,5 kg-ot. Kínában az akkori bérekből megközelítőleg 3 kg búzára futotta. Clark archeológiai feljegyzéseket is vizsgált annak érdekében, hogy meghatározza a különbséget az emberek magasságában és az éhínség mértékében és gyakoriságában. Mindkét adat egyazon irányba mutat. Röviden tehát a Nyugaton már jóval a 18. század előtt is jobban ment az embereknek, mint keleten.

Mégsem volt ez mindig így. A második évezred első évszázadában a Kelet csaknem minden tekintetben megelőzte a Nyugatot. Ahogy Európa elmerült a középkori adósságokban, mind a Közel-Kelet, mind pedig Ázsia virágzó tudományos hagyományának, találmányainak és kereskedelmének köszönhetően fejlődött. A Közel-Kelet volt a civilizáció arcvonala, mely megőrizte és felhasználta a görög és római tudást, és óriási jelentőségű felfedezéseket tett számos területen: matematikában, fizikában, orvostudományban, antropológiában és pszichológiában. Az arab számok természetesen szintén innen származnak, ahogy a zéró koncepciója is. Az algebra szó egy arab tudós, *al-Dzsabr va l-Mukábala* című könyvéből származik. Az algoritmus kifejezés al-Khwarizmi tudós nevéből ered. Katonai téren pedig a 17. században az oszmánokra voltak irigyek riválisaik, akik folytatták birodalmuk kiterjesztését, és Közép-Ázsiában és Európában megküzdöttek a nyugati hatalmakkal. India a legjobb korszakaiban kiemelkedő tudománnyal, zseniális művészettel és nagyszerű építészettel büszkélkedhetett. Még a korai 16. században Rómához hasonlították Krishnadevarayát, a vyjayanagari dél-indiai várost, és úgy emlegették, mint a világ egyik legnagyobb városát. Néhány évszázaddal korábban Kína feltehetőleg minden országnál gazdagabb és technológiailag fejlettebb volt, amely olyan eljárásokat használt – mint a puskaapor, mozgatható betűk vagy a kengyel –, melyeket a Nyugat csak évszázadokkal később fede-

zett fel. Ebben az időszakban még Afrikában is magasabb volt az átlagjövedelem, mint Európában.

A szélirány a 15. században kezdett megfordulni, és a 16. században Európa előretört. A gondolkodásban bekövetkezett forradalomnak köszönhetően, melyet reneszánsznak hívunk, olyan emberek mint Kopernikusz, Vesalius és Galilei, életet adtak a modern tudománynak. Kétségtelen, hogy az 1450 és 1550 közötti egy évszázados időszakban az emberi történelem legjelentősebb haladása következett be: hit, rituálé és dogma az egyik oldalon, megfigyelés, kísérletezés és kritikus gondolkodás a másikon. Mindez Európában történt, és évszázadokig vitte előre azt a civilizációt. Egy oszmán történész a következőképpen írja le, amikor 1593-ban egy angol hajó nyolcvanhét ágyúval megrakva 3700 mérföldet utazott, míg elért Isztambul kikötőjébe: „a kor csodája, melyhez hasonlót még soha senki sem látott vagy jegyzett fel”.³ A 17. századra szinte minden technológia, termék vagy összetett szervezet (cég vagy hadsereg) fejlettebb volt Nyugat-Európában, mint a világ bármely más részén. Azt hinni, hogy 1700-ban vagy 1800-ban az ázsiai társadalmak akármilyen anyagi szempontból egyenértékűek voltak a Nyugattal, annak a tagadását jelenti, hogy a technológiai vívmányok, melyek forradalmasították a nyugati világot az elmúlt 300 évben bármilyen hatással lettek volna a Nyugat anyagi helyzetére. Ezt tagadni azonban abszurditás.*

A tudományos előrelépések nem kizárólag új gépek gyártását jelentették, hanem a nyugati társadalmak szellemi horizontjának átalakulását is. Vegyük a mechanikus órát, melyet Európában találtak fel a 13. században, és amelyet Daniel Boorstin történész a

* Archeológiai feljegyzések további érdekes bizonyítékkal szolgálnak. 18. századi csontvázmaradványok az mutatják, hogy az ázsiaiak jóval alacsonyabb termetűek voltak akkoriban, mint az európaiak, mely szegényesebb táplálkozásra (közvetve pedig alacsonyabb jövedelemre) utal.

gépek anyjának nevez. „Az óra – mondja Boorstin –, ledöntötte a falakat a tudás, a leleményesség és a készségek között, és az óragyártók voltak az elsők, akik tudatosan alkalmazták a mechanika és a fizika elveit a gépek gyártásában.”⁴ Ennek közvetettebb hatásai még forradalmibb változást hoztak. Az óra felszabadította az embert a Naptól és a Holdtól való függőség alól. Lehetővé tette a nap rendszerezését, az éjszaka meghatározását, a munka megszervezését, és – ami talán a legfontosabb – a munka költségeinek kiszámítását a projektekbe fektetett munkaórák mérése által. Az óra megjelenése előtt az időnek nem volt mérhető értéke.

Amikor a portugálok a 16. században elvitték Kínába az európai mechanikus órát, az sokkal kifinomultabbnak bizonyult, mint a Pekingben gyártott ormótlan vízórák. A kínaiak ugyanakkor nem értékelték nagyra ezeket a gépeket, inkább játékoknak tartották őket, és mindig sajnálták a fáradságot, hogy megtanulják kezelésüket. (Mivel a gépekből néhányat mégis beszereztek, működtetésükhöz szükségük volt az európaiakra.) Hasonlóan, amikor a portugálok száz évvel később ágyúkat szállítottak Pekingnek, gépkezelőket is kellett alkalmazniuk a gépek mellé. Kína a modern technológia fogyasztója volt ugyan, de előállítására nem volt képes. A 18. századra pedig Peking már látni sem akart külföldi gépeket. Az 1736 és 1795 között hatalmon levő Qienlong uralkodó III. Györgynek írt híres levelében elutasítja Nagy-Britannia kereskedelmi igényét, amit így magyaráz: „Sohasem értékeltük nagyra a furcsa és ötletes tárgyakat, és nincs szükségünk többé országa iparcikkeire sem.” A kínaiak szellemüket bezárták a világ előtt.⁵

Új technológiák és módszerek hiányában Ázsia a klasszikus Malthus-féle probléma áldozatává vált. Thomas Malthus 1798-as híres, az *Egy tanulmány a népesedés elvéről* című értekezésére ma hibás pesszimizmusa miatt emlékeznek, pedig valójában Malthus sok meglátása nagyon is intelligens volt. Megfigyelte

ugyanis, hogy Angliában az élelmiszertermelés számtani sor szerint növekszik (1, 2, 3...), a lakosság viszont mértani sor szerint (1, 2, 4, 8, 16...). Ez az eltérés – amennyiben nem korrigálják – bizonyosan éhezéshez és elszegényedéshez vezet, és kizárólag katasztrófák – éhínség és járványok – tudnák növelni az életszínvonalat (a lakosság megtizedelése által).*

Malthus dilemmája nem állt távol a valóságtól, ám abban hibázott, hogy nem értékelte a technológia erejét. Nem vette számításba, hogy ezekre a kényszerhelyzetekre az európai emberek reagálni fognak, meghozzá a mezőgazdaság forradalmasításával, mely az élelmiszertermelést óriási mértékben megnövelte. (A kontinens lakosságára nehezedő nyomást azáltal is csökkentették, hogy emberek millióit exportálták különböző gyarmatokra, főleg Amerikába.) Így tehát Malthus Európával kapcsolatban tévedett. Elemzése ugyanakkor nagyon jól jellemezte az ázsiai és afrikai helyzetet.

Az erő gyengeség

És mégis, mi értelme lehetett azoknak az egészen különleges kínai utazásoknak? Zheng He megdöbbentő flottái csak töredékét mutatják meg Kína és India kiemelkedő eredményeinek – paloták, uralkodók udvarai, városok –, melyek abból a korból származnak, amelyben a Nyugat éppen megelőzte őket. A Tadzs Mahal 1631-ben épült Sáh Dzsahán mogul császár imádott felesége, Mumtaz Mahal tiszteletére. William Hodges, egy brit utazó egy volt azon sokak közül, akik egyetértettek az-

* A katasztrófák növelték az életszínvonalat azáltal, hogy sok ember halálát okozták, és így ugyanakkora bevételre kevesebb ember maradt. A vagyon növekedése viszont a populáció és az élettartam növekedését eredményezte, és így a jövedelem csökkent, és idővel a lakosság is. Ezt hívják a Malthus-féle csapdának. Ez világossá teszi, miért mondják róla, hogy pesszimista.

zal, hogy Európában nem volt semmi ehhez fogható. „A finom anyagok, a gyönyörű formák, az egész szimmetriája messze túl-szárnyal mindent, amit eddig láttam” – mondja Hodges. A Tadzs megépítése óriási tehetségről, ügyességről, valamint bámulatos mérnöki teljesítményről tanúskodik. Hogy volt képes egy társadalom a világ ilyen csodáit produkálni, és közben tágabb értelemben mégis mozdulatlan maradni. Ha Kína képes volt arra, hogy ilyen látványos és kifinomult tengeri felfedező utakat vigyen véghez, miért nem tudott órákat gyártani? A választ részben megtaláljuk, ha megfigyeljük, hogyan építették a mogulok a Tadzs Mahalt. Húsz éven át húszezer ember dolgozott a helyszínen, éjt nappallá téve. Egy tíz mérföldes rámpát építettek csak azért, hogy az alapanyagokat feljuttassák a 60 méter magas kupolába. A költségvetés korlátlan volt, és a befektetett emberi munka értékét nem határozták meg. A Tadzs megépítésekor a pénz nem számított.

Zhen hajóraja hasonló parancsrendszerben készült, ahogy a pekingi Tiltott Város is. 1406-ban kezdték építeni, egymillió ember munkájára volt hozzá szükség, és másik egymillió katonára, akik felettük őrködtek. Amikor egy nagy társadalom minden energiáját és forrását néhány projektbe fekteti, azzal ugyan gyakran sikereket ér el, ám csak elszigetelt sikereket. Már régen az 1970-es években jártunk, amikor a Szovjetunió egy rendkívüli űrprogrammal kérkedett, pedig akkoriban ő volt a technológiailag legelmaradottabb az iparilag fejlett országok között.

De az a módszer, hogy egy adott probléma megoldásához még több munkaerőt alkalmazunk, nem az újítás útja. Philip Huang kínai történész bámulatosan hasonlítja össze a Jangce folyó torkolatánál és Angliában – vagyis az 1800-as években Kína és Európa leggazdagabb térségeiben – dolgozó földművesek helyzetét.⁶ Rámutat arra, hogy bizonyos szempontból e két térség gazdasági szintje egyenlőnek tűnhet. De valójában Nagy-Britannia a fejlődés legfőbb mércéje, vagyis a munka pro-

duktivitása szempontjából, jóval előrébb járt. A kínaiak magas termelékenységet tudtak produkálni a földjeiken, de ezt úgy érték el, hogy hektáronként egyre több embert dolgoztattak, amit Huang „fejlődés nélküli hozamnak” nevez. Ezzel szemben az angolok keresték a módját, hogyan lehet a munkát produktívabbá tenni annak érdekében, hogy minden földműves többet tudjon termelni. Új eszközöket fedeztek fel, melyekkel munkát takarítottak meg, állatokat használtak, és gépeket találtak fel. Amikor megjelent a többtengelyű kerék, melyhez képzett kezelőre volt szükség, Anglia széles körben kezdte alkalmazni. Kínában azonban kitarítottak az elmaradottabb, ám olcsóbb, egytengelyű kerék mellett, mert azt sok képzetlen munkás is tudta használni. (Mivel a munkának nem volt nagy értéke, miért is költöttek volna munkamegtakarító gépekre?) Végül ennek az lett az eredménye, hogy britek kis csoportja is hatalmas földterületeket tudott megművelni. A 18. században a földbirtokok átlagos mérete Anglia déli részén 150 hektár volt, a Jangce torkolatánál pedig 1 hektár.

A tengeri felfedezőutak szintén jól illusztrálják a nyugati és keleti hozzáállás közötti különbségeket. Az európaiak missziói kisebbek, ám jóval hatékonyabbak voltak. Ezek csaknem teljes mértékben magánutak voltak, illetve közösségi-magán együttműködés keretei között valósultak meg, és új formákat találtak az utazások költségeinek fedezésére. A hollandok pénzügyi és adózási újításokban jártak az élen, az 1580-as években heringkereskedők gyakran alkalmaztak jövőbeli teljesítésre vonatkozó szerződéseket. És ezek a pénzügyi eljárások nagyon fontos előrelépést jelentettek, hiszen egyre több expedícióhoz szolgáltak anyagi háttérül. Minden út célja az volt, hogy profitot termeljen, új felfedezésekhez vezessen, és új termékeket hozzon. Ez a folyamat próbálkozásokon és hibákon keresztül haladt előre, és minden új felfedezőút az előző tapasztalataira támaszkodott. Idővel pedig a vállalkozó kedv, a kutatás, a tudomány és a tanulás láncreakciója alakult ki.

Kínában ezzel ellentétben az utazások az uralkodó érdekeitől és erejétől függtek. És amikor ő már nem uralkodott többé, az utazások is leálltak. Egy alkalommal, amikor egy új uralkodó került hatalomra, elrendelte a hajók tervrajzainak megsemmisítését, és ezzel elveszítették a hajóépítés képességét. A kínaiak a 13. században jól használták az ágyút. Háromszáz évvel később már európai segítségre volt szükségük a működtetéséhez. David Landes, harvardi gazdaságtörténész azt a következtetést vonja le, hogy Kínának „nem sikerült egy folyamatos és önfenntartó tudományos és technológiai folyamatot létrehozni”.⁷ Vív-mányaik időszakos és múló teljesítmények voltak. Ez volt hát Ázsia tragédiája: még ha volt is tudás, nem volt tanulás.

Sors-e a kultúra?

Miért maradtak mozdulatlanok a nem nyugati országok, míg a Nyugat haladt előre? Erről a kérdésről évszázadokon keresztül folyt a vita, és kielégítő válasz továbbra sem született. Európa és később az Egyesült Államok fejlődésében a magántulajdont biztosító jogok, a jól működő kormányzati intézmények és az erős civil társadalom (amit nem az állam irányít) egyértelműen fontos tényezők voltak. Ezzel szemben az orosz cár elméletileg a teljes országot birtokolta. Kínában a Ming udvart a mandarinok irányították, akik megvetették a kereskedelmet. A civil társadalom a nem nyugati világban csaknem mindenhol gyenge volt, és a kormánytól függött. Indiában a helyi üzletemberek mindig ki voltak szolgáltatva az udvar hóbortjainak. Kínában a gazdag kereskedők felhagytak üzleti tevékenységeikkel, és inkább a klasszikus konfuciánus tudásukat tökéletesítették, hogy elnyerjék az udvar kegyeit.

A mogulok és az oszmánok harcosok és arisztokraták voltak, akik a kereskedelmet közönségesnek és lényegtelennek

tartották (pedig a Közel-Kelet kereskedelmi hagyományai hosszú múltra tekintettek vissza). Indiában ezt az előítéletet tovább erősítette az üzletembereknek a hindu kasztrendszerben elfoglalt alacsony státusa. A történészek külön megemlítik, hogy a hindu hit és gyakorlat a fejlődés akadályozói voltak. Paul Kennedy szerint „a hindu vallási tabuk abszolút merevsége szembeállt a modernizációval: a rágcslókat és rovarokat tilos volt megölni, ezért hatalmas mennyiségű élelmiszer veszett kárba. A hulladék kezelésével kapcsolatos társadalmi erkölcsök stb. állandó egészségtelen körülményeket teremtettek, mely a bubópestis táptalaja volt. A kasztrendszer elfojtotta a kezdeményezéseket, szertartásokra nevelt, és korlátozta a piacot. És a brahman papok az indiai helyi uralkodókra gyakorolt hatása azt jelentette, hogy ez a maradiság a legmagasabb szinteken is jellemző volt.”⁸ J. M. Roberts nagyobb összefüggésben vizsgálja a hindu világszemléletet, és azt mondja, hogy az „a teremtés és az istenibe való visszamerülés végtelen körforgása, ami az embereket passzívra és a gyakorlati cselekvés értékével szemben szkeptikussá [tette]”.⁹

De ha mindent a kultúra határoz meg, hogyan magyarázzuk Kína és India mai helyzetét? Jelenlegi figyelemre méltó fejlődésük magyarázataként gyakran sajátos kultúrájukat dicsőítik. A konfucianizmus valaha rosszat tett a fejlődésnek, ma azonban segíti. A hindu gondolkodás, mely egykor akadálnak számított, ma bizonyos gyakorlatias világiasságot testesít meg, mely a vállalkozói kapitalizmust támogatja. A kínai és indiai diaszpóra sikerei látszólag alátámasztják ezeket az elméleteket.

Amerika egykori vezető tudós-szenátora, a néhai Daniel Patrick Moynihan egyszer azt mondta, hogy „a közép-konzervatív igazság az, hogy egy társadalom sikerét nem a politika, hanem a kultúra határozza meg. A közép-liberális igazság pedig az, hogy a politika képes megváltoztatni a kultúrát, és megmenteni önmagától.” Ez nagyjából helytálló megállapítás. A kultúra fontos,

rendkívül fontos. De meg tud változni. A kultúrák nagyon összetettek. Bizonyos pillanatokban egyes jellemzőik hangsúlyosabbak lesznek, és megváltoztathatatlanak tűnnek. És akkor a politika és a gazdaság átalakul, és ezek a jellemzők veszítenek jelentőségükből, és helyet adnak másoknak. Az arab világ valamikor a tudomány és a kereskedelem központja volt. Az elmúlt évtizedekben fő exportcikke az olaj és az iszlám fundamentalizmus lett. Bármely kulturális érvnek mind a siker, mind a kudarc időszakaira magyarázattal kell szolgálnia.

Miért volt eltemetve évszázadokon át a ma olyannyira jelentős ázsiai kereskedelem? A magyarázatot nagyrészt az állam-szerkezetben kell keresni. Az ázsiai országok többségére erőteljes központi, ragadozó állam volt jellemző, mely kicsikarta az adót alattvalóiból, és nem sokat adott cserébe. A 15.-től a 19. századig az ázsiai uralkodókra általában illett a „keleti zsarnok” sztereotípiája. Miután a mogulok a 15. században észak felől benyomultak Indiába, kapzsi uralmukat adók és sarcok behajtása, valamint paloták és erődök építése határozta meg, míg az infrastruktúrát, a kommunikációt, a kereskedelmet és a felfedezést teljesen elhanyagolták. (Akbar uralkodása 1556 és 1605 között ritka kivétel volt.) A dél-indiai hindu hercegek sem voltak különben. Az üzletemberek rákényszerültek, hogy magasan tartassák a kamatokat, mivel tudták, hogy uralkodóik gyakran és önkényesen vetik ki az adókat. Senki sem érzett indíttatást arra, hogy vagyont halmozzon fel, mivel valószínűsíthető volt, hogy elkobozzák tőle. A Közel-Keleten a központosítás jóval később alakult ki. Amikor az Oszmán Birodalom idején a térség viszonylag laza és decentralizált vezetés alatt állt, a kereskedelem és a beruházások fejlődtek. Árucikkek, eszmék és a különböző helyekről érkező emberek szabadon mozoghattak. De a 20. századi törekvések a „modern” és erős nemzetállamok létrehozására végül diktatúrák kialakulásához, valamint a gazdaság és a politika stagnálásához vezettek. A polgári szervezetek és pluralista

csoportok tagjai marginalizálódtak, vagy börtönbe kerültek. Az erős államoknak és a gyenge társadalmaknak köszönhetően az arab világ majd minden tekintetben lemaradt a világ többi része mögött. Vajon hogyan lehet az, hogy ez a fajta központosított államhatalom Európában visszaszorult, míg a nem nyugati világban virágkorát élte? Részben a keresztény egyháznak volt ez köszönhető, amely az első olyan jelentős intézmény volt, mely versenybe tudott szállni a királyok hatalmával. Részben Európa vidéki földbirtokos elitje miatt, melynek vidéken független bázisa volt, és a királyi abszolutizmus kontrolljaként tudott fellépni. (A Magna Charta, a Nyugat első „alaptörvénye” valójában a bárói privilégiumokat tartalmazó kiváltságlevél volt, melyet a nemesei erőltettek rá a királyra.) Egy másik ok pedig, és egyesek szerint a leglényegesebb, a kontinens földrajzi helyzete. Európát széles folyók, magas hegyek és tágas völgyek tagolják. Ezek a helyrajzi adottságok számos természetes határt hoztak létre, és különböző méretű politikai közösségek, úgymint városállamok, hercegségek, köztársaságok, országok és birodalmak kialakulását segítették elő. 1500-ban több mint ötszáz állam, városállam és fejedelemség volt Európa területén. Ez a sokszínűség az eszmék, népek, a művészet, a pénz és a fegyverek folyamatos versengését idézte elő. Így azok, akikkel rosszul bántak, vagy akiket kirekesztett egy adott társadalom, máshová menekültek, ahol boldogulni tudtak. A sikeres államoknak követőik voltak. Azok pedig, amelyek kudarcot vallottak, eltűntek. Idővel ez a versengés Európát mind a vagyonszerzés, mind a háborúzás terén képzetté tette.¹⁰

Ezzel ellentétben Ázsia hatalmas sík területekből áll. Sztyep-pék Oroszországban, síkságok Kínában. Az ilyen vidékeken a hadseregek gyorsan és különösebb ellenállás nélkül tudnak előrehaladni. (A kínaiaknak azért kellett a Nagy Falat megépíteniük, mert semmilyen természetes határral nem számolhattak, mely megvédte volna felségterületüket.) Ez a földrajzi adottság

segített fenntartani hatalmas, központosított birodalmakat, melyek évszázadokon keresztül képesek voltak kezükben tartani a hatalmat. Gondoljunk például arra az epizódra, amellyel ezt a fejezetet kezdtük, amikor is a Ming-dinasztia Zheng He utazásai után úgy döntött, hogy véget vet a tengeri felfedezőutaknak. A tengeri felfedezés betiltásával kapcsolatban a leginkább említésre méltó tény az, hogy *működött*. Ilyen politikát Európában nem lehetett volna alkalmazni. Egyetlen király sem volt elég erős ahhoz, hogy egy ilyen rendeletet foganatosítson, és még ha képes is lett volna rá, az emberek, a tudás és a szakértelem átköltöztek volna egy szomszédos államba, nemzetállamba vagy fejedelemségbe. Kínában azonban az uralkodó vissza tudta fordítani az időt.

Európa vízi útjai szintén áldásosak voltak. Folyói finoman folytak be védett, jól irányítható öblökbe. A Rajna széles, lassú mozgású folyó, amit országútként lehet használni árucikkek és emberek szállítására. A Földközi-tenger nyugodt, majdnem olyan, mint egy tó, rengeteg nagy kikötővel. Hasonlítsuk ezt össze Afrikával. Annak ellenére, hogy a második legnagyobb kontinens, Afrikának van a legrövidebb partszakasza, melynek nagy része kikötő építéséhez túlzottan sekély. Gyors folyású, erőteljes, kanyargós nagy folyóinak többsége irányíthatatlan. Vegyük még ehhez hozzá a trópusi hőséget, a járványokra és ételmérgezésre való hajlamot, és máris kielégítő földrajzi magyarázatot kapunk Afrika fejletlenségére. Természetesen ez nem az egyetlen tényező, de igen lényeges. Ha a földrajzi adottságokat vizsgáljuk, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy Európa kereskedelemre termett.

Ezek a kiváló magyarázatok azt az érzést kelthetik bennünk, hogy a dolgok nem is lehettek volna másképp, de valójában az említett szerkezeti tényezők csak a társadalmak hajlamait mutatják meg, melyek bizonyos lehetőségek esélyét fokozzák. Néha az esélyek legyőzhetők. Földrajzi adottságai ellenére valamikor

Európát meghódította egy hatalmas szárazföldi hatalom, Róma, mely egyre csökkenő sikerrel ugyan, de a birodalom központosításának fenntartására törekedett. A Közel-Keletnek valamikor jól alakult a sorsa egy óriási birodalomban. Kína évszázadokig virágzott sík földrajzi adottságai ellenére, és Indiának is voltak pezsgő korszakai. Európa előnye, mely így visszatekintve annyira egyértelműnek tűnik, eleinte csekély volt, és többnyire a fegyverkezéshez és a háborús technikákhoz kapcsolódott. Az idő múlásával azonban ezek az előnyök megsokszorozódtak, felerősítették egymást, és a Nyugat egyre inkább megelőzte a világ többi részét.

A győzelem zsákmányai

A kapcsolat a világ többi részével serkentőleg hatott Európára. Az új tengeri utak, gazdag civilizációk és ismeretlen népek mozgásba hozták a nyugat energiáit és képzeletét. Bármerre is mentek az európaiak, árucikkeket, piacokat és lehetőségeket találtak. A 17. században a nyugati államok növelték a befolyásukat minden régióban és kultúrában, mellyel kapcsolatba kerültek. Az Atlanti-óceánon túl fekvő területektől, Afrika és Ázsia távol eső pontjaiig egyetlen térség sem maradt érintetlen. A 18. században pedig már Ausztráliát és a Csendes-óceán szigeteit is elérte Európa befolyása. Távol-Kelet – Kína és Japán – először rossz szemmel nézte ezt, ám a 19. század közepén már ők is áldozatul estek a Nyugat fejlődésének. A Nyugat felemelkedése egy globális civilizáció kezdetét idézte elő, melyet Nyugat-Európa országai határoztak meg, alakítottak és irányítottak. Kezdetben az európaiak olyan termékekre összpontosítottak, melyekre saját népeik tartottak igényt. Ez néha fosztogatás, máskor kereskedelem formájában nyilvánult meg. Az amerikai kontinensről szőrméket, Ázsiából fűszereket, Brazíliából pedig aranyat és

gyémántot vittek magukkal haza. Nem sokkal később azonban jelenlétük ezeken a területeken már folyamatosabb lett, és fő érdeklődésük az éghajlattól függően változott. A mérsékelt égövi területeken, úgymint Észak- és Dél-Amerikában letelepedtek, és ezeken a távoli vidékeken újraalkották a nyugati típusú társadalmakat. Ez volt a kezdete az Új Világnak – ahogy ők nevezték. Letelepedésre nem alkalmas, olykor trópusi vidékeken pedig mezőgazdasági rendszereket alakítottak ki, ahol a hazai piacra termeltek. A hollandok hatalmas mezőgazdasági területeket hoztak létre Kelet-Indiában, ahogy a portugálok is Braziliában. Ezeket hamarosan felülmúlták a francia és angol ültetvények a Karib-térségben, ahol afrikai rabszolgákat dolgoztattak.

Az Európával való érintkezés első száz évében egy egyértelmű és visszafordíthatatlan irány volt megfigyelhető: ezek a találgatások vagy átalakították, vagy lerombolták a nem nyugati világban fennálló politikai, társadalmi és gazdasági berendezkedéseket. A régi rend vagy magától összeomlott, vagy lerombolták, és gyakran e két folyamat kombinációja zajlott. Ez az országok méretétől függetlenül mindenhol végbement, az apró Burmától kezdve, ahol a hagyományos szerkezet a britek irányítása alatt porladt szét, a nagy afrikai törzsekig, ahol az európaiak új országhatárokat húztak, új felosztásokat alakítottak ki, és kiváltságos csoportokat emeltek a hatalomba. Sok esetben ez a külső befolyás a térség modernizálódásához vezetett még akkor is, ha a folyamatot olykor elképesztő brutalitás kísérte. Más esetekben azonban az európai befolyás visszavetette az országokat, lerombolta a régit, és nem sok újat épített a helyére. Mindenesetre azáltal, hogy a Nyugat felfedezte őket, Amerika, Ázsia és Afrika örökre és visszafordíthatatlanul megváltozott.

Az európai terjeszkedés irányát a hatalmi egyensúly határozta meg. Annak ellenére, hogy az óceánon fölénybe kerültek, az európaiak évszázadokon keresztül képtelenek voltak katonailag megelőzni a törököket és az arabokat. Így egészen a 19. szá-

zad elejéig kereskedelmi kapcsolatban álltak a Közel-Kelettel és Észak-Afrikával, de nem uralkodtak felettük. Az európaiak nem sok olyan útvonalat találtak, melyen át könnyedén bevehették volna Ázsiát, ezért inkább kereskedelmi ügynökségeket és irodákat hoztak létre, és beérték a kínaiak által meghagyott maradékokkal. Afrika a Szaharától délre eső részén, valamint az amerikai kontinensen viszont erősebbnek bizonyultak az őslakosoknál, és ezt tudták jól. A portugál terjeszkedés Afrikában kezdődött a 17. században, Kongóban és a Zambézi folyón. Az éghajlat azonban alkalmatlan volt a letelepedésre, ezért a nyugati félteke irányába fordultak.

Amerika felfedezése egy tévedés volt – hiszen Kolumbusz az Indiába vezető utat kereste, miközben egy óriási akadályba ütközött –, ám végül ez egy kellemes véletlennek bizonyult. Amerika a következő négyszáz évben Európa menekülő-útvonala volt. Az európaiak különböző okokból választották az Új Világot: a túlnépesedés, a szegénység, a vallási üldöztetés elől való menekülés miatt vagy épp egyszerűen kalandvágyból. Odaérven fejlett civilizációkat találtak, melyek azonban katonailag elmaradottak voltak. Az európai kalandorok – például Cortés és Pizarro – kisebb csapatai le tudták győzni a jóval nagyobb őslakos hadseregeket. Ehhez még hozzáadódtak azok az európai járványok, melyekkel az őslakosok nem tudtak megbirkózni, és mindezek együttesen a törzsek és kultúrák tömeges elpusztításához vezettek.

A gyarmatosítók gyakran nem országok, hanem vállalatok voltak. A holland és brit Kelet-Indiai Társaságok engedéllyel rendelkező monopóliumainak célja az volt, hogy véget vesse a versenynek az adott ország üzletemberei között. Ezek francia megfelelője, a Compagne des Indes, egy függetlenül vezetett állami cég volt. Kezdetben az ilyen kereskedelmi vállalatokat nem érdekelte a területszerzés, kizárólag a profit. Később azonban már nagyobb stabilitásra és ellenőrzésre törekedtek az

alatt, fontos belpolitikai változások és mély nemzetközi krízisek árán változott meg. A válságok és a világháborúk következményeképp az amerikai állam – Washington – fejlődött, centralizálódott és egyértelműen kiemelkedett más államok közül. Ezután az amerikai elnökök Theodore Rooseveltől Woodrow Wilsonig Amerikát világhatalomként kezdték emlegetni.

Végül pedig az amerikai hatalom alapja – a pezsgő amerikai társadalom – volt az USA legnagyobb erőssége és gyengesége is egyben. Neki köszönhető Amerika hatalmas gazdasága és dinamikus társadalma, mint ahogy fejlődésének nehézkessége, kisé zűrzavaros folyamata és az országnak a nemzetközi színtéren betöltött mindig törékeny szerepe. Valószínűleg Indiának hasonló tapasztalatban lesz része: lesz egy társadalma, mely tökéletesen kihasználja majd a globalizált világ adta lehetőségeket, amely fejlődik, és jól boldogul majd a globális gazdaságban és társadalomban. Egy válságsorozat mindezt persze megváltoztathatja, de ha a rendszert nem éri egy súlyos megrázkódtatás, az indiai társadalom továbbra is megelőzi majd az indiai államot a globális játékban.

A társadalom és az állam között fennálló feszültség a mai napig jellemző Amerikára. Valójában most, ahogy elérkezünk a 21. század legfontosabb szereplőjéhez, érdemes feltenni a kérdést: vajon hogyan reagál majd maga Amerika a posztamerikai világra.

VI. AMERIKA HATALMA

1897. június 22-én megközelítőleg négyszáz millió ember, az emberiség egynegyede szabadságon volt. Ez a nap volt a hatvanadik évfordulója annak, hogy Viktória királynő a brit trónra lépett. A „gyémánt jubileum” öt napon át tartott szárazföldön és tengeren, ám a csúcspontja a június 22-ei parádé és hálaadási ceremónia volt. Nagy-Britannia mind a tizenegy önkormányzó gyarmatának első embere jelen volt, ahogy hercegek, nagyhercegek, nagykövetek és követek is a világ minden tájáról. Az ötvenezres katonai körmenetben voltak kanadai és új-dél-walesi huszárok, nápolyi karabélyosok, bikaneri tevés csapatok, nepáli gurkák, és még sokan mások. Ahogy egy történész írta, egy igazi „római pillanat” volt.

A jubileumot hatalmas ünnepségek kísérték a birodalom minden sarkában. „Hyderabadban minden tizedik elítéltet szabadon engedtek – írta James Morris. – Rangoonban hatalmas bált rendeztek, Zanzibárban vacsorát a szultán palotájában, a Tábla-öbölben díszlövéseket adtak le a hadihajók, Freetownban vasárnapi bibliaelőadásokat rendeztek, Hong-Kongban pedig a Halleluja kórus lépett fel a Happy Valley-ben.” Bangalore-ban felavatták a királynő új szobrát, Vishakapattnamban átadták az új városházát. Szingapúrban a Padang közepére Sir Stamford Raffles szobrát állították, és Sanghajban (amely még csak gyar-

mat sem volt) a köztéri kertek közepén egy szökőkutat építettek. Ottawa utcáin tízezer iskolás masírozott végig a brit zászlót lengetve. És így tovább.¹

Londonban a fiatal Arnold Toynbee, egy nyolc éves kisfiú, nagybátyja nyakában ülve élvezettel figyelte a parádét. Toynbee, aki később kora leghíresebb történésze lett, úgy emlékszik vissza erre a nagyszerű napra, mintha a Nap „úgy állt volna mozdulatlanul az ég közepén, ahogy egykor Józua megbízása idején”. „Emlékszem a hangulatra – írja –, valami ilyesmit éreztünk: »Hát itt vagyunk a világ tetején, és azért érkezünk erre a csúcra, hogy örökké itt maradjunk. Persze ott van az a valami, amit történelemnek hívnak, ám a történelem az emberek számára egy kellemetlen dolog. Bizonyos vagyok benne, hogy minket egyáltalán nem érint.«”²

De persze a történelem Nagy-Britanniát is „utolérte”. A jelenkor szuperhatalma számára ez a kérdés: Vajon Amerikát is „utoléri” majd a történelem? (Vagy már folyamatban van?) Nem létezik igazán pontos analógia, de Nagy-Britannia volt az a hatalom, amely tündöklése csúcspontján a leginkább megközelítette Amerika mai pozícióját. Amikor azon elmélkedünk, vajon a változás erői érintik-e majd Amerikát, és ha igen, milyen módon, érdemes nagy figyelmet fordítani Nagy-Britannia tapasztalataira.

A britek egykori dilemmái ma is sokszor visszatérnek. Az amerikai katonai beavatkozások Szomáliában, Afganisztánban és Irakban mind párhuzamba állíthatók a brit birodalom évtizedekkel ezelőtti katonai beavatkozásaival. Egyetlen valóban globális világhatalomként az Egyesült Államok alapvető stratégiai dilemmája megdőbbszerűen hasonló ahhoz, amivel egykor a briteknek kellett szembenézniük. Ugyanakkor vannak alapvető különbségek is az egykori Nagy-Britannia és a mai Egyesült Államok között. Ahogy a brit birodalom igyekezett fenntartani szuperhatalmi státusát, a legfőbb nehézség, mellyel szembesült, gazdasági és nem politikai jellegű volt. Amerikában ez éppen fordítva van.

A brit birodalom kiterjedése

A mai világban még elképzelni is nehéz a brit birodalom egykori nagyságát. Tündöklése csúcán a Föld területének és a világ lakosságának egynegyedét fogta egybe. London gyarmatai, tartományai, katonai bázisai és kikötői az egész világra kiterjedtek, és a birodalmat a királyi flotta, a történelem legnagyobb tengeri hadserege védelmezte. A gyémántjubileum idején 165 hajó, a fedélzetén negyvenezer tengerésszel és háromezer ágyúval állt készenlétben Portsmouthban, amelynél nagyobb flotta soha nem gyűlt még össze a világon.* Az ezt megelőző huszonöt évben a birodalom különböző pontjait kb. 315 ezer km hosszú tengeralatti kábel, valamint több mint egymillió kilométer légi és földalatti kábel kapcsolta össze. A brit hajók elősegítették az első globális távirati kommunikációs hálózat létrejöttét. A vasúti rendszer és a csatornák (különösképp a Szezei-csatorna) tovább erősítették a kapcsolati rendszert. Mindezekon keresztül a brit birodalom létrehozta a világ első igazán globális piacát.

Az amerikaiak a saját kultúrájuk és elgondolásaik vonzerejét szokták emlegetni, pedig a „soft power” (lágy erő) igazából Nagy-Britanniával kezdődött a 19. században. A birodalomnak köszönhetően vált az angol világnyelvvé, melyet a Karib-térségtől Kairóig, Fokvárostól Kalkuttáig mindenhol beszélnek. Az angol irodalom – Shakespeare, Sherlock Holmes, *Aliz csodáországban*, *Tom Brown iskolaévei* – elterjedt az egész világon.

* Külföldi haditengerészeti megfigyelők is jelen voltak, és lelkesen csodálták a látványosságot. Egyikük, a német ellentengernagy, Henrik porosz herceg féltékenyen figyelt az angol hadihajó fedélzetéről, melyet nem sokkal azelőtt minősítettek vissza sétahajóvá. Ő és testvére, II. Vilmos császár elkeseredetten reménykedtek abban, hogy a tengeri hatalom tekintetében utolérhetik a briteket. Ez a történet azonban rossz véget ért.

A brit történetek és karakterek olyan mértékben váltak a nemzetközi kultúra részévé, ahogy az egyetlen más nemzet esetében sem történt.

Hasonló dolog történt sok angol értékkel is. Claudio Veliz történész arról számol be, hogy a 17. század mindkét birodalma, a brit és a spanyol, igyekezett elképzeléseit és szokásait a nyugati gyarmatokra exportálni. Spanyolország azt akarta, hogy az ellenreformáció vesse meg a lábát az Új Világban, Nagy-Britannia pedig azt, hogy a vallási pluralizmus és a kapitalizmus virágozzék. A britek elképzelései egyetemesebbeknek bizonyultak. Valójában a modern társadalmak működési módját jelentősen meghatározzák a világ első ipari országának értékei. Saját kultúrájának exportálásában nagy valószínűséggel Nagy-Britannia volt a legsikeresebb az emberiség történetében. Manapság amerikai álomról szokás beszélni, pedig ezt megelőzte az „angol típusú élet”, melyet az egész világ figyelt, csodált, és igyekezett utánózni. A fair play, az atlétika és az amatőrizmus ötlete például, melyet eredetileg az angol nevelő, dr. Thomas Arnold, a Rugby-iskola (ahol *Tom Brown iskolaévei* játszódnak) igazgatója vetett fel, nagymértékben hatással volt a francia Baron de Coubertinre, aki 1896-ban útjára indította a modern olimpiai játékokat. Ian Buruma író az olimpiát találóan „brit vidéki álomnak” nevezte.

Ha mindezt nem is ismerték fel 1897 júniusában, de azért nagy részével tisztában voltak. Valószínű, hogy nem a britek voltak az egyetlenek, akik a Brit Birodalmat a Római Birodalomhoz hasonlították. A párizsi *Le Figaro* szerint Rómával „egyenrangú – ha nem jelentősebb – az a hatalom, mely Kanada, Ausztrália, India, a Kínai tengerek, Egyiptom, Közép- és Dél-Afrika, az Atlanti és a Földközi térség népei felett uralkodik, és irányítja érdekeiket”. A *Kreuz-Zeitung* pedig, mely általában az angolelitenes junker elit álláspontját tükrözte, úgy jellemzi a birodalmat, mint ami „gyakorlatilag megtámadhatatlan”. Az Atlanti-óceán

túloldalán, a *New York Times* így áradozott: „Részei vagyunk, és nagy részét képezzük a még hatalmasabb Nagy-Britanniának, mely úgy tűnik, egyszerűen csak arra hivatott, hogy uralja ezt a bolygót.”

Nagy-Britannia hanyatlása

Nagy-Britannia kiemelkedő pozíciója törékenyebb volt, mint amilyennek tűnt. Mindössze két évvel a jubileumi ünnepségek után az Egyesült Királyság a búr háborúban találja magát, ami sok szakértő szerint globális hatalma hanyatlásának kezdetét jelenti. London biztos volt benne, hogy különösebb probléma nélkül megnyeri ezt a háborút. Végül is nem sokkal azelőtt a brit hadsereg egy hasonló küzdelemben legyőzte a szudáni derviseket annak ellenére, hogy az ellenséges csapatok kétszeres túlerőben voltak. Az omdurmani csatának mindössze öt óra leforgása alatt 48 ezer dervis áldozata volt, míg a britek összesen 48 katonát vesztek.³ Sok brit még könnyebb győzelmet várt a búr háborútól. Ahogy a parlament egy tagja mondta, végtére is „maga a brit birodalom állt 30 ezer gazdával szemben”. A háború kitörésének látszólag erkölcsi okai voltak: a dél-afrikai angol ajkú lakosság jogairól szólt, akik a bevándorló holland uralkodó osztály, a boerek (a búr holland és afrikaans nyelven gazdát jelent) mellett másodrangú polgárok szerepét kapták. Ugyanakkor London nem feledkezett meg arról sem, hogy 1886 óta, amikor is a térségben aranyat találtak, Dél-Afrika termelte ki a világ aranykészletének egynegyedét. Mindenesetre az afrikánerek megelőző csapásával 1899-ben kezdetét vette a háború.

A britek számára a dolgok a kezdetektől fogva rosszul alakultak. Több katonájuk volt, és jobb fegyvereik, ezenkívül a legjobb tábornokaikat vetették be (köztük Lord Kitchenert, az omdurmani hőst). A búrok azonban szenvedélyesen védték magukat,

ismerték a terepet, a fehér lakosság nagy részének támogatását élvezték, és sikerrel alkalmaztak olyan gerillataktikákat, melyek alapja a rejtőzködés és a gyorsaság volt. A brit hadsereg hatalmas túlereje a terepen nem sokat ért, így aztán a brit parancsnokok brutális módszerekhez folyamodtak: falvakat égettek fel, koncentrációs táborokba (a világ történelmében az elsők) terelték a civil lakosságot, és egyre növelték a katonai jelenlétüket. Nem sokára 450 ezer brit katona tartózkodott a dél-afrikai térségben, hogy megküzdjön egy 45 ezer fős milíciával.

A búrok nem tartóztathatták fel örökké a briteket, így aztán 1902-ben megadták magukat. Tágabb értelemben véve azonban Nagy-Britannia veszített. 45 ezer embert áldozott fel, fél milliárd fontot költött a háborúra, a végsőkéig kihasználta a hadseregét, és a hadviseléshez szükséges költségek előteremtése érdekében tett erőfeszítések során óriási szakértelemhiánnyal és korrupcióval találta szemben magát. Ezen túlmenően a világ többi része igen rossz szemmel nézte a háború során alkalmazott brutális módszereit. Otthon mindez mély megosztottságot eredményezett – vagy hozott a felszínre – Nagy-Britannia globális szerepvállalásának kérdésében. Az összes külföldi nagyhatalom – Franciaország, Németország és az Egyesült Államok – ellenezte London lépéseit. James Lawrence történész szerint a britek 1902-ben „barátok nélkül maradtak”.⁴

Most ugorjunk egyet a mába. Egy másik mindenható, katonailag legyőzhetetlen szuperhatalom könnyű győzelmet arat Afganisztánban, majd pedig belefog egy reményei szerint szintén egyszerű háborúba Szaddam Huszein elszigetelt rendszerre ellen Irakban. Az eredmény: kezdetben egy gyors katonai győzelem, ezt pedig egy politikai és katonai baklövésekkel teli, elhúzódó és gyötrelmes küzdelem követi, melyet a nemzetközi közvélemény erőteljesen ellenez. A hasonlóság egyértelmű. Az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, az iraki háború, a búr háború és így tovább... Amerika jövője meglehetősen zordnak

tűnik. Bármilyen lesz is az iraki háború végkimenetele, már eddig is durva árat kellett fizetni érte. Az Egyesült Államok elszámította magát és összezavarodott, a hadserege kimerült, hírneve beszennyeződött. A latorállamok mint Irán és Venezuela, valamint a nagyhatalmak, úgy mint Oroszország és Kína, kihasználják Washington leterheltségét és rossz szerencsáját. A birodalom hanyatlásának ismerős jelenségei ismét megmutatkoznak. A történelem megismétlődik.

A látszólagos hasonlóságok ellenére, a körülmények nem teljesen egyeznek. Nagy-Britannia szokatlan szuperhatalom volt. Történészek több száz könyvet írtak arról, hogy London hogyan fordíthatott volna sorsán bizonyos külpolitikai intézkedések alkalmazásával. Bárcsak elkerülte volna a boer háborút, mondják egyesek. Bárcsak ne tette volna be a lábát Afrikába, mondják mások. Niall Ferguson provokatív véleménye szerint, ha Nagy-Britannia kimaradt volna az első világháborúból (a brit részvétel nélkül lehet, hogy nem is lett volna világháború), lehet, hogy meg tudta volna őrizni nagyhatalmi pozícióját. Van némi igazság ebben a gondolatban (az első világháború valóban csődbe juttatta Nagy-Britanniát), de hogy történelmi összefüggésekben helyesen értelmezzük a dolgot, érdemes a történelmet más nézőpontból is megvizsgálni. Nagy-Britannia hatalmas birodalma különleges körülményeknek köszönhetően jöhetett létre. Nem az a meglepő, hogy a birodalom végül hanyatlásnak indult, hanem az, hogy ilyen hosszú időn keresztül fenn tudta tartani magát.⁵ Ha megértjük, hogyan gyakorolta Nagy-Britannia a hatalmát – amely idővel egyre gyengült –, az segíthet megvilágítani az utat Amerika számára.

A brit hatalom különös felemelkedése

Nagy-Britannia évszázadok óta gazdag ország (és többnyire nagyhatalom), ám gazdasági szuperhatalmi korszaka nem tartott sokkal tovább egy generációnál. Gyakran elkövetjük a hibát, hogy tündöklésének csúcspontját olyan birodalmi eseményekhez kötjük, mint például a gyémánt jubileumi ünnepségek, mely eseményekre annak idején úgy tekintettek, mint amelyek megnövelik az ország hatalmát. Valójában azonban 1897-ben Nagy-Britannia már túl volt legjobb évein. Valódi csúcspontját egy emberöltővel előbb, 1845 és 1870 között érte el. Abban az időben Nagy-Britannia adta a világ GDP-jének 30 százalékát. Energiafogyasztása ötszöröse volt az Egyesült Államokénak és Poroszországénak, és százötvenötszöröse Oroszországénak. A világkereskedelem egyötödét, ahogy a világ termelésének kétötödét is Nagy-Britannia szolgáltatta.⁶ És mindezt úgy, hogy a világ lakosságának mindössze két százalékát fedte le.

1820-ban, amikor a lakosság és a mezőgazdaság határozták meg leginkább egy ország GDP-jét, Franciaország gazdasága erősebb volt, mint Nagy-Britanniáé. 1870-ben az Egyesült Államok a legtöbb ipari területen utolérte Nagy-Britanniát, és 1880-ra már meg is előzte, ahogy tette azt Németország is tizenöt évvel később. Az első világháború idején az Egyesült Államok gazdasága már duplája volt Nagy-Britanniáénak, és ebben az időben Franciaország és Oroszország együttvéve szintén nagyobb volt. 1860-ban Nagy-Britannia adta a világ vastermelésének 53 százalékát (mely páratlan ipari potenciálról tanúskodott), 1914-ben pedig már csak kevesebb, mint 10 százalékát.

Persze a hatalmat többféle módon is lehet mérni. Az első világháború idején politikai szempontból továbbra is London volt a világ fővárosa. Európán túl, globális szinten London hírneve páratlan volt, egyetlen ország sem ért a közelébe. Nagy-Britannia még a nacionalizmus térhódítása előtt vált nagyhatalommá,

így nem volt akadálya, hogy megszerezze és megszilárdítsa a hatalmat távol eső területeken is. A tengeren több mint egy évszázadon át ő volt a legerősebb. Ezenkívül igencsak tehetségesnek bizonyult a birodalom működtetésében is. A birodalomnak köszönhetően banki, szállítási, biztosítási és befektetési területen meg tudta őrizni uralkodó szerepét. London továbbra is a világ pénzügyi központja, a font pedig a világ tartalékvalutája volt. Nagy-Britannia még 1914-ben is kétszer annyi tőkét fektetett be külföldön, mint legközelebbi riválisa, Franciaország, és ötször annyit, mint az Egyesült Államok. Ezen befektetések gazdasági hatásai, ahogy más „látható üzletek” is, bizonyos értelemben leplezték Nagy-Britannia hanyatlását.

A valóságban azonban Nagy-Britannia gazdasága kisiklott. Akkoriban még a termékek előállítása tette ki a nemzeti gazdaság zömét, ám a Nagy-Britannia által előállított termékek inkább a múltból tanúskodtak, semmint a jövőről. 1907-ben négyszer annyi kerékpárt gyártott, mint az Egyesült Államok, ugyanakkor az USA tizenkétszer annyi autót állított elő, mint Nagy-Britannia. A vegyiparban, a tudományos eszközök gyártásában és sok más területen láthatóvá vált a szakadék. Az általános irány egyértelmű volt: a brit növekedési mutatók az ország virágkorára jellemző 2,6 százalékról 1885-re 1,9 százalékra estek vissza, és innentől kezdve tovább csökkentek. Ezalatt az Egyesült Államok és Németország közel ötszázalékos növekedést ért el. S bár az első ipari forradalom élharcosa volt, Nagy-Britannia a másodikban már kevésbé mozgott otthonosan.

Szakértők már nem sokkal Nagy-Britannia hanyatlását követően hozzáfogtak az okok megvitatásához. Egyesek a geopolitikára koncentráltak, mások a gazdasági tényezőkre, és azzal érveltek, hogy az ország keveset fektetett be új gyáregységekbe és berendezésekbe, rosszak voltak a munkakörülmények, és hiányoztak a marketinghez szükséges készségek. A brit kapitalizmus régimódi és merev maradt. A brit ipari cégek inkább kis

falusi szintű vállalkozásokra hasonlítottak képzett iparosokkal, semmint ésszerűen megszervezett tömeges gyárrakra, amilyenek Németországban és az Egyesült Államokban jelentek meg. Általános kulturális problémák jelei is megmutatkoztak. Nagy-Britannia tehetőse része egyre kevésbé törődött a gyakorlati oktatással. A tudomány és a földrajz háttérbe szorult az irodalom és a filozófia mögött. A brit társadalom egy feudális mintát tartott fenn, amelyet földbirtokos arisztokráciájának köszönhetett. Ez az elit megvetette az ipart és a technológiát olyannyira, hogy egyes sikeres vállalkozók arisztokratáknak mutatták be magukat, vidéki házakra és lovakra tettek szert, és minden nyomát elrejtették annak, ahonnan a pénzük származott. Ahelyett, hogy kémiát vagy elektromosságot tanultak volna, fiaik az Oxbridge-en töltötték idejüket, az ókori görög és római kultúrát és történelmet tanulmányozták.⁷

Ám az is lehet, hogy ezen hibák egyike sem volt döntő jelentőségű. Paul Kennedy szerint Nagy-Britannia 19. századi dominanciája egy sor egészen szokatlan körülménynek volt köszönhető. Földrajza, lakossága és nyersanyagforrásai alapján logikusan a világ GDP-jének 3-4 százalékával számolhatott volna. De ennek a számnak a tízszeresét érte el. Ahogy ezek a bizonyos szokatlan körülmények elkezdtek elhalványulni – más nyugati országok is felzárkóztak az iparosodásban, Németország egyesült, az Egyesült Államok pedig rendezte az északi-déli megosztottságot –, Nagy-Britannia hanyatlásra volt ítélve. Leo Amery brit államférfi pontosan látta ezt 1905-ben. „Hogyan tudnák ezek a kis szigetek hosszú távon fenntartani helyzetüket, amikor az olyan nagy és gazdag birodalmak, mint az Egyesült Államok és Németország gyorsan fejlődnek?” – tette fel a kérdést. – „Hogyan tudnánk a mi negyvenmillió lakosunkkal versenybe szállni olyan államokkal, melyek közel kétszer ekkorák?” Kína felemelkedését látva, sok amerikai fogalmazza meg ezt a kérdést az Egyesült Államokra vonatkozóan.

Jó politika, rossz gazdaság

Nagy-Britannia, ravasz stratégiájának és jó diplomáciájának köszönhetően, világhatalmi pozícióját még gazdasági dominanciája elvesztése után is évtizedekig fenn tudta tartani. Korábban, amikor látta, hogy a hatalmi egyensúlyok kezdenek eltolódni, London egy olyan kritikus döntést hozott, mely évtizedeken át éreztette hatását: úgy döntött, inkább alkalmazkodik Amerika felemelkedéséhez, semmint hogy versenybe szálljon vele. Az 1880-as évet követő évtizedekben London a különböző ügyekben sorra meghátrált az erősödő és öntudatos Washington előtt. London számára nem volt könnyű átengedni az irányítást egykori gyarmatának, annak az országnak, mellyel két háborút is vívott (a függetlenségi háborút és az 1812-es háborút), és ahol a nemrégiben lezajlott polgárháború során az elszakadáspártiakkal szimpatizált. Mégis, Nagy-Britannia végül átengedte a nyugati féltekét az egykori gyarmatnak annak ellenére, hogy őt magát is jelentős érdekek fűzték ehhez a térséghez.*

Mesteri stratégiai lépés volt ez. Ha Nagy-Britannia megpróbált volna ellenállni az Egyesült Államok előretörésének, amellett, hogy számos egyéb elkötelezettsége is lefoglalta, bizonyosan elvérzett volna. A következő fél évszázad során elkövetett minden hibája ellenére, London Washingtonnal kapcsolatos stratégiája – melyet 1890-től kezdődően minden brit kormány követett – lehetővé tette számára, hogy más kritikus kérdésekre koncentrálhasson. Ennek köszönhetően továbbra is ő maradt az úr a tengereken, és irányítása alatt tartotta a tengeri útvona-

* Az egyik olyan krízis idején, amikor Nagy-Britannia beadta a derekát, 1895-ben a Venezuela és Brit Guyana közötti határvitában, Joseph Chamberlain gyarmatügyi államtitkár indulatosan leszögezte, hogy, „Nagy-Britannia egy amerikai hatalom az Egyesült Államokénál nagyobb területtel és egy olyan jogosultsággal, amelyhez az Egyesült Államok függetlensége előtt jutott” (Kanadára célzott).

lakat, hiszen kezében volt az „öt kulcs” – Szingapúr, Fokváros, Alexandria, Gibraltár és Dover –, amelyekkel, mint mondták, az egész világot „be lehetett zárni”.

Nagy-Britannia évtizedeken keresztül fenntartotta birodalmi hatalmát és világszintű befolyását, miközben viszonylag kevés ellenállással találta szemben magát. Az első világháború utáni egyezségek során 4,7 millió négyzetkilométer területre és 13 millió új állampolgárra tett szert, többnyire a Közel-Keleten. Ennek ellenére a politikai szerepe és a gazdasági ereje közötti szakadék egyre tárgult. Míg a birodalom eredetileg profitot termelt, a 20. századra óriási mértékben csapolta le a brit kincstárat. És hát nem ez volt a legjobb pillanat a költségek szaporítására. A brit gazdaság megingott. Az első világháború 40 milliárd dollárba került, és Nagy-Britannia, mely egykor a világ legnagyobb hitelezője volt, a háború után a hazai össztermelése 136 százalékanak megfelelő mennyiségű adósságot halmozott fel.⁸ A kormány adósságának megűszereződése azt eredményezte, hogy az 1920-as évek közepére pusztán a kamatok fizetése a kormány költségvetésének a felét emésztette fel. A britek igyekeztek katonai téren is megőrizni pozíciójukat, és a világháború után rendkívül kedvezményes áron felvásárolták a német flottát, s így átmenetileg fenn tudták tartani vezető szerepüket a tengeren. Ám 1936-ban Németország már háromszor annyit költött katonai kiadásokra, mint Nagy-Britannia.⁹ Ugyanebben az évben Olaszország elfoglalta Etiópiát, és ezen kívül Mussolini a Szezei-csatornát őrző brit csapat tűszeresét, vagyis ötvenezer katonából álló sereget küldött Líbiába.¹⁰ Ezek a körűlmények – valamint a világháború során elveszített hétszázezer katona még friss emléke – vezettek oda, hogy amikor a 1930-as évek brit kormánya szembe találta magát a fasiszta erőkkkel, a konfrontáció helyett inkább jóhiszemű és egyezkedő hozzáállást választott.

A stratégiát pénzügyi érdekek határozták meg. Ezt tökéletesen illusztrálja, hogy a britek úgy döntöttek, Szingapúrt „tömeges

haditengerészeti támaszpontként” fogják használni. Nagy-Britannia úgy tekintett erre a „keleti Gibraltárra”, mint stratégiai szorosra az Indiai- és az Atlanti-óceán között, amely megállíthatja Japán nyugat felé irányuló mozgását. (Nagy-Britanniának megvolt a lehetősége arra, hogy fenntartsa a szövetségét Tokióval – további alkalmazkodás –, ám ezt az Egyesült Államok és Ausztrália ellenezte.) A stratégia ésszerű volt. Nagy-Britannia ingatag pénzügyi helyzete miatt azonban nem volt elég pénz a kivitelezésére. A kikötők túl kicsit voltak egy akkora flottának, mely szembe tudott volna szállni a japánokkal, az üzemanyag kevés volt, az erődtítmények pedig gyengék. Amikor a japánok 1942-ben támadást intéztek Szingapúr ellen, az egy hét alatt el-esett.

A brit gazdasági hatalomra a második világháború mérte az utolsó csapást. (1945-ben az USA gazdasága tízszerese volt a brit gazdaságnak.) Nagy-Britannia befolyása azonban még ekkor is figyelemre méltó volt, amely – legalábbis részben – a csaknem emberfeletti energiával és ambícióval rendelkező Winston Churchillnek volt köszönhető. Ha figyelembe vesszük, hogy csaknem minden szövetséges költségeit az Egyesült Államok fedezte, és a legtöbb halálos áldozata az oroszoknak volt, világossá válik, hogy milyen elképesztő akaraterőre volt szükség Nagy-Britannia részéről ahhoz, hogy egyike lehessen azon három nagyhatalomnak, melyek a háború utáni világ sorsát meghatározták. Az 1945-ös jaltai konferencián készült fotó, melyen Rooseveltt, Sztálin és Churchill látható, kissé megtévesztő. Jaltában szó sem volt „három nagyról”. „Két nagy” volt jelen, és egy briliáns politikai vállalkozó, aki képes volt országát játéokban tartani, amelynek köszönhetően Nagy-Britannia a nagyhatalmi státusz számos elemét meg tudta őrizni a 20. század nagy részében.

Mindennek persze ára volt. A Londonnak adott kölcsönökért cserébe az Egyesült Államok több tucat brit támaszpontot tartott igényt a Karibi-térségben, Kanadában, valamint az Indiai-

és a Csendes-óceánon. „A Brit Birodalom az amerikai zálogkölcsonzó kezébe kerül – ez az egyetlen reményünk” – mondta a parlament egy tagja. John Maynard Keynes közgazdászt jobban felbőszítette a helyzet, szerinte a *kölcsönbérleti törvény* célja az volt, hogy „kifossa a brit birodalmat”. Ennél kevésbé szenvedélyes megfigyelők szerint mindez elkerülhetetlen volt. Arnold Toynbee, aki ekkor már elismert történész volt, azzal vigasztalta a briteket, hogy az amerikai „kéz jóval kíméletesebb lesz, mint az orosz, a német vagy a japán volna, és azt hiszem, ezek a lehetőségek állnak előttünk”.

A lényeg az, hogy Nagy-Britannia nem a rossz politika, hanem a rossz gazdaság miatt veszítette el világhatalmi pozícióját. Óriási befolyása volt világszinten, ám gazdasági rendszere gyenge volt. A dolgokat tovább rontotta, hogy helyzetén olyan átgondolatlan lépésekkel igyekezett javítani, mint aranystandardról való letérés, majd visszatérés, birodalmi adók bevezetése, valamint hatalmas háborús adósságok felhalmozása. A második világháború után szocialista gazdasági programot vezetett be, az úgynevezett Beveridge-tervet, mely államosította és szigorúan szabályozta a gazdaság nagy részét. Ez talán érthető is volt, figyelembe véve az ország szorult helyzetét, ám az 1960-as és az 1970-es években Nagy-Britannia gazdaságát stagnálásra ítélte, egészen addig, amíg Margaret Thatcher az 1980-as években segített fordítani a brit gazdaság helyzetén. A gazdasági pozíciójában bekövetkező hetvenéves viszonylagos hanyatlása ellenére London figyelemre méltó politikai ügyességgel kezelte gyengülő hatalmát. Története néhány fontos leckével szolgál az Egyesült Államok számára.

Amerika hosszan tartó tündöklése

Először is azonban fontos kiemelni, hogy Nagy-Britannia hanyatlásának fő oka – a visszafordíthatatlan gazdasági leépülés – nem igazán érvényes a ma Amerikájára. Nagy-Britannia páratlan gazdasági státusa néhány évtizeden át tartott, Amerikáé több mint 130 éve tart. Az 1880-as évek óta az Egyesült Államoké a világ legnagyobb gazdasága. Amerika részesedése a világ GDP-jéből azóta meglepően állandó. Az 1940-es és az 1950-es évek kivételével – amikor az iparilag fejlett világ többi része összeomlott, és Amerika részesedése 50 százalékra nőtt – egy évszázadon át az Egyesült Államok adta a világ bevételének egy negyedét (1913-ban 32%, 1960-ban 26%, 1980-ban 22%, 2000-ben 27%, 2007-ben 26%).* A következő két évtizedben ez az arány valószínűleg csökkenni fog, de nem számottevően. A legtöbb előrejelzés szerint 2025-ben az USA gazdasága nominális GDP-ben mérve még mindig kétszerese lesz Kína gazdaságának (bár vásárlóerő tekintetében a két gazdaság egyenlő lesz).¹¹ Az Amerika és Nagy-Britannia közötti különbség leginkább katonai költségvetésük terhelésében látható. Nagy-Britannia uralta a tengereket, de a szárazföldet soha. A brit hadsereg annyira kicsi volt, hogy Otto von Bismarck német kancellár egy alkalommal azzal gúnyolódott, hogy ha a britek egyszer megszállnák Németországot, egyszerűen letartóztatná őket a helyi rendőri erővel. Mindeközben London tengeri fölénye – több raksúllyal rendelkezett, mint a következő két legnagyobb tengeri hatalom összesen – pusztító terheket rótt kincstárára. Ezzel szemben

* Ezek piaci árfolyam alapú számok, nem tükrözik az életszínvonalat. PPP dollárban számolva így alakulnának: 1913-ban 19%, 1950-ben 27%, 1973-ban 22%, 1998-ban 22%, 2007-ben 19% és 2007-ben 19%. A PPP számok is hasonló tendenciát mutatnak, az amerikai hatalom viszonylag stabilan a világ GDP-jének 20 százalékát teszi ki.

az amerikai hadsereg minden szinten vezető szerepet tölt be – szárazföldön, vízen, levegőben, űrben –, és katonai kiadása magasabb, mint a sorban utána következő tizenhárom országnak összesen. Ezzel a világ védelmi költségeinek 50 százaléka az USA-ra esik. Egyesek szerint még ez is alábecsüli Amerika katonai vezető szerepét a világ többi részével szemben, mivel nem veszi számításba az USA tudományos és technológiai kiadásait. A Egyesült Államok többet költ védelmi kutatásokra és fejlesztésekre, mint a világ többi országa összesen. És ami még fontosabb, mindezt úgy teszi, hogy közben nem megy csődbe. Ma a védelmi kiadásokra a GDP 4,1 százalékát költi, ami kevesebb, mint a hidegháború nagy része alatt. (Eisenhower idején a GDP 10 százalékára emelkedett.) A titok itt a nevezőben van. Ahogy az amerikai GDP egyre nagyobb és nagyobb lesz, azok a kiadások, amelyek azelőtt végzetesek lettek volna, ma megfizethetők. Az iraki háborút, nézőponttól függően, lehet tragédiának vagy épp egy nemes küldetésnek tekinteni. Ám egyik esetben sem juttatja csődbe az Egyesült Államokat. A háború sokba kerül ugyan, de az iraki és afganisztáni kiadások összesen – évi 125 milliárd dollár – a GDP-nek kevesebb mint egy százalékát teszik ki. Ezzel összehasonlítva Vietnam az 1970-es amerikai GDP 1,6 százalékába és több tízezernyi katonára életébe került. A katonai hatalom Amerika erejének nem az oka, hanem a következménye. A motor Amerika gazdasági és technológiai alapja, melyek továbbra is rendkívül erősek. Az Egyesült Államoknak ma jelentősebb, mélyebb és általánosabb problémákkal kell szembenéznie, mint történelme során még soha, és a világ többi részének megerősödése azzal jár, hogy részesedése a világ GDP-jéből csökkenne. A folyamat azonban egyáltalán nem hasonlít majd Nagy-Britannia 19. századi hanyatlására, melynek során az ország elvesztette vezető szerepét az újítás, az energia és a vállalkozókedv terén. Az amerikai gazdaság továbbra is erőteljes és energikus marad, és az

elkövetkezendő tudományos, technológiai és ipari forradalom élharcosa lesz, feltéve, hogy képes elfogadni a felmerülő kihívásokat és alkalmazkodni hozzájuk.

A jövő elérkezett

Néha, amikor próbálom másoknak elmagyarázni, hogyan boldogul majd Amerika az új világban, azt mondom: „Csak nézzetek körbe!” A jövő már elérkezett. Az elmúlt húsz év során a globalizáció kiterjedt és elmélyült. Ma több ország vesz részt a termelésben, mint azelőtt, a kommunikációs technológia megnyitotta a lehetőségeket, a tőke szabadon áramolhat világszerte. És ezekből a trendekből Amerika jócskán profitál. Gazdasága befektetésekből több száz millió dollárhoz jutott, ami meglepő egy olyan ország esetében, mely maga is jelentős tőkével rendelkezik. Vállalatai az új technológiákat és eljárásokat alkalmazva sikeresen szerepelnek új országokban és iparágakban, jelentősen növelve az alapvető mutatókat. Az amerikai export annak ellenére kitartott, hogy a dollár két évtizeden át nagyon erős volt. 1980-ban a világexportnak 10 százalékát adta, ma valamivel 9 százalék alatt van (és gyengébb dollárral ez a szám növekedni fog).

A GDP-növekedés – az alapvető mutató – átlagosan 3 százalék körül alakult az elmúlt huszonöt évben, ez jóval nagyobb, mint Európában. (Japán ugyanebben az időszakban átlagosan 2,3 százalékos növekedést ért el.) A termelékenység növekedése – mely a modern gazdaságok elixírje – már egy évtizede 2,5 százalék fölött van, ami szintén egy teljes százalékponttal több, mint az európai átlag. A Világgazdasági Fórum minősítése szerint az Egyesült Államok a világ legversenyképesebb gazdasága. Erre a rangsorolásra 1979 óta minden évben sor kerül, és az USA helyezése többnyire stabilnak bizonyult, néha csú-

szott csak be az elmúlt években egy-egy kisebb észak-európai ország, úgymint Svédország, Dánia vagy Finnország (amelyek együttes lakossága húszmillió, azaz kevesebb, mint Texas államé). Valószínű, hogy Amerika kiemelkedő fejlődése lassan a végéhez közeledik, és gazdasági növekedése egy fejlett ipari ország „normális” szintjét éri majd el az elkövetkezendő években. Ám az általános megállapítás, mely szerint Amerika hatalmas méretei ellenére egy abszolút csúcson levő, rendkívül dinamikus gazdaság, továbbra is fennáll.

Vizsgáljuk meg a jövő iparágait. Azt mondják, a következő ötven évben jelentősebb áttörésekre a nanotechnológiában – alkalmazott tudomány, mely az anyag atomi illetve molekuláris szintű vezérlésével foglalkozik – lehet majd számítani. Egyesek szerint a jövőben a háztartásokban alapanyagokból fogják előállítani a termékeket, és a vállalkozások olyan formulák létrehozásával foglalkoznak majd, melyek az atomokból alakítanak ki késztermékeket. Akár csak túlzott felhajtásról, akár tényleges előrelátásról van szó, fontos megjegyezni, hogy az Egyesült Államok ezt a területet minden lehetséges szempontból uralja. Több nanotechnológiával foglalkozó központja van, mint a sorban utána következő három országnak (Németország, Egyesült Királyság és Kína) összesen, ilyen például a Emory-Georgia Tech Nanotechnology Center for Personalized and Predictive Oncology (Emory-Georgia Tech Nanotechnológiai Intézet a Személyre Szabott és Prediktív Onkológiáért). Az új központjai közül sok olyan specifikus témákkal foglalkozik, amelyek nagymértékben használhatók praktikus és piacképes alkalmazásokban is. Piaci árfolyam alapon az Egyesült Államokban a nanotechnológia kormányzati támogatása csaknem kétszerese Japánénak, amely ezen a területen az USA legközelebbi versenytársa. S bár Kína, Japán és Németország nanotechnológiai és mérnöki témában jelentős mennyiségű tudományos cikket jelentet meg, az Egyesült Államok több szabadalmat jelentett be

nanotechnológiai találmányokra, mint a világ összes többi országa együttvéve. Ez rávilágít Amerika azon különleges képességére, amely lehetővé teszi, hogy az elvont elméletet gyakorlati termékekké tudja alakítani. A Lux vállalat dr. Michael Holman vezetésével egy olyan mátrixot készített, mely az országok átfogó nanotechnológiai versenyképességét méri. Elemzésük nemcsak a nanotechnológiai tevékenységeket vizsgálja, hanem azt is, hogy mennyire tud egy ország „a tudományos újításokból fejlődést generálni”.¹² A vizsgálat rámutatott arra, hogy vannak országok, amelyek ugyan sokat költenek kutatásra, de nem tudnak a tudományból üzletet csinálni. Ezek az „elefántcsonttorony” országok figyelemre méltó anyagi támogatást nyújtanak a kutatásokhoz, tudományos cikkeket jelentetnek meg, és még szabadalmaik is vannak, de valahogy mindezt nem tudják kereskedelmi árucikkeké vagy ötletekké alakítani. Ebbe a kategóriába tartozik Kína, Franciaország, de még Nagy-Britannia is. A nanotechnológiába világszinten befolyt kockázati tőke összesen 85 százaléka amerikai vállalatokhoz áramlik. A biotechnológia – egy tág kategória, mely magában foglalja a biológiai rendszerek felhasználását az orvosi, mezőgazdasági és ipari termékek előállításában – ma már egy multimilliárdos iparág, melyet szintén az Egyesült Államok ural. 2005-ben több mint 3,3 milliárd dollárnyi kockázati tőkét fektettek be amerikai biotechnológiai vállalatokba, míg az európai vállalatok ennek csak a felét kapták. A másodlagos részvénykibocsátás (poszt-IPO) több mint hétszer annyi volt, mint Európában. S míg az európai IPO több készpénzt vonzott, az IPO-aktivitás meglehetősen ingadozó. Az amerikai IPO-értékek 2004-ben több mint négyszeresei voltak az európai értékeknek. Ahogy a nanotechnológia esetében, az amerikai vállalatok ebben a tekintetben is élen járnak az elképzelések piacképes és hasznot hozó termékekké történő formálásában. Az USA biotechnológiából származó bevétele 2005-ben megközelítette az 50 milliárd dollárt, ez az eu-

rópai bevételek ötszörösét, a globális bevételek 76 százalékát teszi ki.*

Az előállítás és gyártás az Egyesült Államokban természetesen egyre inkább megszűnik, és a fejlődő világba tevődik át, Amerika pedig egy szolgáltatási gazdasággá válik. Ez sok amerikait és európaiat megrémít, akik aggódnak, hogy mihez kezd majd az országuk, ha minden „kínai gyártmány” lesz. Ám az ázsiai gyártást a globális gazdaság összefüggéseiben kell vizsgálni, melyben az olyan országok, mint Kína, az ellátólánc fontos szereplőivé váltak ugyan, de annak továbbra is csak részei. James Fallows, az *Atlantic Monthly* munkatársa egy évet töltött Kínában, és közelről tanulmányozta ezt az elsöprő erejű előállító rendszert. Meggyőző magyarázattal szolgál – melyet a kínai üzletemberek is egyértelműen belátnak – arra vonatkozóan, hogy a kiszervezés hogyan erősítette meg Amerika versenyképességét. A legtöbb amerikai – ideértve a menedzsmentszakembereket is – soha nem hallott még a „mosolygörbéről”. Ám a kínai gyártók jól ismerik. Ez az 1970-es évek rajzfilmjeiben a vidám arcokon látható U-alakú mosolyról elnevezett görbe az egyes termékek fejlődési folyamatát jelöli az elgondolástól az értékesítésig [©]. A görbe kezdeti, felső pontja a magas szintű ipari tervezést jelöli, amely meghatározza, hogy néz majd ki és hogyan fog működni a termék. A görbén lefelé haladva következik a részletes mérnöki terv. A U-vonal legalsó pontján található a tényleges előállítás, összeszerelés és szállítás. Az íven felfelé haladva következik az elosztás, a marketing, a kiskereskedelmi

* Természetesen az állami vállalatoktól származó információ csak egy részét képezi a teljes egésznek, hiszen a világ 4203 biotechnológiai vállalatának több mint háromnegyede magánkézben van. Ezek nagyobb része, összesen 42 százaléka Európában található (míg Amerikában 31 százaléka). Az állami vállalatok többsége ezzel szemben az Egyesült Államokban található (50 százalék, szemben az európai 18 százalékkal), mely valószínűleg azt jelzi, hogy az amerikai piacértettebb.

forgalmazás, a szolgáltatási szerződések, valamint az alkatrészek és tartozékok értékesítése. Fallows rámutat arra, hogy csaknem minden termék előállításában Kína az U-görbe alsó szakaszáért, Amerika pedig a két csúcspontjáért felel, vagyis azért, ahol a pénz van. „Ennek az egyszerűbb megfogalmazása – vagyis hogy az igazi pénz a márkanévben és a bolti forgalmazásban van – talán magától értetődőnek tűnhet, ám következményei fontos dolgokra világítanak rá” – írja Follows.¹³ Mindennek egy látványos példája az iPod: többnyire az Egyesült Államokon kívül gyártják, ám a hozzáadott értéket nagyrészt a kaliforniai Apple, Inc. főlözi le. A vállalat a 30 gigabájtos video iPod 299 dolláros kereskedelmi forgalmi árából (2007 végén) 80 dollár bruttó nyereséghez jutott. A profit a becsült 224 dolláros nagykereskedelmi ár 36 százaléka volt. (Ehhez még hozzáadódott a kiskereskedelmi nyereség, amennyiben a terméket egy Apple boltban értékesítették.) Az alkatrészek teljes költsége 144 dollár volt.¹⁴ Ezzel szemben a kínai gyártók termékein mindössze néhány százalékos nyereség van.

Amerika legsikeresebb iparága

„Óh, igen – mondják az aggódók –, de te csak egy mai pillanatfelvételt nézel. Amerika előnye gyors ütemben csökken, ahogy az ország kezdi elveszíteni tudományos és technológiai alapjait.” Egyesek szerint a tudomány területén tapasztalható visszaesés egy mélyebb kulturális hanyatlás tünete. Az ország, amely egykor a puritán etika szerinti késleltetett beteljesülésben hitt, ma az azonnali élvezetben leli örömét. Kezdjük elveszíteni az érdeklődésünket az alapok iránt – úgymint a matematika, az előállítás, a kemény munka, a megtakarítás –, és egy posztindusztriális társadalommá válunk, mely a fogyasztásra és a szórakozásra specializálódik. „Az Egyesült Államokban 2006-

ban több ember végez majd a különböző sport-testedzés szakokon, mint ahányan villamosmérnöki képesítést szereznek – állítja Jeffrey Imelt, a General Electrics vezérigazgatója. – Szóval, ha a világ masszázsfővárosa akarunk lenni, jó úton járunk.”¹⁵

Ezt a fajta nyugtalanságot a mérnökök számát mutató statisztikai adatok tudják leginkább alátámasztani. 2005-ben az Amerikai Tudományos Akadémia által kiadott jelentés arra figyelmeztet, hogy az Egyesült Államok hamarosan elveszítheti a világ tudományos vezetőjeként betöltött kiemelt pozícióját. A 2004-es beszámoló szerint Kínában 600 ezer, Indiában 350 ezer, az Egyesült Államokban pedig 70 ezer mérnök diplomázott. Ezek az adatok több száz újságcikkben, könyvben és blogon jelentek meg, ezen kívül a *Fortune* címlapsztorijában, Thomas Friedman az *És mégis lapos a föld* című óriási sikerű könyvében, a *Congressional Record*-ban, valamint olyan műszaki óriások beszédeiben, mint például Bill Gates. És valóban, a számok aggasztónak tűnnek. Miféle reménye marad az Egyesült Államoknak, ha minden képzett amerikai mérnökre 11 kínai vagy indiai mérnök jut? A beszámoló arra is kitér, hogy egyetlen amerikai vegyész vagy mérnök fizetéséért a vállalat Kínában öt jól képzett, lelkes vegyészt, Indiában pedig tizenegy mérnököt tudna alkalmazni.

Az egyetlen probléma az, hogy ezek a számok igen távol állnak a valóságtól. Carl Bialik, a *Wall Street Journal* újságírója és néhány akadémikus tanulmányozták a kérdést. Hamar kimutatták, hogy az ázsiai adatok a két-három éves kurzusokat végzett egyszerű műszaki képzésben részesülő diplomásokat is magukban foglalják. A Duke Egyetemen működő Pratt mérnöki főiskola egy professzorokból álló csoportja elutazott Kínába és Indiába, hogy kormányzati és nem kormányzati forrásokból, valamint üzletemberekkel és akadémikusokkal készített interjúkból gyűjtsön adatokat. Arra a megállapításra jutottak, hogy ha nem számolják a két-három éves képzésben részesülőket,

az a kínai számokat megfelezi, vagyis marad 350 ezer diplomás, és valószínűleg ez a szám még tovább csökkenne, ha a „mérnök” meghatározását pontosítanánk, mivel az gyakran az autószerelőket és az ipari szerelőket is magában foglalja. Bialik felhívja a figyelmet arra, hogy az Országos Tudományos Alapítvány, mely ezeket a statisztikákat az Egyesült Államokban és más országokban vizsgálja, Kínában évi 200 ezer szakképzett mérnököt számol. Ron Hira, a Rochester Műszaki Egyetem társadalompolitika professzora szerint Indiában évi 120-130 ezer diplomás mérnökkel lehet számolni. Ez pedig azt jelenti, hogy az Egyesült Államokban az egy főre eső képzett mérnökök száma magasabb, mint akár Kínában, akár Indiában.¹⁶

Ezen kívül a számok semmit sem mondanak a minőségről. Mint valaki, aki Indiában nőtt fel, egészségesen tudom megítélni az ország híres műszaki akadémiai, az Indiai Műszaki Főiskolák (IIT) erőnyeit. A legfőbb erősségük, hogy a felvételi vizsgájuk a világ legszigorúbb felvételi vizsgái közé tartozik. Háromszázezer jelentkezőből ötezret vesznek fel, ami 1,5 százalékos arányt jelent (a Harvardon, a Yale-en, a Princetonon ez az arány 9-10 százalék). Azok, akik bejutnak, egymilliárd ember között a legjobbak és a legokosabbak, és bármilyen oktatási rendszerben jól szerepelnének. De még az indiai Műszaki Főiskolák közül is sok egyértelműen másodosztályú, közepes felszereléssel, közömbös tanárokkal és fantáziátlan órákkal. Radzsiv Shaney szerint, aki az IIT-re, később pedig a Kaliforniai Műszaki Egyetemre járt, „az IIT legfőbb előnye a felvételi vizsga, amely tökéletesen alkalmas arra, hogy kiválogassa a legintelligensebb diákokat. Azonban tanítás és felszereltség tekintetében egyetlen amerikai egyetemmel sem veszi fel a versenyt.” Az IIT-n és egyéb ilyen elit intézményeken kívül – ahol kevesebb mint évi tízezer diák diplomázik – a felsőoktatás minősége Kínában és Indiában igen szegényes, és ez az oka annak, hogy annyi diák hagyja el ezeket az országokat, külföldön keresve jobb képzést.

Ezeket az anekdotaszerű benyomásokat adatok igazolják. A McKinsey Intézet 2005-ben felmérést készített „a fejlődő globális munkaerőpiacról”. A vizsgált huszonnyolc alacsony átlagjövedelmű országban megközelítőleg 33 millió fiatal szakember működik,* míg a vizsgált nyolc magas átlagjövedelmű országban (az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Németország, Japán, Ausztrália, Kanada, Írország és Dél-Korea) 15 millió. Vajon ezekből az alacsony átlagjövedelmű országokból származó fiatal szakemberek közül hánynak vannak olyan készségeik, melyek a világpiacon versenybe tudnának szállni? „A lehetséges jelentkezők csak egy töredéke tudná sikerrel végezni a munkáját egy külföldi vállalatnál” – állítja a felmérés, és ehhez számos magyarázattal is szolgál, melyek közül a legfontosabb az oktatás minősége. A dokumentum szerint mind Indiában, mind pedig Kínában, a néhány kiemelkedő intézményt leszámítva, az oktatás minősége és mennyisége alacsony. Az indiaiak mindössze tíz százaléka részesül bármiféle felsőoktatási képzésben. Így, annak ellenére, hogy rengeteg mérnökre lenne igény, viszonylag kevés jól képzett szakember van. A képzett mérnökök fizetése mindkét országban 15 százalékkal emelkedik évente, mely egyértelműen jele annak, hogy a kereslet meghaladja a kínálatot. (Ha valaki munkaadóként több tízezer jól képzett mérnökből tudna válogatni, nem kellene az alkalmazottainak évi 15 százalékos fizetésemelést adnia.)

Amerika legjobb iparága a felsőoktatás. A világon az egyetemek kétféle rangsorolása létezik. Az egyik szerint, mely egy kínai kutatók által készített szigorúan mennyiségi tanulmány, a világ első tíz egyeteme közül nyolc az Egyesült Államokban

* Az MGI-adatok a mérnöki, pénzügyi és számviteli, élettudományi kutatás területen végzett diákokkal számolnak, illetve olyan „szakképzett mindenesekkel”, mint például ügyfélközpontok üzemeltetői. Fiatal szakembernek az a diplomás számít, akik maximum 7 év tapasztalattal rendelkeznek.

van. A másik szerint, amelyet a londoni *Times Felsőoktatási Melléklete* készített, és amely inkább minőségi szempontokat vesz figyelembe, hét amerikai egyetem szerepel az első tíz között. Ezután a számok némileg kiegyenlítődnek. Az első húsz egyetem közül tizenhét vagy tizenegy amerikai, az első ötven közül pedig harmincnyolc, illetve huszonegy. Az alapállás azonban nem változik. A világ lakosságának mindössze 5 százalékaival rendelkező Egyesült Államok, amely a világ legjobb egyetemeinek 42 illetve 68 százalékának ad otthont (attól függően, hogy melyik tanulmányt vesszük alapul), egyértelműen első helyen áll a felsőoktatás tekintetében. Amerika előnye egyetlen más területen sem ennyire lehengerlő.*

A londoni Európai Reform Központ 2006-os „Az európai egyetemek jövője” című beszámolója arra hívja fel a figyelmet, hogy az Egyesült Államok a GDP-je 2,6 százalékát a felsőoktatási rendszerbe fekteti, míg Európában erre a célra 1,2 százalékot, Japánban pedig 1,1 százalékot fordítanak. A természettudományok terén a helyzet különösen megdöbbentő. Egy lista szerint, mely azt mutatja, hogy mely intézményekben képezték a világ ezer legjobb számítógépes szakemberét, az első tíz helyen amerikai iskola szerepel. Amerika továbbra is többet költ kutatásra és fejlesztésre, mint Európa, ezenkívül az amerikai üzleti szféra és az oktatási intézmények közötti együttműködés is páratlan világszinten. Amerika a diákok számára még mindig a legvonzóbb célország, a hazájukon kívül tanuló diákok 30 százaléka az Egyesült Államokat választja.

Mindezeket az előnyöket nem lehet egykönnyen behozni, az európai és japán egyetemek struktúrája – többnyire állami intézményekről van szó – valószínűleg nem fog változni. S bár

* A jobboldal támadásai, melyek az amerikai egyetemeket a világtól elzárt elefántcsonttornyoknak titulálják, mindig is megdöbbentettek engem. Az óriási versenyt diktáló globális környezetben ezek az intézmények világelsőek.

Kína és India új oktatási intézményeket hoz létre, világszínvonalú egyetemeket nem lehet néhány évtized alatt a semmiből előteremteni. Íme egy a számítástechnikai szakemberek számára vonatkozó talán kevésbé ismert adat: Indiában évente 35-50 ember szerez doktori diplomát informatikai területen, Amerikában pedig 1000.

Gondolkodni tanulni

Bár az amerikai egyetemek elsőosztályúak, kevesen gondolják úgy, hogy ugyanez az iskolákról is elmondható. Mindenki tudja, hogy az amerikai iskolák válságban vannak, és hogy a diákok nemzetközi viszonylatban évről évre rendkívül rosszul teljesítenek a természettudományokból és matematikából. Ám a statisztikák, bár nem tévesek, mégis kissé mást mutatnak. Amerika valódi problémája nem a minőséggel, hanem a hozzáférhetőséggel függ össze. 1995-ös bevezetése óta a Trends in International Mathematics and Science Study, TIMSS (Nemzetközi matematikai és tudományos tanulmányi trendek) szolgál alapul az országok oktatási programjának összehasonlításához. A 2003-as eredmények szerint az Egyesült Államok egyértelműen a középmezőnyben szerepel. Az USA átlagpontszám tekintetében megelőzi a tanulmányban szereplő mind a huszonegy, országot, ám azok között, akik rosszabb helyezést értek el, olyan fejlődő országokat is találunk, mint Marokkó, Tunézia és Örményország. A nyolcadikosok jobban teljesítettek, mint a negyedikesek (ezt a két évfolyamot vizsgálták), de továbbra is lemaradtak a holland, japán és szingapúri társaik mögött. Ahogy azt előre lehetett látni, a média elszörnyedve fogadta a hírt: „Gazdasági időzített bomba: Az amerikai tizenévesek a legrosszabb matekosok között” – írta a *Wall Street Journal*. Még ha az USA összesített pontjai matematikában és a természettu-

dományokban alacsonyabbak is a vezető Szingapúr vagy Hong Kong eredményeinél, ezek az összesített pontszámok jelentős regionális, faji és társadalmi-gazdasági különbségeket rejtnek magukban. A szegény és kisebbségi rétegekhez tartozó diákok jóval az amerikai átlag alatt teljesítenek, míg – ahogy arra egy tanulmány rámutat – „a gazdag amerikai külvárosi kerületi iskolák tanulói közel olyan jó pontszámokat érnek el, mint a szingapúri diákok, akik a TIMSS szerint az abszolút elsők matematikából”.¹⁸ Ezek azok a diákok, akik később azért a kevés helyért versenyeznek a legjobb amerikai egyetemeken, és akik be is töltik azokat. Az *Egyesült Államokon belül* a szegény és gazdag kerületek iskoláinak a természettudományokban szerzett átlagpontszámai közötti különbség *négy- vagy ötszöröse* az amerikai és szingapúri országos átlagpontszámok különbségének. Más szavakkal, az Egyesült Államok egy nagy és sokszínű ország, ahol az egyenlőtlenség egy valós probléma. Ez idővel a versenyképesség problémáit hozza majd magával, hiszen, ha a dolgozó lakosság egyharmadának nem tudunk olyan oktatást és képzést biztosítani, amely szükséges ahhoz, hogy versenybe tudjon szállni egy tudásalapú gazdaságban, akkor az az egész országot le fogja húzni. Ugyanakkor tudjuk mi, hogy mi az, ami működik. A legjobb öt amerikai iskola népes diákserege a világ élmezőnyéhez tartozik. Keményen dolgoznak, és rendkívül sűrű iskolai és fakultatív programban vesznek részt, ahogy azt bárki megerősítheti, aki mostanában az Ivy League iskolában járt.

Általános-, közép- és főiskolai tanulmányaimat Mumbaiban végeztem, egy kiváló oktatási intézményben, a Cathedral and John Connon Iskolában. Ezt az iskolát a gyakran „ázsiai” oktatási módszernek nevezett tanítási stílus jellemezte (harminc évvel ezelőtt), mely szerint a memorizálás és a folyamatos ellenőrzés az elsődleges. Ez valójában a régi brit és európai pedagógiai módszer, melyet ma ázsiaiinak neveznek. Emlékszem, hogyan memorizáltam hatalmas mennyiségű anyagot, hogy a vizsgákon

visszaöklendezzem, majd pedig rövid úton elfelejtsem. Amikor az Egyesült Államokban kezdtem egyetemre járni, egy teljesen új világgal találkoztam. Bár az amerikai rendszer túlságosan is laza a memorizálás terén – legyen szó akár matematikáról, akár költészetéről –, ugyanakkor sokkal erősebb a kritikus gondolkodás fejlesztésében, amire igazán szüksége van az embernek ahhoz, hogy az életben sikeres legyen. Más oktatási rendszerek azt tanítják, hogyan kell a tesztet megoldani, az amerikai gondolkodni tanít. Az iskola utáni életben ez utóbbi jóval értékesebb.

Bizonyos, hogy ez az erény részben megmagyarázza, hogy miért van Amerikában annyi vállalkozó, befektető és kockáztatni kész ember. Amerikában szabad merésznek lenni, szembe szállni a tekintéllyel, kudarcot vallani, majd újra talpra állni. Ez Amerika, és nem Japán, ahol a Nobel-díjasok tucatjai teremnek. Tharman Shanmugaratnam, aki nem sokkal ezelőttig Szingapúr oktatási minisztere volt, így magyarázza a szingapúri és az amerikai rendszer közötti különbséget: „Mindkét országban meritokrácia van. A tiétek tehetségalapú, a miénk pedig vizsgaalapú meritokrácia. Mi tudjuk, hogyan kell az embereket a vizsgákra felkészíteni. Ti pedig tudjátok, hogyan kell a lehető legjobban kihasználni az emberek tehetségét. Mindkettő fontos, de vannak az intellektusnak olyan részei, amit mi nem tudunk megfellelően mérni, ilyenek a kreativitás, a kíváncsiság, a kalandvágy és az ambíció. Leginkább pedig Amerika tanulási kultúrája, amely szembe száll a hagyományos bölcsességgel, még akkor is, ha az a tekintéllyel való szembe szállást is jelenti. Ezek azok a területek, melyeken Szingapúrnak tanulnia kell Amerikától.”

Ennek köszönhető, hogy szingapúri politikusok nemrégiben ellátogattak néhány amerikai iskolába, hogy arról tájékozódjanak, hogyan lehet olyan rendszert kialakítani, mely támogatja és értékeli a találékonyságot, a gyors gondolkodást és a problémamegoldó képességet. 2007 márciusában a *Washington Post*

tudósítása szerint Szingapúr legjobb iskoláiból érkeztek kutatók a Tudományos Akadémiára, egy virginiai állami szakiskolába, hogy tanulmányozzák az amerikai tanítási módszereket.¹⁹ Míg a diákok „egyik délután apró, genetikailag módosított növényeket tanulmányoztak, leveleket rajzoltak, és adatokat írtak a jegyzetfüzeteikbe”, a szingapúri látogatók „feljegyezték, hogy a tanár mennyi ideig várt a diákok válaszára, milyen gyakran szólaltak fel a fiatalok, és mennyire ragaszkodtak a véleményükhöz”. Har Hui Peng, a szingapúri Hwa Chong Egyetemről érkező vendég le volt nyűgözve, írta a *Post*. „Már a külső szemlélő számára is látható, hogy a diákok sokkal aktívabb részt vállaltak, ahelyett, hogy egész nap csak a szájukba rágnák az anyagot” – mondta Har. A cikkben Har így folytatja: „[Szingapúrban] a laboratóriumok jól felszereltek, de merevek, a diákok pedig értelmesek, de vonakodnak attól, hogy önként válaszoljanak. A spontaneitás ösztönzése érdekében a Hwa Chongon a diákok osztályzata jelenleg tíz százalékban a szóbeli részvételtől függ.”

Míg Amerika csodálja az ázsiaiak tesztmegoldó készségét, az ázsiaiak Amerikába jönnek, hogy megtudják, hogyan vehetnék rá a gyerekeiket a gondolkodásra. A pekingi és sanghaji legjobb iskolákban nagy hangsúlyt fektetnek független kutatásokra, tudományos versenyekre és vállalkozói klubokra. „Tetszik nekem, ahogy az itteni gyerekek kommunikálnak – mondta Rosalind Chia, egy másik szingapúri tanár, aki az Államokba látogatott. – Lehet, hogy nekünk is jobban kellene erre figyelniünk... a tanár és a diák közötti beszélgetésekre.” Az ilyen változás azonban nem megy egyik napról a másikra. Való igaz, hogy Japán nemrégiben kísérletet tett arra, hogy rugalmasabbá tegye az oktatási rendszerét, eltörölte a szombati kötelező órákat, és több időt hagy az általános tanulmányokra, mely lehetővé teszi a diákok és a tanárok számára, hogy saját érdeklődésüket kövessék. „De Japánban a *yutori kyoikura*, azaz a nyugodt oktatásra való átváltás – írja a *Post* –, »vissza az alapokhoz« ellenreakciót váltott

ki azon szülők részéről, akik aggódtak, hogy a gyermekeik nem tanulnak eleget, és a teszteredményeik romlanak.” Más szavakkal, pusztán a tanrend megváltoztatása – vagyis egy felülről lefelé irányuló erőfeszítés – ellenállásba ütközhet. Az amerikai kultúra elismeri és erősíti a problémamegoldó képességet, a tekintély megkérdőjelezését és az eretnek gondolkodást. Lehetővé teszi az emberek számára a kudarcot, és aztán második és harmadik esélyt is ad nekik. Értékeli a kezdeményezést és a különöséget. Ezek lentől felfelé irányuló előnyök, melyeket nem lehet kormányrendelettel kialakítani.

Amerika titkos fegyvere

Az Egyesült Államok előnye egyértelműnek tűnhet Ázsiával szemben, hiszen e kontinens országai közül a legtöbb továbbra is fejlődő ország. Európával összehasonlítva azonban a különbség jóval kisebb, mint azt sok amerikai hinné. Az Európai Unió lenyűgöző iramban fejlődött, 2000 óta az egy főre eső növekedés körülbelül azonos ütemű volt, mint az Egyesült Államokban. A külföldi befektetések fele Európába irányul, az Unió gyakran hasonlóan erős munkaerő produktivitással dicsekedhet, mint az USA, és 2007 júliusában 3 milliárd dolláros kereskedelmi többletet produkált. A Világgazdasági Fórum versenyképességi indexében az első tíz helyből hetet európai országok foglalnak el. Európának megvannak a maga problémái – magas munkanélküliség, merev munkaerőpiacok –, de ugyanakkor olyan előnyei is, mint például a hatékonyabb és pénzügyileg fenntarthatóbb egészségügyi- és nyugdíjrendszer. Mindent összevetve, gazdasági téren Európa jelenti az Egyesült Államok számára a legnagyobb kihívást.

Ám Európának van egy nagyon fontos hátránya. Vagy helyesebben fogalmazva, az Egyesült Államoknak van egy nagyon

fontos előnye Európával és a fejlett világ többi részével szemben. Az USA-nak dinamikusak a demográfiai mutatói. Nicholas Eberstadt, az American Enterprise Institute szakembere szerint 2030-ra az amerikai népesség 65 millióval fog növekedni, míg az európai „gyakorlatilag változatlan marad”. Eberstadt szerint Európában „ekkorra kétszer annyi 65 év feletti idős ember lesz, mint 15 év alatti gyermek, mely a társadalom drámai előregeződését vetíti előre. (Kevesebb gyermek hosszú távon kevesebb dolgozót jelent.) Ezzel szemben az Egyesült Államokban több gyermek lesz, mint idős ember. Az ENSZ Népességi Osztályának előrejelzése szerint Nyugat-Európában a munkaképes korúak és az időskorúak aránya a mai 3,8:1-ről 2,4:1-re, az USA-ban pedig 5,4:1-ről 3,1:1-re fog csökkenni. Ezek közül a demográfiai problémák közül némelyik korrigálható, ha az idősebb európaiak a munkavégzés mellett döntenek, ám eddig nem ez történt, és az ilyen tendenciák ritkán vesznek ellenkező irányt.”²⁰ Európa számára egyetlen út maradt, hogy elhárítsa ezt a demográfiai hanyatlást, ez pedig az, hogy több bevándorlót fogad be. Az őslakos európaiak 2007 környékén gyakorlatilag felhagytak az utánpótlás biztosításával, így még a jelenlegi népesség fenntartásához is szükségük van bizonyos számú bevándorlóra. A növekedéshez pedig még sokkal többre. Csakhogy úgy tűnik, az európai társadalmak nem tudják befogadni és magukba olvasztani az idegen és ismeretlen kultúrákból érkezőket, különösen azokat nem, akik az iszlám világ vidéki vagy elmaradottabb térségeiből érkeznek. A kérdés, hogy mindez kinek a hibája – a bevándorlóé vagy a társadalomé –, lényegtelen. A politikai valóság azt mutatja, hogy Európa egyre kevesebb bevándorlót fogad be, miközben gazdaságának jövője éppen azon áll vagy bukik, hogy képes lesz-e jóval többet befogadni. Ezzel szemben Amerika létrehozza az első egyetemes nemzetet, melyben különböző színű, származású és hitű emberek figyelemre méltó harmóniában élnek és dolgoznak együtt.

Meglepő módon sok ázsiai országban – Indiát kivéve – hasonló vagy még rosszabb demográfiai helyzet alakult ki, mint Európában. A termékenységi mutató Japánban, Tajvanon, Koreában, Hong Kongban és Kínában* jóval az egy nőre jutó 2,1 születés utánpótlási szint alatt van, az előrejelzések pedig azt mutatják, hogy a kelet-ázsiai országokban a munkaképes népesség száma jelentősen csökkeni fog a következő fél évszázadban. Japánban a munkaképes népesség száma már elérte csúcspontját, 2010-re ez a szám hárommillióval kevesebb lesz, mint 2005-ben volt. Kínában és Koreában a tetőzés a következő évtizedben várható. A Goldman Sachs azt jósolja, hogy a kínai átlagéletkor 2005 és 2050 között harmincháromról negyvenötre emelkedik majd, ami figyelemre méltó előregedést jelez. Előfordulhat, hogy 2030-ra a 65 éves vagy annál idősebb kínai polgárok közel ugyanannyian lesznek, mint a 15 év alatti kínai gyermekek. Ezenkívül az ázsiai országok hasonló bevándorlással kapcsolatos problémákkal küzdenek, mint az európaiak. Japán jelentős munkaerőhiányra számíthat a jövőben, mivel egyrésztől nem tud elegendő számú bevándorlót fogadni, másrésztől pedig nem teszi lehetővé a nők számára a teljes jogú részvételt a munkaerőpiacon.

Az előregedő népességnek fontos következményei vannak. Először is a nyugdíjteher, vagyis az, hogy kevesebb dolgozó támogat több öszülő, idős embert. Másodszor, ahogy Benjamin Jones közgazdász is rámutatott, a legtöbb újító feltaláló – valamint a Nobel-díjasok többsége – munkájuk legfontosabb részét harminc és negyvenöt éves koruk között végzik el. Más szavakkal, egy kisebb munkaképességű népesség kevesebb

* Előfordulhat, hogy a hivatalos kínai születési adatok a valóságnál kevesebbet mutatnak, köszönhetően a kormány „egy gyermek”-politikájának. Ennek ellenére a népességváltozással kapcsolatban egyetértés mutatkozik a tekintetben (Eerstadt szerint), hogy Kínában a termékenységi ráta több mint ötven éve az utánpótlási szint alatt van.

előrelépést jelent technikai, tudományos és vezetési területen. Harmadrészt pedig ahogy a dolgozók korosodnak, nettó megtakarítókból nettó költekezővé válnak, ami jelentős változás a nemzeti megtakarítási és beruházási arányokban. A fejlett ipari országok esetében – melyek elkényelmesedtek, elégedettek és kevésbé készek a kemény munkára – a rossz demográfiai helyzet egy halálos kör.

Így tehát Amerika titkos fegyvere a bevándorlás. A bennszü-
lött, amerikai fehér lakosságra ugyanolyan alacsony termékeny-
ségi ráta jellemző, mint az európaiakra. A bevándorlók nélkül
az USA GDP-növekedése az elmúlt huszonöt év során meg-
egyezett volna Európáéval. Amerika az újítások terén tanúsított
kiválósága meglepő mértékben köszönhető a bevándorlásnak.
A tudományos kutatók 50 százaléka külföldi diákok és beván-
dorlók, és 2006-ban szintén ők szereztek a tudományos és mér-
nöki doktori diplomák 40 százalékát, valamint az informatikai
doktori diplomák 65 százalékát. 2010-re az Egyesült Államok-
ban a PhD fokozatot 50 százalékban külföldi diákok fogják
megszerezni minden területen. A természettudományok terén
ez a szám 75 százalékhoz közelít majd. A szilíciumvölgyi induló
vállalkozások felénél az egyik alapító bevándorló vagy első ge-
nerációs amerikai. Amerikában a következő lehetséges kiugrás
a termelékenységben, a nanotechnológia és a biotechnológia
terén elért sikereken és azon a képességen múlik, hogy feltalálja
a jövőt, s ez mind a bevándorlási politikáján áll vagy bukik. Ha
Amerika képes lesz az országban tartani azokat, akiket kiképez,
akkor az innováció az országon belül születik majd. Ha ezek az
emberek hazautaznak, az innováció is utazik majd velük.

A bevándorlás olyan jellemzőkkel is felruhazza Amerikát, mel-
lyek szokatlanok egy gazdag ország esetében, ilyenek az éhség
és az energia. Amikor egy ország tehetősebbé válik, az előrelé-
pés és a siker utáni vágy csökken. Amerika azonban megtalálta a
módját, hogyan újítsa meg energiáit az új népesség beáramlásá-

nak köszönhetően, akik új életet keresnek az új világban. Ezek azok az emberek, akik hosszú órákon át gyümölcsöt szednek a tomboló hőségben, mosogatnak, házakat építenek, éjszakai műszakot vállalnak, és szeméttelpeken takarítanak. Ők borzalmas körülmények között érkeznek az Egyesült Államokba, maguk mögött hagynak családot, közösséget csak azért, mert szeretnének dolgozni és előrébb jutni az életben. Az amerikaiak mindig is aggódtak az ilyen bevándorlók miatt, jöhettek bár Írországból, Olaszországból, Kínából vagy Mexikóból. Ugyanakkor ezek a bevándorlók az amerikai munkásosztály alappillérei lettek, gyermekeik és unokáik pedig bekerültek az amerikai főáramba. Amerika képes volt arra, hogy felhasználja ezt az energiát, kezelje a sokszínűséget, magába olvassza az újonnan érkezőket, és gazdaságilag előrelépjen. Végül is ez az, ami az országot megkülönbözteti Nagy-Britannia tapasztalatától és a gazdasági nagyhatalmak történelmi példájától, akik meghíztak, ellustultak és végül lemaradtak, amikor a véznább és éhesebb országok elkezdtek felemelkedni.

A nagybani kép

Sok szakértőt, tudóst, sőt politikust is aggasztanak azok a statisztikák, melyek az Egyesült Államoknak borús jövőt jósolnak. A megtakarítási mutató nullán áll, a folyó fizetési mérleg hiánya, valamint a kereskedelmi és a költségvetési hiány magas, a medián jövedelem stagnál, a jogosultságokból eredő kötelezettségek fenntarthatatlanok. Mindezek jogos aggodalmak, melyekkel a politikusoknak szembe kell nézniük. Ugyanakkor lehet, hogy ezek a számok nem tükröznék mindent, amit tudnunk kell. Azok a gazdasági statisztikák, amelyekre ma támaszkodunk, csak hozzávetőleges és idejélmúlt mutatókat közölnek a gazdasági helyzetről. E mérési statisztikák közül sokat még

a 19. század végén dolgoztak ki olyan ipari gazdaságok helyzetének meghatározására, amelyeket korlátozott mértékben jellemeztek országhatárokon átvívelő tevékenységek. Ma azonban az összefüggő globális piac korszakát éljük, melyet a pénzügyi eszközök, a technológia és a kereskedelem forradalma jellemez. Lehetséges, hogy nem megfelelően mérjük a dolgokat.

Létezett például egy olyan makrogazdasági törvény, amely szerint a fejlett ipari gazdaságokban van olyasmi, amit *az inflációt nem gerjesztő munkanélküliségi rátának* neveznek. Ez alapvetően azt jelentette, hogy a munkanélküliség mértéke nem eshet egy bizonyos szint alá – ezt általában 6 százalékban határozták meg – anélkül, hogy az megemelné az inflációt. Csakhogy az elmúlt két évtizedben sok nyugati országban, köztük az Egyesült Államokban is, a munkanélküliségi mutatók jóval a közgazdászok által lehetségesnek tartott szint alatt voltak. Vagy figyeljük meg, hogy Amerikában a folyó fizetési mérleg hiánya 2007-ben elérte a 800 milliárd dollárt, ami a GDP 7 százalékának felel meg annak ellenére, hogy a 4 százalékos hiányt már fenntarthatatlannak mondják. A fizetési mérleg hiánya egy olyan probléma, amellyel foglalkozni kell, de azt is fontos fejben tartanunk, hogy ennek óriási mértéke részben a világszintű megtakarítási többlettel magyarázható, valamint azzal, hogy az Egyesült Államok továbbra is egy szokatlanul stabil és vonzó hely a befektetések számára.

Richard Cooper a Harvard Egyetemről azt állítja, hogy az amerikai megtakarítási mutatók tévesek, és pontatlan képet festenek a hitelkártya-tartozásokról és jelzáloghitelekről. Bár sok háztartás többet fogyaszt a szükségleteinél, az összkép sokkal egészségesebb, állítja Cooper. Az amerikai magán megtakarítások összege – melyek magukban foglalják mind az egyéni megtakarításokat (a „gyakran idézett” alsó határ a személyes jövedelem 2 százaléka), mind az üzleti megtakarításokat – 2005-ben 15 százalékot ért el. Más szavakkal, a személyes megtakarításokban

megfigyelhető visszaesést az üzleti megtakarítások többnyire ellensúlyozták. Ami még ennél is fontosabb, hogy előfordulhat, hogy a „nemzeti megtakarítás” koncepciója idejétmúlt, és nem tükrözi az új termelési módok valóságát. Az új gazdaságban a növekedés abból származik, hogy „emberek csoportjai új termékeket és szolgáltatásokat állítanak elő, nem pedig a tőkefelhalmozásból”, ami inkább a 20. század első felére volt jellemző. Mégis mi továbbra is a tőkefelhalmozás mértékét mérjük. A nemzeti számlák rendszere, amelybe beletartoznak a GDP és a nemzeti megtakarítások hagyományos mutatói, Cooper szerint „Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban alakult ki az 1930-as években, az iparosodás korszakának csúcspontján”. Egy információ-, illetve tudásalapú gazdaságban a megtakarításokat tágabb értelemben kell vizsgálni.²¹

A közgazdászok meghatározása szerint a megtakarítás az a bevétel, mely ahelyett, hogy a közvetlen fogyasztást szolgálná, inkább befektetik, hogy a jövőbeli fogyasztást szolgálja. A jelenlegi befektetési adatok a fizikai tőkére és az ingatlanokra összepontosítanak. Cooper szerint ez a fajta mérés félrevezető. Az oktatásra szánt kiadásokat például „fogyasztásként” kezeli, pedig a tudásalapú gazdaságban az oktatás inkább megtakarításként működik, azaz egy megelőlegezett kiadás annak érdekében, hogy az emberi tőke, a jövőbeli bevétel és fogyasztói erő növekedjen. Mindeközben a magán kutatási és fejlesztési kiadások egyáltalán nem jelennek meg a nemzeti számlákban, inkább közbeeső üzleti kiadásként vannak számon tartva. Ez annak ellenére van így, hogy a legtöbb tanulmány állítja, hogy a kutatási és fejlesztési költségek általában sokkal inkább megtérülnek, mint a téglába és malterba történő befektetések, amelyek azonban a jelenlegi mérések szerint megtakarításnak számítanak. Így tehát Cooper megtakarításnak számolná a tartós fogyasztási cikkek, az oktatás, valamint a kutatás és fejlesztés költségeit – ez pedig az Egyesült Államok megtakarítási rátáit

nagymértékben megnövelné. Ez az új mérési módszer világ-szerre megemelné az országok mutatóit, de az oktatás, kutatás és fejlesztés, valamint a tartós fogyasztási cikkek megtakarításai „az Egyesült Államokban magasabbak, mint a legtöbb másik országban, kivéve talán néhány skandináv országot”.^{*}

E felvetések egyike sem kívánja azt sugallni, hogy az Egyesült Államoknak ne lennének komoly gondjai. A makrogazdaság egyes irányai valóban aggodalomra adnak okot. Bármilyenek is ma a megtakarítási adatok, bizonyos, hogy az elmúlt két évtized során gyorsan csökkentek. Minden számítás szerint a Medicare a szövetségi költségvetés felrobbantásával fenyeget. A többletből a hiányba való átlendülés 2000 és 2008 között súlyos következményeket vetít előre. Ezen kívül a legtöbb család jövedelme stagnál, vagy nagyon lassan növekszik. Leginkább az egyenlőtlenség jellemzi ezt az új kort, amelyet három fő erő – a tudás-alapú társadalom, az információs technológia és a globalizáció – táplál. Talán a legaggasztóbb az, hogy a világ többletmegtakarításának 80 százalékát az amerikaiak kölcsönzik és használják fel fogyasztásra. Más szavakkal, eladjuk a nyereségünket a külföldieknek, hogy néhány tejeskávéval többet vehessünk naponta. Ezek a problémák rossz pillanatban halmozódtak fel, mivel jelenleg, minden erőssége ellenére, az amerikai gazdaság történelme legnagyobb kihívásával találja magát szembe.

^{*} A tartós fogyasztási cikkek 8,6, az oktatás 7,3, a K+F költségek pedig 2,8 százalékát teszik ki a GDP-nek. Ha ehhez még hozzáadjuk azt a 15 százalékot, mely a hagyományos megtakarításokból származik, úgy az összes nemzeti megtakarítás a GDP 33 százalékát adja.

Mindenki beszállt a játékba

Hadd álljak elő egy analógiával, melyet a kedvenc sportomból, a teniszből vettem. Az amerikai teniszrajongók egy nyugtalanító jelenséget figyeltek meg az utóbbi időben: Amerika egyre gyengébben szerepel a teniszbajnokságokon. Aron Pilhofer, a *New York Times* munkatársa feltárta az erre vonatkozó adatokat. Harminc évvel ezelőtt az amerikai nyílt teniszbajnokságon a válogatottak (128 kiválasztott játékos) fele, 1982-ben például a 128-ból 78 volt amerikai. 2007-ben ugyanakkor csak 20 amerikai szerepelt a listán. Ez a szám pontosan tükrözi az elmúlt huszonöt évben bekövetkezett visszaesés folyamatát. Több millió pixelnyi műsoridőt szenteltek a témának, hogy vajon hogyan juthatott Amerika ilyen gyorsan ilyen mélyre. A válasz egy másik adathalmazban rejlik. 1970-ben megközelítőleg huszonöt ország nevezett játékosokat az U. S. Openen. Az olyan országok, mint Oroszország, Dél-Korea, Szerbia és Ausztria ma öntik magukból a világszínvonalú játékosokat, Németország, Franciaország és Spanyolország több játékost képez, mint azelőtt valaha. Az 1970-es években a teniszt az angolszász nemzetek – Amerika, Nagy-Britannia és Ausztrália – uralták. 2007-ben a legjobb tizenhat között tíz különböző ország játékosai szerepeltek. Vagyis nem arról van szó, hogy az Egyesült Államok rosszul teljesített volna az elmúlt két évtizedben, hanem arról, hogy egyszer csak mindenki beszállt a játékba.

Lehet, hogy ez a tenisz esetében egyértelmű, de vizsgáljuk meg, mi történik a nagyobb súlyú kérdésekben. 2005-ben New Yorkot felrázta egy hír. Ebben az évben a világ huszonöt legjelentősebb elsődleges nyilvános részvénykibocsátása (IPO) közül huszonnégyre az Egyesült Államokon kívül került sor. A hír megdöbbentő volt. Az amerikai tőkepiacok hosszú idő óta a legnagyobbak, legerősebbek és leglikvidebbek voltak a világon. Ezek a piacok fedezték az 1980-as években az iparban be-

következett fordulatot, az 1990-es években a technológiai forradalmat, valamint a biotudományok terén történt előrelépéseket. Ezeknek a piacoknak a mozgékonyasága élénkítette az amerikai üzleti életet. Ha Amerika elkezdene elveszíteni ezeket az előnyöket, az igen rossz hír lenne. Az aggodalom olyan nagy volt, hogy Michael Bloomberg New York-i polgármester és Chuck Schumer szenátor megbízták a McKinsey and Companyt egy a New York pénzügyi versenyképességét vizsgáló jelentés összeállításával, amely 2006-ban készült el.²²

A probléma körüli viták fő fókusza az amerikai túlszabályozás volt, különösen az Enron-féle botrány utáni intézkedések, mint például a Sarbanes–Oxley-törvény, valamint a pereskedéstől való félelem, melynek veszélye mindig ott lebeg az amerikai üzleti élet felett. Ezek a felismerések igaznak bizonyultak, ám továbbra sem magyarázták, miért vándorolt az üzlet az országon kívülre. Amerikában nem változott semmi. Csakhogy mások is beszálltak a játékba. A Sarbanes–Oxley-törvénynek és más szabályozó lépéseknek sem lett volna ekkora hatásuk, ha nem jelentek volna meg új alternatívák. Ami valójában történik ezen és más területeken igen egyszerűen: a többiek felemelkedése. Amerika összesített részvényei, kötvényei, betétei, kölcsönei és egyéb eszközei, vagyis más szóval a pénzügyi készlete továbbra is meghaladja más régiókét, azonban más térségek pénzügyi készlete jóval gyorsabban növekszik. Ez különösen érvényes a feltörekvő ázsiai országokra – melyek évi 15,5 százalékos növekedést produkáltak 2001 és 2005 között –, de még az eurozóna is megelőzi Amerikát a megközelítőleg 6,5 százalékos növekedésével. 2005-ben Európa teljes banki és kereskedelmi bevétele – 98 milliárd dollár – csaknem utolérte az USA 109 milliárd dolláros bevételét. (Ugyanakkor még a külföldi piacokon is gyakran amerikai bázisú vállalatok dominálnak. Az európai, a közel-keleti és afrikai piacokon működő öt legnagyobb pénzügyi vállalat közül három amerikai.) 2001-ben a nagy értékű IPO-k

57 százaléka az amerikai tőzsdéken zajlott, míg 2005-ben már csak 16 százaléka. 2006-ban az USA-ban alig egyharmad annyi IPO-ra került sor, mint 2001-ben, míg az európai tőzsdéken 30 százalékkal, az ázsiaiakon pedig 50 százalékkal növekedett az elsődleges nyilvános kibocsátások száma. Az IPO-k fontosak, mivel az „jelentős ismétlődő jövedelmet jelent a gazdapiac részére”, és hozzájárul ezen piac élénkségének megítéléséhez.

Az IPO és a külföldi besorolás azonban még nem minden. Az olyan alapvető pénzügyi eszközökön, mint a részvényeken vagy a kamatláb kifizetéseken alapuló új származékos ügyletek egyre fontosabbak a spekulatív befektetési alapok, a bankok és a biztosítók számára, valamint a nemzetközi piacok általános likviditása szempontjából. A derivatív termékek nemzetközi piacán (becsült fiktív értéke 300 trillió dollár) pedig Londoné a vezető szerep. A londoni tőzsde képviseli a devizaszármazékos ügyletek piacának 49 és a kamatlábszármazékos ügyletek piacának 34 százalékát (az Egyesült Államok esetén ez az arány 16 és 4 százalék). Az európai tőzsdék összesen a 60 százalékát teszik ki a kamatlábhoz, devizához, tőkéhez és alapokhoz rendelt származékos ügyletek piacának. A McKinsey nemzetközi üzleti vezetőikkel készített interjúiból kiderül, hogy Európa nemcsak a már létező derivatív termékekben jár élen, hanem az újak feltalálásában is. Az egyetlen derivatív kategória, melyben az Egyesült Államok megelőzi Európát, az árucikké, amely az összes közül a legalacsonyabb bevételt hozza.

Ennek a visszaesésnek volt néhány sajátos oka. 2005-ben és 2006-ban a tömeges IPO-k egyes európai és kínai állami vállalatok privatizációi voltak. A kínaiak természetesen a hongkongi vagy az orosz, a kelet-európaiak pedig a londoni tőzsdén jelentek meg. 2006-ban a legnagyobb IPO-k a feltörekvő piacokról érkeztek. Ugyanakkor mindez egy általánosabb iránynak a része. Ma az országoknak és a vállalatoknak olyan lehetőségeik vannak, amilyenek azelőtt nem voltak. Az Amerikán kívüli tő-

kepiacokat – főleg a hongkongit és a londonit – jó szabályozottság és likviditás jellemzi, amely lehetővé teszi a vállalatok számára, hogy számításba vehessenek egyéb tényezőket, mint például az időzónákat, a diverzifikációt és a politikát.

Az Egyesült Államok nem áll rosszabbul, mint máskor. Úgy működik, ahogy mindig is tette, és talán tudat alatt még mindig úgy hiszi, hogy a többiek előtt jár. Az amerikai törvényhozók ritkán gondolnak a világ többi részére, amikor meghatározzák a törvényeket, a szabályozásokat és a szakpolitikákat. Az amerikai politikusok ritkán hivatkoznak a globális mintára. Végére is annyi időn át az Egyesült Államok *volt* a globális minta, és amikor úgy döntött, hogy valami újszerűt csinál, az volt annyira fontos, hogy az egész világ alkalmazkodjon a különbségéhez. Libériát és Miammart kivéve Amerika az egyetlen ország a világon, mely nem metrikus rendszert használ. Szomálián kívül az USA az egyetlen, mely nem írta alá a nemzetközi egyezményt a gyermekek jogairól. Az üzleti életben nem kellett megméretetnie. Ő volt az, aki megmutatta a világnak, mit jelent kapitalistának lenni. De most mindenki Amerika játszóját játssza, és nyerni akar.

Az elmúlt harminc év során a fontosabb iparilag fejlett országok közül Amerikában volt a legalacsonyabb a társasági adó. Ma a második legmagasabb. Az amerikai ráta nem emelkedett; a többi csökkent. Németország például, mely sokáig a magas adók megrögzött híve volt, egyes tőle keletre eső országok – úgymint Szlovákia és Ausztria – lépéseire válaszul csökkentti az adókat (2008-tól). Ez a fajta verseny az iparosodott országok között igen elterjedt. Ez nem egy lefelé irányuló verseny – a skandináv országokban magasak az adók, jók a szolgáltatások és erős a növekedés –, hanem a növekedést célozza. Amerikában a szabályozások azelőtt rugalmasabbak és kedvezőbbek voltak a piac számára, mint bármely más országban. Ez ma már nem így van. London pénzügyi rendszere 2001-ben teljes

mértékben megújult, egyetlen intézmény vette át a zavaros össze-vissza szabályozások helyét. Ez az egyik oka annak, hogy jelenleg a londoni pénzügyi szektor néhány tekintetben megelőzi a New York-it. A teljes brit kormány nagy erővel dolgozik azon, hogy London globális központtá váljon. Washington ezzel szemben idejét és energiáját arra használja, hogy kiötölje, hogyan adóztassa meg New Yorkot annak érdekében, hogy a bevételeit eljuttathassa az ország többi részébe. Lengyelországtól Sanghajon keresztül Mumbaiig mindenhol úgy alakítják át a szabályozásokat, hogy egyre vonzóbbá tegyék a rendszerüket a világ befektetői és gyártói számára. Ez még a bevándorlással kapcsolatban is igaz, hiszen Európa új „kék kártyát” vezet be annak érdekében, hogy jól képzett dolgozókat vonzzon magához a fejlődő világból.

Megvannak az árnyoldalai annak, ha valaki sokáig van a csúcson. Az amerikai piac olyan hatalmas, hogy az amerikaiak mindig is számítottak rá, hogy a világ többi része nem sajnálja majd a fáradságot, hogy megértse azt, és hogy megértse őket. Cserébe nekünk soha nem kellett megtanulnunk idegen nyelveket vagy tájékozódni más kultúrákról és piacokról. Emiatt ma Amerika hátrányos versenyhelyzetbe kerülhet. Vegyük például az angol nyelv világméretű elterjedését. Ez az amerikaiak előnyére szolgál, hiszen megkönnyíti számukra, hogy utazzanak, és hogy külföldi üzletekbe kezdjenek. A helyiek viszont két piacot és kultúrát is ismernek, és mindkettőhöz van hozzáférésük. Beszélnek az angolt, de ugyanakkor a mandarint, a hindit és a portugált is. Jelen vannak az amerikai piacon, ahogy a belső kínai, indiai vagy brazil piacon is. (És mindezekben az országokban, továbbra is a nem angol nyelvű piacok a legnagyobbak.) Ezzel szemben az amerikaiak csak egy lovat ülhetnek meg. Soha nem fejlesztették azt a képességet, amellyel be tudnának lépni más népek világába.

Nem vettük észre, hogy milyen gyorsan történt „a többiek felemelkedése”. Az iparilag fejlett világ nagy részének – és az ipari-

lag nem fejlett világ jó részének is – jobb mobiltelefon-rendszerre van, mint az Egyesült Államoknak. A széles sávú internet az iparilag fejlett világban, Kanadától Franciaországon át Japánig, gyorsabb és olcsóbb, mint az USA-ban. Az Egyesült Államok csak tizenhatodik helyen áll az egy főre jutó szélessávúinternet-hozzáférésben. Az amerikaiak állandóan azt hallják a politikusaiktól, hogy az egyetlen dolog, amit tanultunk más országok egészségügyi rendszerétől az az, hogy legyünk hálásak a sajátunkért. Az amerikaiak nagy része figyelmen kívül hagyja az a tényt, hogy az ország állami iskoláinak egyharmada teljes mértékben működésképtelen (mivel gyerekeiket a másik kétharmadba járatják). Az amerikai peres eljárások rendszerét jelenleg jellemzően úgy emlegetik, mint az üzlet útjába gördített akadályt, de senki sem mer reformokat javasolni. A lakásokra felvett jelzáloghitelek adókedvezménye eléri a döbbenetes évi 800 milliárd dollárt, miközben azt mondják nekünk, hogy ez nélkülözhetetlen ahhoz, hogy támogassuk a lakástulajdonlást. Ugyanakkor Margaret Thatcher ezt megszüntette Nagy-Britanniában, és az ország lakástulajdonlási mutatói megegyeznek az Egyesült Államok statisztikáival. Ritkán nézünk körbe, és veszszük észre ezeket a más lehetőségeket és alternatívákat, mivel meggyőződésünk, hogy mi vagyunk a legjobbak. A többiekől való tanulás többé már nem morális vagy politikai kérdés, hanem egyre inkább versenyképességünk megőrzésének kérdése.

Vegyük például az autóipart. 1894 után egy évszázadon keresztül az Észak-Amerikában gyártott autók többségét Michiganben állították elő. 2004 óta Michigan helyét a kanadai Ontario vette át. A magyarázat egyszerű: az egészségügy. Amerikában az autógyártóknak minden dolgozó után 6500 dollár egészségügyi és biztosítási költséget kell fizetniük. Ha az egyik gyáregységüket Kanadába helyezik át, ahol az egészségügy az állam kezében van, a gyártónak 800 dollárt kell fizetnie egy dolgozó után. A General Motors 2006-ban 5,2 milliárd dollárt fizetett ki

egészségügyre és biztosításra az aktív és nyugdíjazott dolgozói után. Ez minden eladott GM autó árához 1500 dollárt ad hozzá. Ez a költség a Toyota esetében, melynek kevesebb amerikai nyugdíjasa és jóval több külföldi dolgozója van, 186 dollár per autó. Mindez nem feltétlenül a kanadai egészségügyi rendszernek csinál reklámot, de azt világosan szemlélteti, hogy az amerikai egészségügyi költségek olyan mértékben megnövekedtek, hogy amerikai dolgozók alkalmazása komoly hátrányt jelent a versenyképesség szempontjából. A munka nem Mexikóba, hanem olyan országokba áramlik, ahol jól képzett és tanult dolgozók vannak. A munkáltatók előnyös juttatásokat keresnek, nem alacsony béreket. Az egészségügy és a foglalkoztatás ilyen módon történő összekapcsolása egy másik negatív következménnyel is jár. Ellentétben más iparilag fejlett országokkal, Amerikában az, aki elveszíti az állását, az egészségügyi biztosítását is elveszíti. Emiatt az amerikaiakat még inkább nyugtalanítja a külföldi verseny, a kereskedelem és a globalizáció. A Pew-felmérés szerint, talán épp a fentiek miatt az amerikaiak jobban tartanak ezektől a jelenségektől, mint a német vagy a francia dolgozók. Az amerikai dolgozóknak évtizedeken keresztül volt egy óriási előnyük a világ többi részéhez képest, akár autógyárban, acélgyárban vagy bankban dolgoztak: kiváltságos hozzáférésük volt az amerikai tőkéhez. Ezt pedig arra használhatták, hogy olyan technológiát és képzést vásároljanak belőle, amilyen senki másnak nem volt, így olyan termékeket tudtak előállítani, amelyet senki más, és mindezt versenyképes áron. Ez a különleges kiváltság nincs többé. A világot elárasztja a tőke, és az amerikai dolgozók egyszer csak azt kérdezik maguktól: mi az, amit mi jobban tudunk csinálni, mint mások? Ez nemcsak a dolgozók problémája, hanem a vállalatoké is. Most nem az okozza a gondot, hogy hogyan viszonyulnak a vállalatok a saját múltjukhoz (jobb-e a helyzetünk, mint azelőtt?), hanem hogy hogyan viszonyulnak a jelenben másokhoz (hogyan haladunk

a többiekhez képest?). Az összehasonlítás többé már nem az idő vertikális dimenziójában, hanem a tér vízszintes dimenziójában történik. Azelőtt, amikor az amerikai vállalatok megjelentek külföldön, tőkét és know-how-t vittek magukkal. Most azonban azt látják külföldön, hogy a helyieknek van pénzük, és a know-how-t is ismerik. Valójában nem létezik már harmadik világ. Akkor tehát mit visznek az amerikai vállalatok Indiába vagy Brazíliába? Milyen versenyelőnye van ma Amerikának? Ez egy olyan kérdés, amiről kevés amerikai üzletember hitte, hogy egyszer majd meg kell válaszolnia. A megoldás valahol abban rejlik, amit Martin Wolf közgazdász fejtett ki. A változó világról azt írja, hogy azelőtt a közgazdászok két alapvető fogalomról vitatkoztak, a tőkéről és a munkáról. Ám ezek a termékek ma széles körben mindenki számára hozzáférhetők. Ami ma különbséget tesz gazdaság és gazdaság között, azok az ötletek és az energia. Egy országnak vagy ötletekkel, vagy energiával kell rendelkeznie. Eddig az Egyesült Államok volt és lehet a jövőben is az új ötletek legfontosabb forrása, legyenek azok kicsi vagy nagy, technikai vagy kreatív, gazdasági vagy politikai ötletek. Ám ahhoz, hogy ez valóban megtörténhessen, fontos változásokra van szüksége.

A semmittevő politika

Az Egyesült Államok nem először aggódik amiatt, hogy elveszíti vezető szerepét. 1945 óta ez a hullám most negyedik alkalommal éri el Amerikát. Az első 1950-ben volt, amikor a Szovjetunió útjára indította Szputnyik nevű műholdját. A második az 1970-es évek elején, amikor a magas olajárak és a lassú gazdasági növekedés az Egyesült Államokban arról győzte meg az amerikaiakat, hogy a jövőben Nyugat-Európa és Szaúd-Arábia lesznek a vezető hatalmak, és Nixon elnök beharangozta egy több-

pólusú világ eljövételét. A legutóbbi ilyen hullám az 1980-as évek közepén érkezett el, amikor a legtöbb szakértő egyetértett abban, hogy a jövőben Japán lesz a technológiai és gazdasági szuperhatalom. Az aggodalmak mind a három esetben megalapozottak, az előrejelzések pedig ésszerűek voltak. Ugyanakkor egyik forgatókönyv sem valósult meg. Ennek az oka az, hogy az amerikai rendszer rugalmasnak és találékonynak bizonyult, vagyis képes volt kijavítani saját hibáit és nézőpontot váltani. Az amerikai gazdasági válságot végül a neki szentelt figyelemnek köszönhetően sikerült elkerülni. Ma az a gond, hogy úgy tűnik, az amerikai politikai rendszer elveszítette azon képességét, hogy széles körű koalíciót hozzon létre, amely képes lenne összetett kérdéseket kezelni.

Az amerikai gazdaság működési zavarai valósak, de ezeket nem a gazdasági rendszer súlyos elégtelenségei okozzák, és nem is a kulturális hanyatlás visszatükröződéseiről van szó. Ezek a zavarok konkrét kormányzati intézkedések következményei. Más politikával az Egyesült Államokat gyorsan és viszonylag könnyedén jóval stabilabb helyzetbe lehetne hozni. Akár már holnap be lehetne vezetni egy ügyes reformcsomagot, mely véget vetne a pazarló költekezésnek, a szubvencióknak, növelné a megtakarítást, fejlesztené a tudományos és technológiai képzést, biztosítaná a nyugdíjat, kidolgozna egy működőképes bevándorlási stratégiát, és az energiafelhasználást sokkal hatékonyabbá tenné.* A szakértők között e kérdésekben nincs lényegi nézeteltérés, és ezen intézkedések egyike sem igényel-

* Nem sorolom ide az egészségügyi rendszer helyrehozatalát, mivel az nem egy könnyű probléma könnyű megoldásokkal. Washington legtöbb gondja egyszerű intézkedésekkel orvosolható lenne, ám ezt a politikai bénultság megakadályozza. Az egészségügy azonban mind eljárásilag, mind politikailag összetett kérdés. Ez nem jelenti azt, hogy ne kellene rendbe hozni, sőt! Ám ennek a kérdésnek a megoldása minden más helyzetben ugyanolyan nehéz volna, mint ma.

ne háborús időkre emlékeztető áldozatok meghozatalát, csupán szerényebb igazításokat a jelenlegi berendezkedésben. És mégis, a politikai helyzet miatt mindezek lehetetlennek tűnnek. Az amerikai politikai rendszer elveszítette a képességét, hogy jelentősebb kompromisszumokat kössön, és nem képes arra sem, hogy ma elviselje a fájdalmakat a jövőbeli jelentősebb előnyökért cserébe.

A 21. század elején az Egyesült Államok alapvetően nem gyenge gazdaság, se nem hanyatló társadalom. Ugyanakkor rendkívül egészségtelen politikát folytat. Először is idejétmúlt, túlságosan merev politikai rendszerről van szó – körülbelül 225 éves –, melyet foglyul ejtett a pénz, a sajátos érdekek, a szenzációhajhász média és az ideológiai támadó csoportok. Ennek az eredménye: a triviális kérdésekről történő végeláthatatlan és heves vita – politikai színjáték –, valamint nagyon kevés lényegi elem, kompromisszum és cselekvés. Egy cselekvőképés ország, nyakán egy semmittevő politikai folyamattal, amely sokkal inkább alkalmas pártoskodásra, semmint problémamegoldásra. A politikai folyamat az elmúlt három évtizedben minden szempontból – a sajátos érdekek erősödése, a lobbis, a protekcionizmus – sokkal részrehajlóbb és nehézkesebb lett.

Taktikai ellenkezésről van szó, amikor a szigorú pártpolitikához ragaszkodnak, és ellenzik az arra érdemes ügyek kétpárti támogatását. Egyes politológusok régóta szeretnék, ha az amerikai politikai pártok jobban hasonlítanának az európaiakra, melyek ideológiailag tiszták és szigorúan fegyelmezettek. Nos hát ez megtörtént – egyre kevesebb mérsékelt hang van mindkét oldalon –, az eredmény pedig egy zsákutca. Az európai parlamentáris rendszerben jól működik a pártpolitika. Ezekben a rendszerekben a végrehajtó hatalom mindig ellenőrzése alatt tartja a törvényhozói hatalmat, így a hatalmon levő párt meg tudja valósítani a programját. A brit miniszterelnöknek nincs szüksége az ellenzék támogatására, hiszen eleve döntő több-

sége van. Ezzel szemben az amerikai rendszert a hatalom megosztása, a funkciók átfedése, valamint a „fékek és ellensúlyok” rendszere jellemzi. Az előrelépéshez olyan pártok és politikusok széles körű koalíciójára van szükség, akik hajlandók átszavazni. Ezért volt James Madison bizalmatlan a politikai pártok iránt, ezért azonosította őket a különböző „klikkekkel”, és ezért tekintette őket a fiatal amerikai köztársaságra leselkedő súlyos veszélynek.

Tisztában vagyok vele, hogy ezek a panaszok mind túlságosan emelkedettnek és ködösen hangzanak. És tudom, hogy Amerikára régóta jellemző a piszkos pártoskodás, ami már Madison idején is az volt. Ugyanakkor sok esetben volt már kétpárti együttműködés is, különösen az elmúlt évszázadban. A 19. század keserű politikai légkörére válaszul – amikor utoljára esett meg, hogy két egymást követő választás nagyon szorosan alakult – sok amerikai vezető igyekezett az erőket egy jó és problémamegoldó kormány felé irányítani. Robert Brookings azért hozta létre 1916-ban a washingtoni Brookings Intézetet, mert szükségét érezte egy olyan szervezetnek, mely „mentes mindenféle politikai és pénzügyi érdekektől... és képes összegyűjteni, értelmezni és egységes formában bemutatni az országnak az alapvető gazdasági tényeket”. A Külkapcsolatok Tanácsa, mely öt évvel később alakult, szintén szándékosan felülemelkedett a pártérdekeken. A tanács folyóirata, a *Foreign Affairs* főszerkesztője azt mondta helyettesének, hogyha egyikőjüket nyilvánosan demokratának titulálnák, a másiknak azonnal el kell kezdenie kampányolni a republikánusoknak. Hasonlítsuk össze ezt egy nemrégiben alapított agytröszttel, melynek korábbi elnökhelyettese, Burton Pines elismerte: „Feladatunk, hogy a konzervatív politikusokat olyan érvekkel lássuk el, amelyek a mi oldalunkat erősítik.”

A gond csak az, hogy a fontosabb problémák megoldása – egészségügy, társadalombiztosítás, adóreform – csak a két ol-

dal közötti megegyezéssel lehetséges. A külpolitikában, stratégiai kérdések kidolgozásában Irakra, Iránra, Észak-Koreára és Kínára vonatkozóan mindkét oldal támogatására szükség lesz. Mindez hosszú távú gondolkodást igényel. Ez aligha fog megvalósulni. Azokat, akik az ésszerű megoldások és a kompromisszumos jogalkotás hívei, a párt vezetősége gyakran kirekeszti, a speciális érdekcsoportok megvonják tőlük a támogatásukat, és a tévében és a rádióban folyamatos támadás éri őket a saját „táboruk” részéről. A rendszer nagyobb előnyben részesíti azokat, akik erősen ellenállnak, és visszatérve a csapatukhoz elmondhatják, hogy nem hajoltak meg az ellenség előtt. Ez nagyszerű a pénzügyi támogatások megszerzése szempontjából, ám szörnyű hatással van a kormányzásra.

Az Egyesült Államok számára az igazi kihívás bizonyos értelemben az ellenkezője annak, amivel 1900-ban Nagy-Britanniának kellett szembenéznie. Nagy-Britannia gazdasági hatalma folyamatosan gyengült, miközben világszerte megőrizte hatalmas politikai befolyását. Ezzel szemben az amerikai gazdaság és társadalom képes kezelni a rá nehezedő gazdasági nyomást és versenyt. Igazodik, alkalmazkodik és kitart. Az Egyesült Államok esetében inkább politikai megmérettetésről van szó, mely nem egész Amerikára, hanem kifejezetten Washingtonra vonatkozik. Képes lesz-e Washington igazodni és alkalmazkodni egy olyan világhoz, melyben mások megerősödtek? Képes lesz-e kezelni a gazdasági és politikai hatalom eltolódását? Ennek a kihívásnak a külpolitikában még nagyobb jelentősége van, mint a belpolitikában. Képes lesz-e Amerika igazán elfogadni egy olyan világot, amelyet a szereplők és nézőpontok sokszínűsége jellemez? Képes lesz-e boldogulni egy olyan világban, melyet nem ő irányít?

VII. AMERIKA CÉLJA

Amikor a történészek igyekeznek megérteni a 21. század első felét, fontos, hogy figyelembe vegyék a Petrezselyem-válságot. 2002 júliusában a marokkói kormány tizenkét katonát küldött a Leila nevű kis szigetre – amely partjaitól mindössze pár száz méterre, a Gibraltári-szorosban található –, és ott kitűzte zászlaját. A sziget, néhány kecskétől eltekintve, lakatlan, egyedül petrezselyem nő rajta, amelynek spanyol neve perejil. Ugyanakkor a sziget szuverenitásaért régóta harcol Marokkó és Spanyolország, így aztán a spanyol kormány erővel válaszolt a marokkói „agresszióra”. Néhány héten belül huszonöt spanyol katonát repítettek a szigetre. Leszedték a marokkói zászlót, felhúztak két spanyol zászlót, és hazaküldték a marokkóiakat. Ezt a marokkói kormány „casus belli”-nek titulálta, felvonulásokat szervezett, ahol fiatal emberek tömegei skandálták: „Lelkünket és vérünket adjuk érted, Leila!” A spanyol katonai helikopterek szüntelenül köröztek a sziget felett, a hadihajók pedig a marokkói partok közelében cirkáltak. Messziről nézve az egész ügy komikus színjátéknak tűnt. De bármennyire abszurdnak látszott is, valakinek le kellett állítania a két országot.

Ez a szerep végül nem az ENSZ-nek, az Európai Uniónak vagy egy olyan baráti országnak jutott, mint például Franciaország, hanem az Egyesült Államoknak. Colin Powell külügyminiszter

viccesen emlékszik vissza a történetekre: „Azon gondolkodtam, hogy mi közöm nekem mindehhez? Hogy jövünk mi – az Egyesült Államok – a képbe?” Miután kiderült, hogy semmi más nem működik, lázas diplomáciai körtelefonálásba kezdett a marokkói királlyal és külügyminiszterrel péntek késő éjszaka és szombat reggel. „Úgy döntöttem, hogy gyors kompromisszumot kell elérnem, különben a büszkeség kerekedik felül, a nézőpontok egyre merevebbek, az emberek pedig egyre hajthatatlanabbak lesznek – mondta Powell. – A mediterrán térségben már közeledett az este. Az unokáim pedig készültek átjönni hozzám úszni!” Így tehát Powel az otthoni számítógépén előkészített egy megegyezést, elérte, hogy azt mindkét fél elfogadja, ő maga aláírta mindkét oldal nevében, majd elfaxolta Spanyolországba és Marokkóba. Az országok megegyeztek, hogy mindketten elhagyják a szigetet, és Rabatban tárgyalásokat kezdenek jövőbeli státusáról. A két kormány nyilatkozatokban köszönte meg az Egyesült Államoknak, amiért segített megoldást találni a válságra. Colin Powell pedig mehetett úszni az unokáival.

Ez csak egy apró, de sokat mondó példa. Az Egyesült Államoknak nincs érdekeltsége a Gibraltári-szorosban. Ellentétben az Európai Unióval, nem rendelkezik különösebb befolyással sem Spanyolországban, sem Marokkóban. Mégis egy egyszerű és lényeges ok miatt az USA volt az egyetlen ország, mely el tudta rendezni ezt a vitát. Egy egypólusú világban ő az egyetlen szuperhatalom.

2002 nyarára úgy fognak emlékezni, mint az egypólusú világ, Amerika római korszakának betetőzésére. Az azt megelőző tíz év igen mozgalmasan alakult az USA-ban. A gazdaság szárnyalt, a termelékenység növekedése nagyobb volt, mint az előző évtizedekben, Washington hatalmas többletet könyvelt el, a dollár árfolyama az egekbe szökött, az amerikai vezérigazgatók világszerte szupersztároknak számítottak. 2001 szeptemberében, amikor az egész világ látta, ahogy az Egyesült Államokat

brutális támadás éri, az együttérzés mellett csendes káröröm is úrrá lett az embereken, hogy még egy szuperhatalmat is meg lehet alázni. Ám ekkor, miközben Amerika gyengének és sebezhetőnek érezte magát, a világ azt is láthatta, hogyan reagál a szeptember 11-ei eseményekre olyan erővel, amely más országok számára elképzelhetetlen lett volna. Washington a védelmi költségvetését azonnal megnövelte 50 milliárd dollárral. Ez az összeg nagyobb, mint Nagy-Britannia és Németország teljes évi katonai költségvetése együttvéve. A terrorizmus kérdését önhatalmúlág a globális napirend első helyére tűzte, és elérte, hogy minden ország ennek megfelelően módosítsa külpolitikáját. Pakisztán, amely évekig a tálibok szövetségese volt, egy hét leforgása alatt ellene fordult. Egy hónap múlva az Egyesült Államok megtámadta Afganisztánt több mint tízezer kilométer távolságból, csaknem kizárólag légi úton, és gyorsan megdöntötte a rendszert.

Ez történt akkor. Amerika továbbra is globális szuperhatalom, de mára meggyengült. Gazdasági gondokkal küzd, a dollár gyengül, a növekvő szociális kötelezettségek és alacsony megtakarítások miatt az ország hosszú távú problémák elébe néz. Nagy-Britanniától Malajziáig az Amerika-ellenes érzelmek a tetőfokra hágtak. Ugyanakkor a leginkább megdöbbenő változás az 1990-es évektől máig tartó időszakban nem kifejezetten Amerikával, hanem az egész világgal kapcsolatos. Oroszország teljes mértékben függött az amerikai segélyektől és kölcsönöktől. Ma éves költségvetése több tízmilliárd dolláros többletet könyvelhet el. A kelet-ázsiai országok az IMF segítségére szorultak, hogy az kiemelve őket reménytelen válsághelyzetükből. Ma nagy mennyiségű devizatartalékuk van, melyekből az amerikai tartozásaikat törlesztik. Akkoriban Kína gazdasági növekedését teljes mértékben az amerikai kereslet határozta meg. 2007-ben Kína hozzájárulása a globális növekedéshez nagyobb volt, mint az Egyesült Államoké – amit az 1930-as évek óta egyetlen ország

sem mondhatott el magáról –, és a világ legnagyobb fogyasztói piacaként néhány fontos kategóriában meg is előzte az USA-t.

Hosszú távon ez az évszázados irány – azaz a többiek felemelkedése – függetlenül az átmeneti visszaesésektől, egyre erősödik majd. Katonai-politikai szinten az Egyesült Államok továbbra is vezető szerepet tölt be, ám az egypólusú szerkezet többi területe – gazdasági, pénzügyi, kulturális – egyre gyengül. Washingtonnak továbbra sincs igazi riválisa, és még egy jó ideig nem is lesz, de egyre több kényszerhelyezettel kell megbirkóznia. A polaritás nem bináris állapot. Az nem lehetséges, hogy a világ évtizedeken keresztül egypólusú, aztán hirtelen, egyik napról a másikra két- vagy többpólusúvá válik. A nemzetközi kapcsolatok lassú átalakulására lehet számítani. Míg az egypólusú berendezkedés továbbra is meghatározza majd a nemzetközi rendszert, évről évre veszít majd erejéből, más nemzetek és egyéb szereplők pedig fokozatosan megerősödnek.

Ez a hatalmi váltás általánosságban előnyös is lehet. Végül is jó dolgok következménye, a világszintű erőteljes gazdasági növekedése és stabilitásé. És Amerikának is kedvező lehet, ha az ország megfelelő módon tudja kezelni. A világ Amerika útját járja. Az országok fokozatosan nyitottá, piacbaráttá és demokratikussá válnak. Amíg fenntartjuk a modernizációt, a globális kapcsolatok és kereskedelem fejlődését, addig a jó kormányzás, az emberi jogok és a demokrácia halad előre. Ez a mozgás nem mindig gyors. Vannak ugyan visszaesések, de az alapvető irány tiszta. Nézzük csak meg Afrikát, melyet gyakran a világ legreménytelenebb kontinensének tartanak. Ma a kontinens országainak kétharmada demokratikus, és gazdaságilag fejlődik.

Ezek a változások lehetővé teszik az Egyesült Államok számára, hogy egy gazdagabb, dinamikusabb és izgalmasabb világban töltsön be továbbra is fontos szerepet. Ám ahhoz, hogy ezt a lehetőséget megragadja, Amerikának változtatnia kell a világhoz való alapvető hozzáállásán. Amerika rengeteg dolgot

tehet viszonylagos hatalmával. Ahogy mások alacsony alapok-ról emelkednek felfelé, Amerika viszonylagos súlya csökken. Ugyanakkor Washington sokat tehet azért, hogy meghatározza és irányítsa Amerika törekvéseit a világban.

A verseny előnyei

Hol rontotta el az Egyesült Államok? Az USA rendkívül jó helyzetben volt ahhoz, hogy a globális politikát befolyásolja, sokkal jobb pozícióban, mint a történelem során bármely másik ország. Mégis, Washington csaknem minden szempontból – problémák megoldása, sikerek elérése, intézmények felépítése, hírnév megerősítése – rosszul használta ezt a helyzetet. Volt egy időszak, amikor Amerikának páratlan befolyása volt. És mire ment ezzel?

Egyes személyeken és intézkedéseken kívül, amelyekről már sokat írtak, ironikusan éppen az óriási hatalma volt az, ami Amerikát ilyen szintű hibát elkövetésére készítette. Az amerikaiak mélyen hisznek a verseny értékében. Abban hiszünk, hogy az egyének, a csoportok és a vállalatok versenyhelyzetben jobban teljesítenek. Azonban a nemzetközi színtéren minderről megfeledezünk. Amióta a Szovjetunió összeomlott, az Egyesült Államok páratlan és ellenőrizetlen óriásként uralta a világot. Ennek megvoltak az előnyei, ugyanakkor Washingtont arrogánssá, gondatlanná és lustává tette. Külpolitikája időnként a General Motors 1970-es évekbeli üzleti stratégiájára hasonlít, amelyet a belső tényezők irányítottak, és amely kevésbé vette figyelembe azt a tágabb környezetet, melyben tevékenykedett. Ez nem is működött jól a GM esetében, ahogy az Egyesült Államok esetében sem.

Nem voltunk mindig ilyen gondatlanok. A legtöbb politikus és döntéshozó, amerikaiak és külföldiek egyaránt, csak lassan

ismerték fel az egypólusú világot. 1990-ben, amikor a Szovjetunió összedőlt, Margaret Thatcher adott hangot annak az egyébként általánosan elfogadott nézetnek, hogy a világ három regionális csoportta, „egy dolláralapú, egy yenalapú és egy német márka alapú” régióvá kezd alakulni.¹

George H. W. Bush egy kétpólusú világban került hatalomra, és soha nem is viselkedett úgy, mint az egyetlen szuperhatalom vezetője. Óvatosan állt hozzá a globális rendszerben végbemenő történelmi változásokhoz. Ahelyett, hogy diadalmasan kijelentette volna az USA hidegháborús győzelmét, kormánya inkább óvatosan megszilárdította a szovjet összeomlásból származó előnyöket, miközben mindvégig tisztában volt azzal, hogy a folyamat a visszájára fordulhat, vagy erőszakhoz vezethet. Az első öbölháború során Bush nagy figyelmet fordított arra, hogy nemzetközi koalíciót hozzon létre, hogy megszerezze az ENSZ jóváhagyását, és hogy ragaszkodjon ahhoz a megbízatáshoz, ami a háborút legitimé tette. Amikor az Egyesült Államok a gazdasági visszaesés és a növekvő veszteségek miatt szorongatott helyzetbe került, Bush elküldte külügyminiszterét, James Bakert, hogy utazza körbe a világot, és kalapját a kezében tartva szerezzen pénzt a háborúra. Nagy külpolitikai sikerét, a német egyesítést, nem egyoldalú erőfeszítésnek, hanem diplomáciai együttműködésnek köszönhetette annak ellenére, hogy ebben az időben az Egyesült Államok kezében volt minden ütőkártya. Németország a nyugati szövetség részeként egyesült, a 340 ezer orosz katona csendben hagyta el Kelet-Németországot, és mindez Moszkva hallgatólagos beleegyezésével történt.

Néhányan észrevették, hogy a Szovjetunió lerongyolódásával az Egyesült Államok maradt az egyetlen pólus. De úgy gondolták, hogy ez az egypólusú helyzet csak átmeneti időszak, csupán egy „pillanat” – mint egy publicista írja.² Az 1992-es választásokat leginkább az Amerika gyengeségét ecsetelő retorika jellemezte. „A hidegháborúnak vége: Japán és Németország

győzött” – ismételte Paul Tsongas a demokraták jelöltállító kampányában. 1994-ben a *Diplomácia* című könyvében Henry Kissinger egy új, többpólusú világ kialakulását jósolta, és ebben a legtöbb elemző egyetértett vele. Az európaiak úgy hitték, úton vannak az egyesülés és a világhatalom felé, az ázsiaiak pedig magabiztosan emlegették a „csendes-óceáni évszázad” eljövetelét.

Mindezen kijelentések ellenére a nemzetközi konfliktusok megoldása, függetlenül attól, hogy az USA-tól milyen messze zajlottak ezek a konfliktusok, mindig Washingtonra hárult. Amikor 1991-ben kezdetét vette a balkáni válság, az Európa Tanács elnöke, a luxemburgi Jacques Poos kijelentette: „Eljött Európa ideje. Ha van olyan probléma, melyet az európaiak tudnak megoldani, az a jugoszláv probléma. Egy európai országról van szó, ez nem Amerika ügye.” Ez nem számított szokatlan vagy Amerika-ellenes nézőpontnak, a legtöbb európai vezető, közöttük Margaret Thatcher és Helmut Kohl is egyetértettek benne. Ám néhány véres évet követően végül az amerikaiakra maradt, hogy véget vessenek a harcoknak. Amikor az évtized végén kirobbant a koszovói konfliktus, az európaiak rögtön átadták a kezdeményezést az Egyesült Államoknak. Ugyanez történt a kelet-ázsiai gazdasági válság, a kelet-timori függetlenségi harcok, az egymást követő közel-keleti válságok és a latin-amerikai adósságválságok esetében is. Más országoknak is volt részük a megoldásokban, de ha Amerika nem avatkozik közbe, a válságok folytatódnak. Ezzel egyidőben az amerikai gazdaságban a második világháború óta legtartósabb fellendülés korszaka zajlott, az USA megnövelte részesedését a világ össztermeléséből, miközben Európa és Japán stagnált.

Amikor 1993-ban Bill Clinton hatalomra került, megígérte, hogy nem a külpolitikával fog foglalkozni, hanem „lézersugár módjára” összpontosít majd a gazdaságra. Csakhogy az egypólusú világ vonzása erős volt. Elnöksége második felében a külpolitika elnöke lett, és idejének, energiájának és figyelmének

nagy részét olyan ügyekre fordította mint a közel-keleti béke vagy a balkáni válság. George W. Bush arra reagálva, amit ő a nemzetközi ügyekben való túlvállalásnak nevezett – gazdasági segítségtől kezdve a nemzetépítésig –, kampányában azt ígérte, hogy csökkenteni fogja Amerika vállalásait. Majd ő lett az elnök, és ami még fontosabb, elérkezett 2001. szeptember 11.

A clintoni évek alatt Amerika hatalma láthatóbbá vált, Washington öntudatosabb, más országok kormányai pedig ellenállóbbak lettek. Clinton egyes gazdasági tanácsadóit, például Mickey Cantort és Lawrence Summerst azzal vádolták, hogy arrogánsan jártak el más országokkal való együttműködéseik során. Európában Madeleine Albright és Richard Holbrooke diplomatákat megszólták azért, amiért Amerikát az albright-i kifejezéssel élve „nélkülözhetetlen országnak” nevezték. Hubert Vedrine francia külügyminiszter az 1990-es években találta ki a „hiperhatalom” kifejezést, melyet nem éppen bóknak szánt.³

Am mindezek a panaszok udvarias fecsegésnek bizonyultak ahhoz az ellenséges légkörhöz képest, melyet George W. Bush idézett elő. A Bush-kormány éveken át arról volt híres, hogy megvetette az egyezményeket, a többoldalú szervezeteket, a nemzetközi közvéleményt és mindent, ami a világpolitikához való békéltető hozzáállásról tanúskodott volna. A második Bush-kormány alatt, amikor a konfrontációs politika kudarca egyértelművé vált, a kormány hozzáállása sok területen, Iraktól kezdve az izraeli–palesztin békefolyamaton át Észak-Koreáig, megváltozott. Csakhogy túl későn vezették be ezeket az új intézkedéseket, amelyeket egyébként jelentős méltatlankodás és zúgolódás, valamint a kormányzás olyan elemei kísérték, melyek egyáltalán nem illettek az új stratégiához.

Ahhoz, hogy megértsük a Bush-kormány külpolitikáját, nem elegendő, ha csak Dick Cheney és Donald Rumsfeld „jacksoni” indítékait, Bush texasi hátterét vagy akár az gonosz neokonzervatív összeesküvést vesszük figyelembe. A Bush-féle intéz-

kedések legalapvetőbb mozgatórugója szeptember 11-e volt. A támadásokat megelőző évtizedben az Egyesült Államok gyakorlatilag ellenőrzés nélkül mozoghatott a világban. De bizonyos belpolitikai kényszerek – a pénz, a Kongresszus, a közvélemény – nehezítette Washington számára, hogy egy egyoldalú és harcias külpolitikát valósítson meg. Mind a katonai beavatkozások, mind pedig a külföldi segélyek népszerűtlenek voltak, mivel a nép a hidegháborús megszorítások miatt azt akarta, hogy az Egyesült Államok visszavonuljon a világból. A balkáni beavatkozás, a NATO terjeszkedése, az Oroszországnak juttatott segély igencsak megterhelték a Clinton-kormányt, gyakran az árral szemben kellett haladnia, annak ellenére, hogy ezek mind kisebb vállalkozások voltak, melyek kevés erőforrást emésztettek fel. A szeptember 11-ei támadásokkal azonban mindez megváltozott. Ez az esemény véget vetett azoknak a belpolitikai kényszereknek, melyek az amerikai külpolitika útjában álltak. Ezután a szörnyűséges támadás után egységes ország és nagyrészt együttérző világ állt Bush rendelkezésére. Az afgán háború megnövelte az USA mindenhatóságáról szóló elképzeléseket, megerősítette a kormány legkeményvonalasabb elemeit, akik ezt a sikert érvként használták fel arra, hogy gyors háborút indítsanak Irak ellen, és hogy mindezt leginkább egyoldalúan tegyék. Az Egyesült Államoknak nem volt szüksége a világ többi részére vagy a törvényesség és együttműködés régi mechanizmusaira. Egy új globális birodalom alakul ki, mely új valóságot teremt – szölt az érv. Bush számára a külpolitikai képzet igen egyszerű: egypólusú világ + szeptember 11. + Afganisztán = unilateralizmus + Irak.*

* Ugyan ez nem tartozik a könyv témájához, de én magam támogattam az arra irányuló erőfeszítéseket, hogy Szaddam Huszeint elűzzék hatalmából, ugyanakkor az elejétől kezdve hangsúlyoztam a sokkal nagyobb erő és a nemzetközileg támogatott beavatkozás és megszállás szükségességét. Nagyrészt azzal érveltem, hogy az Irakra vonatkozó nyugati intézkedések kudarc

Nemcsak az amerikai politika lényege változott meg ebben az egypólusú korszakban, hanem a stílusa is birodalmi és zsarnoki lett. Sok kommunikáció folyik a külföldi vezetőkkel, de az kizárólag egyirányú. Más kormányok pedig csak tájékoztatást kapnak az amerikai intézkedésekről. A magas beosztású amerikai politikusok a saját buborékukban élnek, és csak ritkán létesítenek valódi kapcsolatot tengerentúli kollégáikkal, nemhogy más külföldiekkel. „Amikor amerikai politikusokkal találkozunk, általában ők beszélnek, mi pedig hallgatunk. Ritkán tiltakozunk vagy beszélünk őszintén, mivel azt egyszerűen nem bírják elfogadni. Egyszerűen csak ismételtetik az amerikai álláspontot mint a turista, aki azt hiszi, hogy ha hangosabban és lassabban beszélne, akkor majd megértjük, amit mond” – számolt be nekem egy vezető európai ország kormányának külpolitikai tanácsadója. A határozottan Amerika-barát Christopher Patten így ír az európai külkapcsolatok főbiztosaként szerzett tapasztalatairól: „Az ember tisztában van alárendelt szerepével. Bármilyen udvarias is a fogadó fél, alárendeltként érkezel, jóindulattal, és reméled, hogy áldásukat adják majd az igyekezteidre, amikor távozol... Annak érdekében, hogy a Bush elnök jogos törekvéseinek megfelelő szerény vezetés megvalósulhasson, hasznos lenne, ha segítői néha a saját irodájukban saját ma-

cot vallottak, a szankciók hézagosak voltak, számtalan civil veszítette életét az embargóknak köszönhetően, az al-Kaidát felbőszítette a szaúd-arábiai támaszpontunk, ahonnan a repüléstilalmi zónát működtettük, és azt hittem, hogy egy modern és mérsékelt Irak az arab világ közepén segítene véget vetni e térség működésképtelen politikájának. Az első néhány héttől kezdve kritizáltam Washington megszállási intézkedéseit. Visszatekintve úgy gondolom, alábecsültem nem pusztán a kormány arroganciáját és hozzá nem értését, hanem magának a feladatnak a nehézségét is. Továbbra is azt hiszem, hogy egy modern és mérsékelt Irak fontos különbséget hozna a Közel-Kelet politikájában. Remélem, hogy Irak hosszú távon ilyen lesz, ám az ár, amit ezért fizetni kell, vészesen magas az amerikaiak, de még inkább az irakiak számára. A külpolitika pedig költség és haszon kérdése, nem pedig az elméleteké.

gukkal folytatott megbeszéléseken is eltöltenének egy kis időt!” Patten így folytatja: „A külföldi konferenciákra az amerikaiak olyan kísérettel érkeznek, amire Darius király is büszke lehetett volna. Egész hoteleket bérelnek ki, a városokban megáll az élet, vastagnyakú urak műanyag drótokkal a fülükben ártatlan arra járókat szorítanak a falhoz az utcasarkokon. Ez nem az a fajta látvány, amivel meg lehet nyerni az emberek szívét.”⁴

Bush elnök külföldi utazásai úgy vannak megtervezve, hogy a lehető legkevesebb kapcsolatba kerüljön az országgal, amit meglátogat. Általában körülbelül kétezer amerikai kíséri, valamint néhány repülőgép, helikopter és autó. Nem sokat lát palotákban és konferenciatermekben kívül. Utazásai során szinte semmit nem tesz azért, hogy kifejezze tiszteletét vagy elismerését az adott ország vagy kultúra iránt. És szintén ritkán fordul elő, hogy kormány-tisztviselőknél kívül mással is találkozzon, mondjuk üzletemberekkel, civil szervezetek vezetőivel vagy aktivistákkal. Még ha az elnök látogatásai szükségszerűen szigorú tervek szerint zajlanak is, óriási szimbolikus értéke volna, ha nagyobb erőfeszítést tenne annak érdekében, hogy kapcsolatba kerüljön az idegen országok népeivel. Egy másik lehetőség, hogy amennyiben a Fehér Ház elégedett a jelenlegi eljárásaival, elkezdhetne beruházni a legújabb telekommunikációs technológiákba. Ha ez jól sikerülne, akkor az elnök nemsokára úgy intézhethetné külpolitikai ügyeit, hogy soha ne kelljen egyetlen külföldivel sem találkoznia. Amellett, hogy az imperialista stílus neheztelést vált ki az emberekből, azt is biztosítja, hogy az amerikai politikusok soha nem tanulnak a külföldiek tapasztalataiból és szakértelméből. Az ENSZ-ellenőröket megdöbbenettette, hogy az amerikai politikusok mennyire érdektelennek bizonyultak a háború előtti tárgyalások során. Az amerikaiak kényelmesen behúzódtak egy sarokba, és előadást tartottak az ellenőröknek – akik heteket töltöttek azzal, hogy átfésüljék Irakot – a tömegpusztító fegyverek bizonyítékairól. „Azt gondoltam, hogy a mi

első kézből származó jelentéseink arról, hogy is néznek ki ezek a kettős használatú gyárak, talán érdekelni fogja őket – mesélte nekem az egyik ellenőr. – De nem, *ők* magyarázták el *nekem*, hogy mire használják azokat a gyárakat.” A külföldiek számára úgy tűnik, hogy az amerikaiaknak fogalmuk sincs arról a világról, amelyet elvileg ők irányítanak. „Kétféle beszélgetés létezik, az egyik, amelyiken az amerikaiak jelen vannak, a másik pedig, amelyiken nem” – állítja Kishore Mahbubani, Szingapúr korábbi külügyminisztere, volt ENSZ nagykövet. Mert az amerikaiak „selyemgubóban” élnek, és nem látják „azokat az óriási változásokat, amelyek a világ Amerikához való hozzáállásában bekövetkeztek”.

Most más a helyzet

Túl könnyű volna letudni az iraki mozgósítás következtében kialakult ellenséges hangulatot azzal, hogy pusztán Amerika-ellenes féltékenységről van szó (még akkor is, ha ez részben igaz). A konzervatívok azt állítják, hogy Európában mindig is tömeges tiltakozást váltottak ki az Egyesült Államok katonai lépései, például amikor az USA az 1980-as évek elején Pershing-típusú nukleáris rakétákat telepített Európába. A történelmi beszámolók azonban ennek az ellenkezőjét mutatják. A Pershing-telepítések elleni utcai demonstrációk és tiltakozások jól mutattak a televízióban, ugyanakkor a közvélemény-kutatások szerint az európaiak 30 vagy 40 százaléka, sőt gyakran ennél több is, valójában támogatta az amerikai lépéseket. A *Der Spiegel*-ben megjelent 1981-es közvélemény-kutatási eredmények szerint még Németországban is – ahol egyébként a pacifista érzelmek rendkívül megerősödtek – a lakosság 53 százaléka egyetértett a rakéták telepítésével. A franciák többsége szimpatizált az amerikai politikával a Reagan-időszak nagy részében olyannyira, hogy az

1984-es választások idején inkább Reagant támogatták, mint a demokrata jelöltet, Walter Mondale-t. Ezzel szemben ma az európai országok lakosságának megdöbbentő többsége – sok esetben 80 százaléka – ellenzi az amerikai irányvonalat, sőt állítja, hogy az Egyesült Államok jelenti a világbékére leselkedő legnagyobb veszélyt.

Josef Joffe, vezető német külpolitikai hírmagyarázó arra mutat rá, hogy a hidegháború alatt az Amerika-ellenesség baloldali jelenség volt. „És ezzel szemben mindig volt egy középjobb réteg, amely kommunistaellenes és így Amerika-barát hozzáállást képviselt – magyarázza. – A számok hol növekedtek, hol csökkentek, de mindig volt egy szilárd réteg, amely támogatta az Egyesült Államokat.” Vagyis a hidegháború megőrizte Európa Amerika-barát hozzáállását. 1968-ban például tömeges tüntetések zajlottak Amerika vietnami politikája ellen, ugyanakkor a Szovjetunió is ebben az évben szállta meg Csehszlovákiát. S bár az európaiak (és az ázsiaiak) ellenezték az amerikai lépéseket, a szovjet fenyegetéssel szembeni óvatosság kiegyenlítette a hozzáállásokat. A közvélemény-kutatások adatai is ezt igazolják. Az európai tiltakozás még a vietnami háború alatt sem érte el soha azt a szintet, amelyet a jelenlegi iraki háború során elért. És ez nem csak Európában volt így. Az ausztrálok többsége támogatta országa részvételét a vietnami háborúban egészen 1971-ig, amikor is Ausztrália kivonta a csapatait.

A világ többsége számára az iraki háború nem Irakról szól. „Mit érdekli Mexikót vagy Chilét az, hogy ki kerül hatalomra Irakban – mondta nekem Jorge Castañeda, Mexikó korábbi külügyminisztere. – Az egész arról szól, hogy a világ szuperhatalma gyakorolja hatalmát. Ez pedig valami, ami mindannyiunkat mélyen érint.” Még ha Irakban végül is jól alakulnának a dolgok, az csak Irak problémájára jelentene megoldást. Az amerikai probléma nem szűnik meg. Az embereket világszerte nyugtalanítja, hogy egy olyan világban kell élniük, ahol egyetlen országnak

ekkora hatalma van. Még ha nem is tudják felvenni a versenyt ezzel a hatalommal, megnehezíthetik a dolgát. Irak esetében egyetlen ország sem tudta megakadályozni az Egyesült Államokat abban, hogy nemzetközi felhatalmazás nélkül indítson háborút. Viszont a háború utáni helyzetet igencsak megnehezítették az országok azzal, hogy csak a partvonalról figyelték a történéseket. Egészen e könyv megírásáig egyetlen arab ország sem nyitott nagykövetséget Bagdadban. Az Egyesült Államok nem arab szövetségesei sem voltak sokkal segítőkészebbek.

Nicholas Sarkozy örömet leli abban, hogy Franciaországban „az amerikai”, sőt olykor „a neokonzervatív” névvel illetik. Ő szégyentelenül Amerika-barát, és világossá is tette, hogy sok tekintetben igyekszik felülmúlni Amerikát. Amikor elnökké választása után, 2007 májusában találkozott Condoleezza Rice-szal, az amerikai külügyminiszter ezt kérdezte tőle: „Mit tehetek Önért?” Sarkozy válasza sokatmondó volt: „javítsák hírnevüket a világban. Nagyon nehézé teszi a dolgokat, hogy a leghatalmasabb és legsikeresebb ország – amely szükségszerűen a mi oldalunk vezetője is – egyben az egyik legnépszerűtlenebb ország a világon. Ez rengeteg problémát jelent Önöknek és a szövetségeseiknek is. Szóval tegyenek meg mindent azért, hogy javítsanak a megítélésükön. Ez az, amit értem tehet.”⁵

A neokonzervatív Robert Kagan szerint az Európa és Amerika közötti nézetkülönbség a többoldalú együttműködésekre vonatkozóan, az országok viszonylagos erejéből fakad. Amikor a nagyobb európai országok voltak a világ nagyhatalmai, a realpolitikát ünnepezték, és kevésbé törődtek a nemzetközi együttműködés kérdéseivel. Amióta Európa gyenge, Kagan szerint a szabályozások és a megszorítások híve lett. Amerika a maga részéről a cselekvés teljes mértékű szabadságát támogatja. „Jelenleg az Egyesült Államoknak nagy a hatalma, és úgy viselkedik, ahogy a hatalommal rendelkező országok szoktak.”⁶ Ez az érv azonban félremagyarázza a történelmet, és nem érti meg az

Egyesült Államok a 20. századi diplomáciában betöltött különleges szerepét. Amerika volt a legerősebb ország a világon, amikor az első világháború utáni nemzetközi kapcsolatok rendezésére javasolta a Népszövetség létrehozását. Vezető hatalom volt a második világháború végén is, amikor megalapította az Egyesült Nemzetek Szövetségét, létrehozta a nemzetközi gazdasági kapcsolatok Bretton Woods-féle rendszerét, és kezdeményezte a világ kulcsfontosságú nemzetközi szervezeteinek megalakítását. A világ Amerika lábai előtt hevert, amikor Franklin Delano Roosevelt és Harry Truman úgy döntöttek, hogy nem hoznak létre egy amerikai birodalmat. Ehelyett inkább kialakították a szövetségek és többoldalú intézmények nemzetközi rendszerét, és hatalmas mennyiségű segéllyel és magánberuházásokkal segítettek a világ többi részének lábra állni. Ezen erőfeszítés központi eleme a dollár mai értékével számított, 100 milliárd dolláros Marshall-terv volt. Más szavakkal tehát, a 20. század nagy részében az Egyesült Államok nem félelem és gyengeség miatt, hanem magabiztosságának és erejének köszönhetően választotta a nemzetközi együttműködés útját.

E hozzáállás kiemelt része volt a diplomáciának szentelt különleges figyelem. Gondoljunk csak bele, mit jelenthetett Franklin Rooseveltnek a hatalma csúcán átutazni a fél világot, hogy Teheránban és Yaltában Churchillel és Sztálinnal találkozzon. Roosevelt beteg volt, deréktól lefelé béna, négy és fél kilogramm acélmerevítőt hordott a lábán. A negyvenórás tengeri és repülőút teljesen kimerítette. Megtehetette volna, hogy nem megy el. Számtalan helyettese volt – Marshall, Dwight Eisenhower –, aki elvégezhetette volna a munkát. Vagy meghívhatta volna a többi vezetőt magához. De Rooseveltnél megértette, milyen fontos az amerikai hatalmat nagylelkűséggel párosítani. Ragaszkodott hozzá, hogy a brit parancsnokok mint Montgomery például, megfelelően részesüljenek a háború dicsőségéből. Kínát, annak ellenére, hogy egy szegény földműves társadalom volt,

bevonta az ENSZ Biztonsági Tanácsába, mert fontosnak tartotta, hogy Ázsia legnagyobb országa megfelelő módon legyen képviselve egy világszervezetben.

A Rooseveltt és generációját által állított példa fennmaradt. Amikor Marshall külügyminiszter megalkotta a nevére elnevezett tervet, ragaszkodott hozzá, hogy a kezdeményezés és az ellenőrzés az európaiak kezében legyen. Az ezt követő évtizedekben az Egyesült Államok külföldön védőgátakat épített, és magazinokat alapított, valamint technikai útmutatókkal látott el más országokat. Szakértőket és diákokat küldött külföldre, hogy az emberek megismerhessék Amerikát és az amerikaiakat. Tiszteletben tartotta szövetségeseit, holott semmilyen tekintetben nem voltak egyenlők. Közös katonai gyakorlatokat tartott kisebb országokkal, annak ellenére, hogy azok nem sokat tudtak hozzáadni az USA felkészültségéhez. Fél évszázadon keresztül járták az amerikai elnökök és külügyminiszterek a világot, és fogadták külföldi kollégáikat egy soha véget nem érő diplomáciai körforgásban.

Természetesen mindezek az erőfeszítések a mi érdekeinket szolgálták. Egy gazdag és biztonságos Amerika-barát világot alakítottak ki. Lefektették az alapját egy fejlődő globális gazdaságnak, melyből mindenki kivehette a részét, és amelyben Amerika gyarapodott. Ám ez egy felvilágosult önérték volt, amely figyelembe vette mások érdekeit. Mindenekelőtt pedig biztosította az országokat – szóban, tettekben, stílusban és anyagiilag – arról, hogy Amerika mamut hatalmától senkinek nem kell tartania.

Az új korszak új szabályai

Vannak amerikaiak, akik úgy gondolják, hogy a történelemből nem tanulnunk kell, hanem meg kell ismételnünk azt. „Bárcsak találhatnánk egy másik Truman-kormányt, mely az új korszaknak megfelelő új intézményeket hozna létre” – epekednek a liberálisok és a demokraták. De ez nosztalgia, nem pedig stratégia. Amikor Truman, Acheson és Marshall kialakították a háború utáni rendet, a világ többi része romokban hevert. Ezt megelőzően az emberek tanúi voltak a nacionalizmus, a háború és a protekcionista gazdaság pusztító hatásainak. Ennek köszönhetően mindenhol – és különösen az Egyesült Államokban – erősen támogatták a világ felkarolására, a globális intézmények létrehozására és a nemzetközi együttműködés biztosítására irányuló jelentős és nagylelkű erőfeszítést annak érdekében, hogy soha többé ne alakulhasson ki még egy ilyen háború.

Amerika erkölcsileg kiemelt pozíciót töltött be, mivel legyőzte a fasizmust, és ezen felül páratlan a hatalma is. A világgazdaság csaknem 50 százalékát az amerikai GDP tette ki. A Szovjetunió hatáskörén kívül Washington vezető szerepét az új intézmények kialakításában valójában senki sem kérdőjelezte meg. A mai világ másmilyen, és benne Amerika szerepe is más. Ha ma élne Truman, Marshall és Acheson, egyikőjük sem találna egykönnyen megoldást. A jelenlegi feladat egy új megközelítés kialakítása, mely megfelel az új korszaknak, egy olyan globális rendszernek, ahol a hatalom jóval diffúzabb, mint valaha, és melyben mindenki megerősödött.

Az Egyesült Államok ma nem rendelkezik akkora befolyással, mint 1945-ben vagy akár 2000-ben. Mégis nagyobb a befolyása, mint bármelyik másik országnak – a legteljesebb gazdasági, politikai, katonai és kulturális hatalommal rendelkezik –, és a közeljövőben senki sem fogja megelőzni. Ami talán még ennél is fontosabb, hogy nem kell egy teljesen új világot fel-

találunk. A második világháború után az Egyesült Államok által létrehozott nemzetközi rend sürgős fejlesztésre és javításra szorul, de nincs szükség egy teljesen új koncepcióra. Ahogy azt John Ikenberry, princetoni tudós találóan megjegyezte, az 1940-es és 1950-es években kialakított nyugati rendszer lehetővé teszi a világkereskedelem kiterjesztését, az új hatalmak felemelkedését, valamint az együttműködés és a konfliktuskezelés mechanizmusainak működését. Nem mindig teszi lehetővé egyes problémák könnyű megoldását, például olyanokét, mint a nagyhatalmi konfliktusok vagy belpolitikai emberi jogi tragédiák, ám ezek a nemzetközi kapcsolatok korlátai, nem pedig egy bizonyos struktúráé.

Ezzel egy időben, a nukleáris fegyverek és az elrettentés valószínűsége rendkívül – végzetesen – költségessé teszi egy feltörekvő hatalom számára, hogy katonailag szembehelyezkedjen társaival. „Röviden, a mai nyugati rendet nehéz megdönteni, ám könnyű csatlakozni hozzá” – írja Ikenberry.⁷ Ezt a lehetőséget látta maga előtt a modern Németország és Japán is, és ez az, ahogy a mai Kína és India is a jövőjét látja. Természetesen igyekeznek növelni hatalmukat, jelentőségüket és megbecsültségüket, de ezt a nemzetközi rendszeren belül képzelik el, nem annak megdöntésével. Amíg ezek az új országok úgy érzik, hogy be tudják fogadni őket, minden támogatást megkapnak ahhoz, hogy „felelős részvényesei” legyenek e rendszernek.

A többi ország felemelkedése valós jelenség, azonban hosszú és lassú folyamat, mely Amerika számára fontos, mégis újszerű szerepet biztosít. Ahogy az elkövetkezendő években a dolgok jól alakulnak majd Kínában, Indiában, Brazíliában, Oroszországban, Dél-Afrikában és egy sor másik országban, új feszültségpontok keletkeznek. A felemelkedő országok közötti kapcsolatokat sok esetben történelmi gyűlölet, határviták vagy aktuális ellentétek jellemzik, és a legtöbbjük esetében a gazdasági és geopolitikai pozíciójukkal együtt a nacionalizmus is erősödni

fog. Mivel Amerika egy távoli hatalom, gyakran megfelelő partnernek bizonyul az egyes régiók olyan országai számára, akik egy közülük kiemelkedő ország egyeduralmától tartanak. Ezek a tényezők gyakran megjelennek az ázsiai országokat érintő vitákban, ám jelen vannak a bolygó egyéb pontjain is. A folyamat nem lesz mechanikus. Az, hogy ezen országok egyike megerősödik (Kína), automatikusan nem vezet ahhoz, hogy szomszédja (India) hivatalos szövetségre törekedjen az Egyesült Államokkal. A mai világ sokkal bonyolultabb ennél. (Kína nemsokára India legnagyobb kereskedelmi partnere lesz.) Ugyanakkor ezek a versenyhelyzetek lehetővé teszik majd az Egyesült Államok számára, hogy fontos és építő szerepet töltsön be a globális rend központjában. Megvan az ereje, hogy azzá váljon, amivé Bismarck tette Németországot (egy rövid időre) a 19. század végén: Európa „tisztességes ügynökévé”, aki minden nagyobb országgal olyan közeli kapcsolatokat ápolt, amelyek szorosabbak voltak, mint ezen országok egymás közötti kapcsolatai. Az európai rendszer középpontja volt. Globális közvetítőnek lenni manapság nemcsak az amerikai kormány, de a társadalom bevonását is jelentené, annak minden erejével és perspektívájával, melyet e kihívásra áldoz. Ez olyan szerep, melyet az Egyesült Államok – globális érdekelttségével és jelenlétével, mindenre kiterjedő hatalmával és sokszínű bevándorló közösségeivel – nagyfokú hozzáértéssel sajátíthatna el.

Ez a szerep meglehetősen különbözik a hagyományos szuperhatalom szerepétől. Konzultációt, együttműködést, de még kompromisszumokat is igényel. Ebben az esetben a hatalom a tervek kidolgozásából, a főbb kérdések meghatározásából és a koalíciók kialakításából származik. Ez nem egy felülről lefelé irányuló hierarchia, ahol az Egyesült Államok meghozza a döntéseket, majd pedig tájékoztatja a hálás (vagy hallgatag) világot. Ezen új szerep kialakítása ugyanakkor egyre fontosabbá válik, mivel egy világban, ahol sok játékos van, a tervek kijelölése és a

koalíciók megszervezése a hatalom fontos formái lesznek. Egy testület elnöke, aki finoman tud irányítani egy olyan csoportot, mely független igazgatókból áll, még mindig egy nagy hatalmú személy.

Akik megtalálták a módját, hogyan boldoguljanak egy poszt-amerikai világban, azok az amerikai multik. Régi hozzáállásukat megváltoztatva új piacokat hódítanak meg. Vegyük például a General Electrics vállalatot, mely régen nem hitt a külföldi vegyes vállalatokban. Azelőtt a GE minden külföldi beruházásának 100 százalékát akarta birtokolni. Az elmúlt öt évben azonban, ahogy látta a helyi cégek egyre növekvő öntudatosságát és szakértelmét az olyan feltörekvő piacokon mint Kína, India, Brazília, Oroszország és Dél-Afrika, rájött, hogy ez a stratégia kizárná őt a világ leggyorsabban fejlődő térségeiből. Így tehát megváltoztatta hozzáállását. A GE vezérigazgatója, Jeffrey Immelt ezt így összegzi: „Persze, folytathatnánk a kis vállalatok felvásárlását és GE-sítését. De megtanultuk, hogy jobb együttműködni a harmadik legjobb céggel, mely az első akar lenni, mint kis cégeket vásárolni, vagy egyedül maradni.” A *New York Times* ezt az „igazgatói imperializmustól” való elfordulásnak nevezte, mely egy olyan „luxussá vált, melyet a GE többé már nem engedhet meg magának”.⁸ Washington, amelynek nem kell a piacon megmérettetnie, még nem jött rá, hogy a diplomáciai imperializmus egy olyan luxus, melyet az Egyesült Államok többé már nem engedhet meg magának.

Az amerikai hatalomnak továbbra is van piaca mind geopolitikai, mind pedig gazdasági okokból kifolyólag. Ám ami még ennél is lényegesebb, ideológiai szempontból is jelentős igény van rá. „Ázsiában senki sem kíván egy Kína irányította világban élni. Nem létezik egy kínai álom, melyet az emberek el akarnának érni” – magyarázza Simon Tay, szingapúri szakértő. Fernando Henrique Cardoso, Brazília korábbi elnöke szerint a világ valójában nem azt várja Amerikától, hogy itt-ott kereske-

delmi engedményeket tegyen, hanem azt, hogy megerősítse és megvalósítsa ideáljait. Az egyetemes ideálok meghatározása és megvalósítása továbbra is egy olyan szerep, amelyet kizárólag Amerika képes vállalni.⁹ Ebben az értelemben Amerika „lágy ereje” összetett módon kapcsolódik „kemény erejéhez”. A kettő kombinációja továbbra is különleges szereppel ruházza majd fel az Egyesült Államokat a nemzetközi kérdésekben. Ezt az erőt azonban sokkal körültekintőbben és ügyesebben kell bevetni.

Hogy pontosabban leírd, mit jelent majd ebben az új világban tevékenykedni, öt egyszerű irányelvet határoztam meg:

1. Választás. Amerika mindenhatósága elhitette Washingtonnal, hogy számára nem szükséges, hogy meghatározza prioritásait, vagy hogy válasszon. Mindent akar. Ám a kormányzás választásról szól. Elengedhetetlen, hogy az Egyesült Államok fegyelmesebbé váljon e téren. Észak-Korea és Irán esetében például a Bush-kormány nem tudta eldönteni, hogy a rezsimit akarja-e leváltani, vagy csak változásokat akar annak politikájában (vagyis a nukleáris programjuk leállítását). Ez két egymásnak ellentmondó cél. Ha egy országot azzal fenyegetsz, hogy megdöntöd rezsimjét, még sürgetőbbnek érzi majd, hogy nukleáris fegyverekre tegyen szert. Vizsgáljuk meg, hogyan néz ki a világ Irán szemszögéből. Minden irányból nukleáris hatalmak veszik körül (Oroszország, Kína, India, Pakisztán, Izrael), és két határa másik oldalán több tízezer amerikai katona állomásozik (Irakban és Afganisztánban). Az Egyesült Államok elnöke többszörösen kijelentette, hogy a teheráni vezetést illegitimnek tartja, szándékában áll megdönteni, és hogy számos olyan csoportot pénzeli, amelynek hasonló céljai vannak. Vajon Teherán helyében mi azt éreznénk, hogy fel kell hagynunk a nukleáris programunkkal? A politikai irányváltáshoz és a rendszer megdöntéséhez való egyidejű ragaszkodás oda vezetett, hogy egyik sem következett be.

Vagy ott van Amerika Oroszországgal kapcsolatos politikája. Soha nem voltunk képesek felállítani egy fontossági sorrendet arra vonatkozóan, hogy melyek a Moszkvával kapcsolatos fő érdekeink és aggodalmaink. Talán az elavult nukleáris fegyverei, amelyeket csak a segítségével lehet biztonságossá tenni? Vagy Moszkva hozzájárulása Irán elszigeteléséhez? Vagy az, ahogyan Ukrajnával viselkedik? Grúzia? A rakétapajzs kelet-európai telepítésével való szembenállása? Vagy az, hogyan kezeli a Kreml az olaj- és a földgázkészletéből származó hatalmát? Vagy az oroszországi emberi jogi kérdések? Az utóbbi idők amerikai politikája erre azt válaszolja, hogy „mindezek együtt”. Ha úgy hisszük, hogy jelenleg a nukleáris képesség terjedése és a terrorizmus a két legsúlyosabb probléma, ahogy azt Bush elnök mondta, akkor biztonságossá tenni Oroszország nukleáris fegyverkészletét és megakadályozni, hogy Irán nukleáris fegyvereket fejlesszen ki, két olyan téma, melyben szükséges Oroszország együttműködését keresni – minden más előtt.

Az Egyesült Államoknak Kínával kapcsolatban még inkább választania kell. Kína jelenleg erőteljesebben és gyorsabban jut világhatalmi pozícióba, mint bármely más ország a történelem során. Erőteljesebben és gyorsabban, mint annak idején az Egyesült Államok volt. Szükséges tehát, hogy politikailag és katonailag is olyan lényegi szerephez jusson, amely összhangban van ezzel a hatalommal. Ezzel egy időben nem szabad, hogy felemelkedése a terjeszkedési politika, agresszió vagy a beavatkozás igazolására szolgáljon. Az Egyesült Államok számára központi stratégiai kihívás annak az egyensúlynak a megteremtése, amellyel egyrészt elriasztja Kínát, másrészt viszont alkalmazkodik annak legitim fejlődéséhez. Szükséges és lehetséges az Egyesült Államok számára, hogy Kínával kapcsolatban meghúzza a határt. De azt is fel kell ismernie, hogy ezt nem teheti meg mindenhol. Sajnálatos módon az Egyesült Államokban egy ilyen politika kialakításának legfőbb akadály a belső

politikai légkör, mely minden engedményt és alkalmazkodást megvesztegetésként értelmez. Ha az Egyesült Államok tanulhat valamit Nagy-Britannia tapasztalataiból, az éppen annak a szükségessége, hogy fontos stratégiai döntéseket hozzon arról, hogy hova összpontosítja figyelmét és energiáját. Az Egyesült Államok felemelkedésekor Nagy-Britannia nagyon bölcsen cselekedett. A saját birodalmával kapcsolatban már kevésbé. A 20. század elején London hasonló dilemmával találta szemben magát, mint ma Washington. Amikor valahol válság alakult ki, bármilyen messze volt is, az egész világ London felé fordult, és azt kérdezte: „Ezzel mit fogtok csinálni?” Nagy-Britannia stratégiai tévedése abban állt, hogy évtizedeken át pazarolt időt, pénzt, energiát és figyelmet a periferikus helyek megszilárdítására irányuló hiábavaló próbálkozásokra. Nem kellett volna akkora erőfeszítést tennie a transvaali holland gazdák alkotmányos ügyeinek elrendezésére – és hagyni, hogy ennek következtében a Boer háború megtörje a birodalmat –, hanem ehelyett a termelékenység hanyatlására és az Európa közepében feltörekvő Németországra kellett volna koncentrálnia.

A brit elit tagjai nemcsak azért mélyedtek el a római birodalom tanulmányozásában, mert csodálták ezt a legutóbbi nagy birodalmat, hanem azért is, hogy felhasználják annak tanulságait a különböző kontinensekre kiterjedő, hatalmas területek irányításával kapcsolatban. Szükség volt olyan emberekre, akik értettek a nyelvekhez, a történelemhez és a birodalmi kormányzáshoz. Ez a szükség azonban végül háttérbe szorította a jövő mérnökeinek képzését. Nagy-Britannia hatalma és kiterjedése azt is magával hozta, hogy megrészegült attól a történelmi kudetéstudattól, amelyet a protestáns újjászületés táplált. Correlli Barnett történész azt írta erről (az 1970-es években), hogy a 19. század közepén az „erkölcsi forradalom” magával ragadta Angliát, eltérítette attól a gyakorlatias és értelem-alapú társadalomtól, mely az ipari forradalom alapja volt, egy olyan irányba,

melyet leginkább a vallásos evangelizmus, túlzott moralizmus és romantika jellemzett.¹⁰

Az Egyesült Államok könnyedén beleeshet egy hasonló birodalmi csapdába. A válságok világszerte igénylik figyelmét és közbeavatkozását. Az amerikai csápok és érdekek ma olyan messzire érnek, mint annak idején a britek a birodalom csúcspontján. Azok számára, akik úgy hiszik, hogy Amerika helyzete teljesen más, mint a brit birodalomé volt, tanulságos lehet elolvasni a 2006-os pénzügyi év „Alapvető infrastruktúra beszámolóját” (Base Structure Report). Eszerint a Honvédelmi Minisztérium „a több mint 571 200 elemből álló (épületek, szerkezetek és közművek), több mint 3700 különböző helyszínen, összesen 30 millió hektár földterületen elhelyezkedő fizikai létesítményével a világ legnagyobb »ingatlantulajdonosa«”. A beszámoló egy 766 katonai bázisból álló burjánzó hálózatról ír, mely negyven különböző országra terjed ki Antiguától az Egyesült Királyságig. Ezen tengerentúli támaszpontok értéke 2005-ben elérte a 127 milliárd dollárt, személyzetük pedig 197 ezer egyenruhás, és még egyszer annyi civil tisztviselőből állt, melyhez még hozzáadódott 81 ezer helyi alkalmazott. 687 ezer hektár külföldi földterületet fedtek le, és csak a fenntartásuk az adófizetők 13 milliárd dollárjába került.

Lehet, hogy Amerika erősebb, mint Nagy-Britannia volt, de ettől még nem hagyhatja figyelmen kívül a tanulságot, hogy válsasztania kell. Nem folyhat bele mindenbe. S bár a közel-keleti feszültségek fontosak, az elmúlt hét évben az amerikai külpolitika minden erőforrását, energiáját és figyelmét elszívták. Washingtonnak ki kell lépnie abból a 8. századra jellemző szerepkörből, hogy a bagdadi síiták és szunniták közötti konfliktusok döntőbírája legyen, és a 21. század felé kell fordulnia – Kína, India és Brazília felé –, ahol a jövő van születőben. Minden olyan választás, mely ahhoz vezet, hogy beavatkozzon egy ügybe, legyen a kérdés bármilyen fontos vagy sürgős is, elvonja az Egye-

sült Államok figyelmét azoktól a nagyobb stratégiai kérdésektől, melyekkel szembe kellene néznie. A látszólag sürgős ügyek miatt megfeledkezünk a valóban fontos kérdésekről.

2. Átfogó szabályok kialakítása szűk látókörű érdekek helyett. Az USA külpolitikájában egy alapvető feszültség figyelhető meg. Vajon az ország a saját érdekeit akarja külföldön érvényesíteni, vagy inkább a szabályok, eljárások és értékek egy olyan rendszerét igyekszik kialakítani, amely az egész világot összekapcsolhatja? A feltörekvő hatalmak korában az Egyesült Államok elsődleges célja ez utóbbi kell legyen, annak érdekében, hogy ezek az országok akkor is a jelenlegi nemzetközi rendszer keretein belül akarjanak majd működni, amikor már nagyobb lesz a hatalmuk. Szükséges ez az alapvető kikötés, hogy elkerüljünk egy olyan helyzetet, melyben a többi ország felemelkedése egy lefelé örvénylő versengési spirálba torkollik, ahol a nagyhatalmak a saját érdekeikért és előnyeikért szállnak harcba, és ezzel az egész rendszer stabilitását veszélybe sodorják. Ahhoz, hogy ez a rendszer működjön, *nekünk* is be kellene tartani ezeket a szabályokat. Ha az Egyesült Államok szabadúszóként viselkedik, amikor az céljainak úgy felel meg, miért ne tenné ugyanezt Kína Tajvannal kapcsolatban? Vagy India Pakisztánnal kapcsolatban? Ha minket nem kötnek a szabályok, őket miért kötnék?

Az Egyesült Államok még a terrorizmust érintő kérdésekben is túl szűklátókörűnek bizonyult. A terroristafenyegetés elleni legjobb fellépés egy olyan globális vám- és bevándorlási kontroll volna, amely a személyek és szállítmányok áramlását világszinten azonos mintára ellenőrzi, és amely egy közös adatbázissal dolgozik. Jelenleg azonban Amerika egyoldalú megközelítése engedelmességre kényszeríti az országokat, de kizárólag a saját határainál, és olyan ellenőrzési pontokat hoz létre, melyek rosszat tesznek mind a gazdaságának, mind pedig nemzetközi megítélésének. Miközben világszerte fellendül a turizmus, az

Egyesült Államokba érkező turisták száma a szeptember 11-ei támadások óta meglehetősen csekély.

Az Egyesült Államoknak először is újra el kell köteleznie magát a problémamegoldás és a döntéshozatal intézményei és mechanizmusai mellett, melyeket az elmúlt öt évtizedben (nagy részt) ő maga alakított ki. Ez azonban többet jelent, mint pusztán az ENSZ-gyűléseken való részvétel és az egyezmények aláírása. Amikor az Egyesült Államok egyetemes értékeket hirdet, óvatossan kell megfogalmaznia álláspontját. George Bush második beiktatásakor kijelentette: „az Egyesült Államok törekvése, hogy minden kultúrában és országban elősegítse és támogassa a demokratikus mozgalmak és intézmények fejlődését, hogy végleg véget vessen a világon a zsarnokságnak”. Ugyanakkor, amikor Tajvanon, Pakisztánban és Szaúd-Arábiában a demokratákat elhallgattatták, az Egyesült Államok csöndben maradt, és azzal érvelt – meggyőzően –, hogy ezek különleges esetek. Mégis Washington vádolja Kínát, és kritizálja Indiát, amiért azok nem ítélik el határozottabban Észak-Koreát és Burmát. A két ország diplomatái bizonyára azt mondják majd, hogy ezek számukra különleges esetek. Burma instabil helyzete az Egyesült Államok számára egy távoli probléma. Burmának azonban Kínával és Indiával hosszú közös határszakasza van. E két ország számára ez az instabilitás menekültek millióit jelenti. Washingtonnak vagy fel kell ismernie, hogy ha ő egyes esetekben kivételt tesz, mások is ezt fogják tenni, vagy fel kell hagynia ezzel a fajta kivételezéssel. De az, hogy egyiket sem teszi, és bort iszik, miközben vizet prédikál, az képmutatás, ami egyrészt nem hatékony, másrészt pedig aláássa Amerika hitelét.

Az ilyen fajta feszültségek közül a legjelentősebb a nukleáris fegyverek elterjedése. Az Egyesült Államok arra kéri a világ többi részét, hogy szigorúan tartsa be az atomsorompó-egyezményt. Ez az egyezmény kétszintű rendszert hozott létre: azoknak az országoknak, melyek 1968 előtt már rendelkeztek atomfegy-

verekkel, továbbra is lehetnek ilyen fegyvereik, a többieknek pedig nem (és ezért a nukleáris energia fejlesztésénél bizonyos szabályokat kell követniük). S bár ragaszkodnak ahhoz, hogy a nukleáris fegyverekkel nem rendelkező hatalmak betartsák ezeket a szabályokat, az Egyesült Államok és a többi atomhatalom nem tett lépéseket annak érdekében, hogy az egyezmény azon intézkedését kövesse, mely szerint „jóhiszemű tárgyalásokat kell folytatni a nukleáris fegyverkezési verseny megszüntetését, valamint a nukleáris leszerelést célzó hatásos intézkedések érdekében”. Így tehát amikor az Egyesült Államok azt mondja a többi országnak, hogy akár egyetlen atomfegyver megépítése is gyalázatos dolog mind erkölcsi, mind politikai, mind pedig stratégiai szempontból, miközben ő maga egy több mint ötezer rakétából álló fegyverkészletet tart fenn, és további fegyvereket épít és tesztl, akkor ítélezése meglehetősen hamisnak hangzik. Ezen aggodalmak ösztönözték Henry Kissingert, George Shultzot, William Perryt és Sam Nunnt, amikor azt javasolták, hogy az Egyesült Államok tegyen egy ambiciózus erőfeszítést az atomhatalmak körében, leginkább pedig Oroszországot illetően, amely Amerikával együtt az atomfegyverek 85 százalékát birtokolja. A javaslat szerint az atomfegyverek számát olyan mértékben kellene csökkenteni, amely által megszűnne a riadó-állapot, idővel pedig a teljesen atomfegyvermentes világ lenne a cél. Akár elérjük ezeket a célokat, akár nem – és függetlenül attól, hogy egy nukleáris elrettentéstől mentes világ jó ötlet-e –, az Egyesült Államok jóval hitelesebbé válna, ha komoly erőfeszítéseket tenne ebbe az irányba. Ellenkező esetben pedig továbbra is azt közvetíti a világnak, hogy „azt tedd, amit mondok, és ne azt, amit teszek”.

3. Kövessük Bismarckot, ne pedig Nagy-Britanniát. Josef Joffe szerint az Egyesült Államok két lehetséges analógiát vehet figyelembe nagyszabású stratégiájának kialakításakor: az egyik Nagy-Britannia, a másik Bismarck.¹¹ Nagy-Britannia meg-

próbálta ellensúlyozni a feltörekvő és fenyegető hatalmakat, de amúgy nem vállalt jelentősebb szerepet az európai kontinensen. Bismarck ezzel szemben úgy döntött, hogy minden nagyhatalommal kapcsolatot ápol. Az volt a célja, hogy jobb viszonyt alakítson ki velük, mint ők egymás között, és így az európai országok közötti kapcsolatrendszer fő tengelyévé váljon.

Az Egyesült Államok számára a brit verzió nem megfelelő. Amerika már eljátszotta ezt a szerepet a múltban – a náci Németországgal és a szovjet Oroszországgal –, ugyanakkor a jelen körülmények között ez a stratégia nem volna bölcs választás. A világ ma nem oszlik táborokra, sokkal összefüggőbb, mint azelőtt. Egy feltörekvő hatalommal szembeni „ellensúlyozás” ma veszélyes, destabilizáló és valószínűleg önbeteljesítő politika volna. Ha Washington megpróbálná kordában tartani Kínát, még mielőtt Peking bármilyen komolyabb jelét adná annak, hogy a nemzetközi rendet bomlasztani akarja, hamar elszigetelődne, és önmaga lévén a bomlasztó erő, nagy árat fizetne mind gazdaságilag, mind pedig politikailag. Amerika óriási erejét figyelembe véve bármilyen átfogó stratégiának elengedhetetlen eleme kell legyen, hogy befolyását ne használja eltúlzott mértékben, különben mások próbálják majd meg őt – különböző utakon – kiegyensúlyozni.

Washington ugyanakkor ideális helyzetben van ahhoz, hogy a jelen globális rendszerében egy bismarcki szerepet töltsön be. Csaknem minden jelentősebb hatalommal jobb kapcsolata van, mint azoknak egymással. A Bush-kormány kitűnő munkát végzett Ázsiában a Japánnal, Ausztráliával és Indiával való kapcsolatok megerősítése terén. Ugyanezt kellene megpróbálnia Oroszországgal és Kínával. Ugyan Washington sok mindenben nem ért egyet Moszkvával és Pekinggel, semmi jó nem származhat abból, ha állandó ellenségeinkké tesszük őket. A bismarcki hozzáállás nagy erénye, hogy az Egyesült Államokat minden féllel szemben a legnagyobb befolyással ruházza fel, mely ma-

ximalizálja azon képességét, hogy a világot békésebbé és stabilabbá tegye. És ha a dolgok mégsem alakulnának jól, akkor ez feljogosítaná az Egyesült Államokat arra, hogy egy kiegyensúlyozó szerep irányába mozduljon el.

4. Rend à la carte módra. A nemzetközi kapcsolatok szakértői és gyakorlói körében létezik egy uralkodó elmélet azal kapcsolatosan, hogy hogyan és milyen okokból maradhat fenn a nemzetközi béke. Eszerint a legstabilabb rendszer az, amelyikben egyetlen uralkodó hatalom tartja fenn a rendet. Nagy-Britannia és az Egyesült Államok ezt a szerepet kétszáz éven át töltötte be. Mindkét esetben az egyeduralkodó volt a legerősebb gazdasági és katonai erő, a piac biztosítója, a végső hitelező, a világ pénzügyi központjának székhelye és a tartalékvaluta birtokosa. Katonai-politikai kifejezéssel élve, mindkettő uralta a tengeri útvonalakat, kivédte a fokozódó fenyegetést, és amikor a rend megőrzése érdekében szükségesnek tartotta, beavatkozott. S bár mindkettő követett el hibákat, a rendszer stabilitása, a világgazdaság sikere és az általuk megteremtett nyílt társadalmak az angol–amerikai uralom rendkívüli örökségei.

Mi fog történni, ha ez az uralom meggyengül? Hamarosan nemcsak Amerika rendelkezik majd nagy piaccal, hanem az Európai Unió és Kína (aztán pedig India) is. A dollár nem valószínű, hogy megőrzi majd kiemelt tartalékvaluta szerepét, inkább helyet ad egy olyan valutakosárnak, amelyben többnyire euro és dollár, de más pénznemek is lesznek. Bizonyos területeken – a Dél-kínai-tengernél például – az amerikai katonai erő minden bizonnyal jelentéktelenebb szerephez jut majd, mint a kínai. A nemzetközi üzleti tárgyalások során Amerika kénytelen lesz alkudozni és kompromisszumokat kötni. Vajon mindez instabilitáshoz és zűrzavarhoz vezet majd?

Nem feltétlenül. Az angol–amerikai uralom kétszáz éve alatt olyan rendszert hozott létre, mely már nem olyan törékeny, mint amilyen az 1920-as és 1930-as években lehetett. (Amikor

a brit hatalom meggyengült, Amerika nem volt hajlandó közelélni, és Európa eltűnt a süllyesztőben.) Anne-Marie Slaughter írt arról, hogy a jogi rendszerek hogyan hoznak létre egy sor átmeneti szabályozást anélkül, hogy bárki is kényszerítené őket erre, és így egy lentől felfelé irányuló hálózatba szervezett rendet alkotnak.¹² Nem minden kérdés igényli majd ezt a fajta stabilizációt, de sokuk igen. Vagyis lehet, hogy szükségtelen és hatástalan minden problémára szuperhatalmi megoldást keresni. Kisebb megoldások is lehetnek ugyanolyan hatékonyak. Az Egyesült Államoknak el kell fogadnia ezt az ad hoc rendet.

Richard Haass, korábbi kormánytisztviselő kreatívan meghirdette az „à la carte többoldalúságot”.¹³ Egyetlen intézménynek vagy szervezetnek sem lehet mindig igaza, egyetlen rendszer sem ideális. Az ENSZ egy adott probléma megoldásán dolgozik, a NATO egy másikén, az OAS egy harmadikén. És az olyan új keletű probléma megoldására, mint a klímaváltozás, valószínűleg egy az üzleti magánszférát és nem-kormányzati szervezeteket is magában foglaló, új koalíció kialakításának volna a leginkább értelme.

A nemzetközi élet csak egyre zavarosabb lesz. Ha sikerül befogadónak, rugalmasnak és alkalmazkodónak lennünk, az minden bizonnyal jobb eredményeket hoz majd, mint az, ha ragaszkodunk egy olyan merev megközelítéshez, mely szerint a nemzetközi problémákat csak úgy lehet megoldani, ahogy azt a 19. században tettük, vagyis egy olyan korban, amikor az állam szokatlanul erős volt. Egy szervezettebb nemzetközi rendszer, melyben a problémákat számos különböző struktúrán és megoldáson keresztül közelítjük meg, egy ennek megfelelő, rétegzett stabilitást tud kialakítani. Ez talán nem annyira megnyerő, mint a béke ennél formálisabb struktúrája, amelynek kiindulópontja és irányítója egy vagy két New York-i, illetve genfi központi szervezet. Ugyanakkor meglehet, hogy sokkal realitásabb és tartósabb.

A rend keresése nem egyszerűen csak amerikai probléma. Amennyiben a többiek felemelkedése magával hozza a nacionalista büszkeség, öntudat és érdekek megerősödését is, akkor az mindenhol zűrzavart okozhat. Ugyanakkor ez a feltörekvés egy olyan világban valósul meg, ahol a béke és a stabilitás rengeteg gyümölcsöt hozhat, ami arra ösztönözheti Kínát, Indiát és Oroszországot, hogy fenntartsák a rendszer stabilitását. A gond az, hogy ezek a feltörekvő hatalmak nem érznek egyértelmű és sürgős ösztönzést, hogy megoldják azokat a közös problémákat, melyeket ez az új rendszer idéz elő. Nemzeti súrlódások, klímaváltozás, kereskedelmi viták, a környezet leépülése és a fertőző betegségek addig fokozódhatnak, míg végül bekövetkezik egy válság... de lehet, hogy akkor már túl késő lesz. Az ilyen problémák megoldásához és a globális közösségi javak biztosításához szükség van egy moderátorra, egy szervezőre vagy egy vezetőre.

5. A legitimitás: hatalom. Az Egyesült Államoknak ma mindenféle területen nagy a hatalma, kivéve egyet: a legitimitás területét. Ez pedig a mai világban lényeges hiányosság. A legitimitás teszi lehetővé egy hatalom számára a napirend kidolgozását, egy válság meghatározását és azt, hogy megszerezze az intézkedésekhez az országok, valamint a nem kormányzati erők – a magánszektor és a társadalmi szervezetek – támogatását. A legitimitás volt az, ami például Bono számára lehetővé tette, hogy az adósságok elengedésének fontos kérdésében megváltoztassa a kormány politikáját. Erejét abból a képességéből merítette, hogy meg tudta ragadni a kérdés intellektuális és erkölcsi magasságát.

A legitimitásnak sok formája létezik. A Clinton-kormány három fontos esetben alkalmazott erőt: Boszniában, Haitin és Koszovóban. Egyik esetben sem vitte az ügyet az ENSZ Biztonsági Tanács elé, de nem is érkezett komolyabb utalás arra vonatkozóan, hogy ezt meg kellene tennie. Kétségtelen, hogy a koszo-

vói akciót Kofi Annan néhány nyilatkozata is igazolni látszott, melyekben elmagyarázta, hogy az állam szuverenitása nem igazolhatja a humanitárius visszaéléseket. A Clinton-kormány részben egy alapvető bizalmi légkörnek köszönhetően cselekedhetett így. S bár a Clinton- vagy akár a George W. Bush-kormány is sok szempontból önfejű volt, a világ többi része nem igényelt biztosítékokat e kormányok törekvéseire vonatkozóan. A jelenlegi Bush-kormányt nem terheli teljes felelősség azért, hogy a mai helyzet jelentősen eltér az akkoritól. A szeptember 11-ei támadások miatt nem volt más lehetősége, mint hogy Amerika hatalmát felmutassa, és erővel lépjen fel a nemzetközi színtéren. Ám ez még inkább azt indokolta volna, hogy miközben teszi a dolgát, másokkal konzultáljon és együttműködjön. Egy dolog elrettenteni az ellenséget, és egy másik megfélemlíteni a világ többi részét.

Az Egyesült Államok továbbra is képes arra, hogy meghatározza a napirendet, és ezáltal arra, hogy megszerezze a problémák, válságok és súlyos helyzetek megoldásához szükséges legitimitást. Az amerikai javaslatok és ideálok továbbra is uralják a Darfur, az iráni atomfegyverek és a Burma körüli vitákat. Ám Washingtonnak meg kell értenie: az, hogy a világnézetéhez nemzetközi támogatást szerezzen, nemcsak PR-gyakorlat, hanem hatalmának alapvető eleme is. A többi országnak, népnek és csoportnak ma megvannak a saját elképzelései és hálózataik, és nem fognak szó nélkül elfogadni egy olyan verziót, melyet felülről adnak tovább nekik. Washington képes kell legyen megindokolni saját nézeteit, és ráadásul ezt meggyőzően kell tennie. Ez a feladat egyre nehezebb, de egyre sürgetőbb. Egy mindinkább öntudatos és demokratizált világban az ötletek harca hosszú távon mindenkihez eljut. A Bush-kormány, úgy tűnik, soha nem értette meg, hogy mekkora értéket jelent a legitimitás az iraki háború előkészítésében. Egyes amerikai politikusok vitatják az Egyesült Államok elszigeteltségéről szóló érveket, és az

„új európai”, ázsiai és afrikai szövetségeseikre mutogatnak, akik közül sokat megvesztegetéssel vettek rá, hogy részt vegyenek a koalícióban. S bár a közép-európai *kormányok* támogatták Washington lépéseit, a lakosság csaknem ugyanolyan mértékben ellenezte azokat, mint a régi Európában. Mivel nem vette figyelembe ezt a különbséget, Washington félreértette Törökországot, a régi és hűséges szövetségését, mely az 1990-es évek alatt jóval demokratikusabb lett. A kormány támogatni akarta az Egyesült Államokat, de az emberek több mint 90 százaléka ellenezte ezt. Ennek egy szoros parlamenti szavazás után az lett az eredménye, hogy Törökország nem állhatott az USA mellé. Ennek köszönhetően a kétfrontos harc helyett, egyfrontos harcot kellett vívnia Saddam ellen, ami súlyos hátrányt jelentett. A háború kezdetekor az Egyesült Államokat a világon csak egyetlen országban támogatta a lakosság többsége, ez pedig Izrael volt. S bár dicséretes Tony Blair lojalitása, a legtöbb demokratikus politikustól nem lehet elvárni, hogy hagyja figyelmen kívül az emberek túlnyomó többségének akarátát.

A jelenlegi legveszélyesebb folyamat a nacionalizmus megerősödése, mely egy egypólusú világban gyakran egyenesen Amerika-ellenességgé válhat. Hogyan mutatja meg valaki, hogy ő elkötelezett brazil, kínai vagy orosz patrióta? Hát úgy, hogy bátran szembeszáll Mr. Biggel. Az 1970-es években Indira Gandhi sok belpolitikai intézkedése népszerűtlen volt. Ám az Amerikával való szembeszegülést mindig nagy éljenzés kísérte a kampánykörutak során. Miért? India mindig is csodálta Amerikát és az amerikai álmot, de az, hogy Gandhi asszony ellenállt az uralkodó hatalomnak, az erő és a bátorság jelének számított. Az amerikaiak panaszkodnak, hogy mindez irracionális, és hogy az országuk igazságtalanul vált egy bokszsákká. Igazuk van. De ezen túl kell lépni. A szuperhatalmi státusz rengeteg előnnyel jár, de ugyanakkor mindennek megvan az ára is. Ez az ár figyelmes diplomáciával könnyedén csökkenthető. Ma-

chiavelli azt írta, „jobb, ha félnek tőled, mintha szeretnek”. Ezt a mottót Dick Cheney rendkívül komolyan veszi. Egy 2007-es beszédében Bernard Lewist idézte, miszerint a hidegháború alatt a közel-keleti diktátorok megtanulták, hogy a Szovjetuniótól félniük kell, de Amerikától nem. Machiavelli és Cheney tévednek. Igaz, hogy a Szovjetuniótól féltek a szövetségesei, Amerikát pedig szerették, legalábbis kedvelték. De lám, ki az, aki még ma is tovább él! Meglehetősen különös és nyugtalanító, hogy Cheney alelnök féltékenyen utal egy totális diktatúra brutális és bukott stratégiáira. Amerika a világot nemcsak a hatalmával, hanem az ideáljaival is átalakította. Amikor a kínai demokráciapárti tüntetők összegyűltek a Tiananmen téren, egy rögtönzött szobrot építettek, mely a Szabadság-szoborra hasonlított, és nem egy F16-osra. Lehet, hogy Amerika megítélése nem olyan pozitív, mint ahogy azt az amerikaiak hiszik, de ugyanakkor még mindig jobb, mint a többi alternatíváé. Ezért tolerálta a világ az USA óriási hatalmát annyi időn át.

Félelem és rettegés

Mielőtt ezeket a konkrét stratégiai lépéseket alkalmazná, az Egyesült Államoknak először is egy általánosabb helyreigazításra van szüksége. Túl kell lépnie a félelmen. Amerikában a félelem miatt alakult ki az üldözési mánia és a pánik általános légköre, és a félelem vezetett a stratégiai ballépésekhez is. Miután elhitettük magunkkal, hogy nincs más választásunk, mint gyorsan és egyedül, egyoldalú és megelőző jelleggel cselekedni, röpké hat év alatt leromboltuk több évtized nemzetközi jóakarátát, elidegenítettük a szövetségeseinket, felbátorítottuk az ellenségeinket, miközben igen keveset oldottunk meg azon nemzetközi problémák közül, melyekkel szembe kell néznünk. Ahhoz, hogy Amerika helyre tudja állítani a világban betöltött

szerepét, először is önbizalmát kell visszaszereznie. Gyakorlatilag, ha objektív nézzük, kijelenthetjük, hogy ma az Egyesült Államok igen szerencsés helyzetben van. Ugyan vannak problémák, válságok és ellenállással is találkozik, de a múlt súlyos fenyegetéseihez képest – a náci Németország, a sztálini agresszió, a nukleáris háború –, kedvezőek a körülmények, és a világ arra tart, amerre mi akartuk. Ezt észben tartani elengedhetetlen ahhoz, hogy elkerüljük a hibákat, a tévedéseket és a félreértéseket.

A légkör ma Washingtonban meglehetősen eltér ettől. Amerikát ma felemészti a nyugtalanság, aggódik a terroristák, a latorállamok, a muzulmánok, a mexikóiak, a külföldi vállalatok és a szabad kereskedelem, a bevándorlók és a nemzetközi szervezetek miatt. A történelem valaha volt legnagyobb hatalma úgy érzi, hogy olyan erők ostromolják, melyeket képtelen kontrollálni. Bár a Bush-kormány nagyban hozzájárult ennek kialakulásához, egy olyan jelenségről van szó, mely túlmutat egyetlen elnökön. Túl sok amerikai dőlt be a félelem retorikájának. A 2008-as elnökválasztási kampány jó alkalom lett volna egy nemzeti vitára arról az új világról, amelyben élünk. E sorok megírásáig azonban a republikánus oldaltól semmi mást nem láttunk, mint egy mellveregető hisztériát. „Utálnak titeket!” – üvöltötte többszörösen Rudy Giuliani a kampánykörút során, könnyörtelenül emlékeztetve a közönséget, hogy milyen gonosz emberek vannak odakinn a világban. „Nem akarják, hogy erre az egyetemre járj!” – figyelmeztette hallgatóságát az Oglethorpe Egyetemen Atlantában. „Sem azt, hogy te, te vagy te” – tette hozzá, és állítólag ujjal mutogatott a diákokra. Az első republikánus vitán azt mondta: „Egy olyan ellenséggel állunk szemben, mely az egész világon jelen van, és úgy tűnik, még a saját országunkon belül is ide akar jönni, hogy megöljön minket.” A kampány során Giuliani felbőszült ember szerepét játszotta, akit felháborít, hogy az amerikaiak képtelenek felismerni a veszélyt, amely

ott áll az orruk előtt. „Ez a valóság, hölgyem – mondta egy rémült nőnek Oglethrope-ban –, próbáljon tisztán látni.” Giuliani többszörösen sürgette Amerikát, hogy azon túlmenően, hogy megőrzi támadó hozzáállását, nyisson még több frontot. Hiszen az a gondolat, hogy miközben az Egyesült Államokat óriási veszély fenyegeti, az visszavonul, és védekező álláspontot vesz fel, meglehetősen bizarr.

2001 és 2007 között Washington kétpárti támogatással két országot foglalt el, és szétküldte a csapatait a világba Szomáliától a Fülöp-szigetekig, hogy az iszlámista milíciák ellen harcoljanak. A honvédelmi kiadásokat 187 milliárd dollárra tornázta fel, ami több, mint Kína, Oroszország, India és Nagy-Britannia védelmi költségvetése összesen. Létrehozta a Nemzetbiztonsági Hivatalt, amely évi több mint 40 milliárd dollárt költ. Titkos börtönöket létesített Európában, és egy jogi fekete lyukat Guantanamóban, ahol a rabokat fogva tartják, kihallgatják és – bizonyos értelmezések szerint – kínozzák. Vajon mit értett Giuliani a támadó pozíción? Azt, hogy a nyomatékosság kedvéért foglaljunk el még néhány országot?

John McCain szenátor *Courage Matters* (A bátorság számít) című könyvében ezt írja: „Szállj be abba az istenverte liftbe! Szállj fel arra az átkozott repülőgépre! Számolj utána, mekkora esélye van annak, hogy egy terrorista támadás áldozata legyél. Továbbra is akkora a valószínűsége, mint annak, hogy egy szökőár sodor a tengerbe.” Mivel a könyvet a 2003-as év vége felé írta, hozzátette ezt az igazi ökölszabályt: „Figyeld a terrorista riasztást, és csak akkor menj ki újra, amikor sárga jelzés alá kerül.” Sajnos 2001. szeptember 11-e óta a riasztási fokozat soha nem volt a sárga jelzés alatt (ami azt jelzi, hogy egy esetleges terrorista támadás esélye „megnövekedett”). A reptereken csaknem folyamatosan narancssárga jelzés volt érvényben, ami a második legmagasabb veszélyességi fokozat. Ennek ellenére a Nemzetbiztonsági Hivatal elismeri, hogy „továbbra sincs meg-

bízható információnk arról, hogy a közeljövőben veszély fenyegetné hazánkat”. 2001. szeptember 11-e óta az egész országban mindössze két vagy három rendkívül jelentéktelen terrorista összeesküvést lepleztek le, és soha egyetlen al-Kaida bűvőheletet sem találtak Amerikában.

Mégis, az ellenség – a republikánus jelölt szerint – hatalmas, globális és könyörtelen. Giuliani rendszeresen összemossa Iránt és az al-Kaidát. Mitt Romney még ennél is továbbmegy, és az összes vélt rossz fiút egy bandába sorolja. „Ez a síitákról és szunnitákról szól. A Hezbollahról, a Hamaszról, az al-Kaidáról és a Muzulmán Testvérekről” – állítja. Valójában Irán síita hatalom, amely egyébként *segített* az Egyesült Államoknak megdönteni az al-Kaida támogatását élvező tálib rendszert Afganisztánban. Az al-Kaidához köthető szunniták síitákat mészároltak le Irakban, amire az Irán támogatta síita milíciák iraki szunniták kivégzésével válaszoltak. Jelenleg épp megismételjük a hidegháború egyik legfőbb hibáját, összehozzuk az összes lehetséges ellenségünket ahelyett, hogy megosztanánk őket. Mao és Sztálin rosszak voltak. De olyan rosszak, akik nem kedvelték egymást, és ez egy olyan előny, amit fel lehetett volna használni a szabad világ javára. Ennek az elmulasztása nem az erőt mutatja, hanem a hülyeséget. Osama bin Laden épp ilyen túlreagálásokban reménykedett. Egy 2004-es videofelvételen megdöbbenő őszinteséggel magyarázza stratégiáját. Ő úgy nevezte, „provokálni és törbe csalni”: Semmi mást nem kell tennünk, mint két mudzsahedint oda küldeni...[és] felemelni egy rongydarabot, melyen az áll, hogy »al-Kaida«, hogy az összes tábornok odasiessen, és ezzel Amerikának emberi, gazdasági és politikai veszteségeket okozzunk.” Üzenetét a világ minden söpredék terrorista csoportja jól megértette. Látszólag minden kommunikáció, együttműködés, illetve bin Ladentől érkező további eligazítás nélkül, délkelet-ázsiai, észak-afrikai és európai kis csoportosulások mind bejelentették, hogy az al-Kaida részei. Ezáltal növelték je-

lentőségüket, a világ figyelmét az saját ügyükre irányíthatták, és elérték, hogy Amerika odasiessen, és szembeszálljon velük.

Az azért való versenyzés, hogy Amerika legyen a kemény legény, új ötleteket hozott a politikába, mely ötletek közül némelyek rosszak, mások pedig teljesen örültek. Romney, aki magát okos, két lábbal a földön járó menedzsernek nevezi, nemrég elmagyarázta, hogy „egyesek azt mondják, hogy be kellene zárunk Guantanamo-t, de az én meglátásom szerint Guantanamo-t [a területét] kétszeresére kellene növelnünk”. Romney-nek észre kell vennie, hogy Guantanamo nem küzd helyhiánnyal. Amiért Bush elnök be akarja zárni – és ő az, aki megfogalmazta ezt a szándékot –, az az, hogy egy tarthatatlan jogi helyzet uralkodik ott, amiért óriási stratégiai, politikai és erkölcsi árat kell fizetnünk. Egy valódi háborúban a háborús foglyokat addig tartják bezárva, amíg a viszály véget nem ér. Vajon mikor jön el ez a pillanat a terror ellen indított háborúban? Vajon Romney azt javasolja, hogy az Amerikai igazságügyi rendszer részeként az Egyesült Államok meghatározatlan ideig tartson fenn egy börtönt, melyben folyamatosan növekszik a vizsgálat nélkül fogva tartott foglyok száma? „Mi lesz azokkal, akik esetleg különböző helyszíneken – mecsetekben például – a gyűlölet és a terror doktrínáját tanítják” – tette fel a kérdés Romney 2005-ben. „Ezeket ellenőrizzük? Lehallgatjuk?” Persze ez a javaslat még mindig semmi ahhoz képest, amit néhány éve Tom Tancredo képviselő, szintén republikánus elnökjelölt javasolt. Amikor egy esetleges, a muszlim radikálisok által elkövetett nukleáris támadásról kérdezték, azzal állt elő, hogy az amerikai hadseregnek azzal kellene fenyegetőznie, hogy „megszerzi” Mekkát.

Giuliani nagyra tartja a Bush-kormány agresszív hozzáállását, mellyel egy újabb, amerikai területen elkövetett terroristátámadást igyekszik kiküszöbölni a szeptember 11-ei események után. Természetes, hogy a kormányt támogatni kell abban, hogy felszámolja az al-Kaida infrastruktúráját Afganisztánban

és más országokban, ahol annak csoportjai és támogatói rejtőznek. Ugyanakkor szeptember 11-e óta voltak terrortámadások olyan országokban is mint Nagy-Britannia, Spanyolország, Marokkó, Törökország, Indonézia és Szaúd-Arábia, amelyek többsége igen keményen lép fel a terrorizmus ellen. Ami közös volt ezekben a támadásokban, az az, hogy mindegyiket helyi csoportok követték el. Könnyebb külföldi ügynököket beazonosítani és megállítani, sokkal nehezebb azonban helyi csoportokra rátalálni. Ebből a szempontból az Egyesült Államoknak igen lényeges előnye, hogy nincsenek hazai radikális csoportjai. Az amerikai muszlimok általában a középosztályhoz tartozó, mérsékelt emberek, akik jól beleolvadtak a társadalomba. Ők hisznek Amerikában és az amerikai álomban. Az amerikai muszlimok körében 2007-ben a Pew Kutató Központ által végzett első átfogó közvélemény-kutatás arra az eredményre jutott, hogy a megkérdezettek 70 százaléka szerint, ha Amerikában valaki keményen dolgozik, az előrejuthat. (Az amerikai átlaglakosság körében ez az arányszám 64 százalék.) Válaszaik csaknem minden kérdésben egybeestek az amerikai „főárammal”, és megdöbbenően eltértek más országok muszlim lakosságának válaszaitól. Az amerikai muszlimok 13 százaléka gondolja úgy, hogy az öngyilkos merényletek igazolhatók. Ez persze nagyon magas, de a francia muszlimok esetében ez az arány 42, a jordániai muszlimok esetében pedig 80 százalék.

Ez a határozott amerikai előny – mely egyben tanúsítja, hogy az ország képes a bevándorlók asszimilálására – egyre nagyobb veszélynek van kitéve. Ha az amerikai vezetők azt kezdik sugallni, hogy a teljes muszlim lakosságra gyanakvással kell tekintenünk, az meg fogja változtatni a muszlim közösség Egyesült Államokhoz fűződő viszonyát. Amikor elnökjelöltek az amerikai mecsetek lehallgatását és Mekka lebombázását emlegetik, akkor éppen ebbe a nagyon rossz irányba tesznek lépéseket.

Bár a demokraták érzékenyebbek a legtöbb ilyen kérdésben, a pártot felemésztí az attól való félelem, hogy nem tűnik majd elég keménynek. Elnökjelöltjeik egymással versengenek, hogy bebizonyítsák, ők is ugyanolyan macsók és harciasak lesznek, mint a legádázabb republikánusok. Amikor a dél-karolinai elnöki vitában arról kérdezték a jelölteket, hogy hogyan válaszolnának egy esetleges újabb támadásra, azonnal megfogadták, hogy támadnak, megtorolnak, és még a lelket is kifüstölik majd, nos, valakiből. Barack Obama az egyetlen, aki másképp válaszolt, hamar észrevette politikai sebezhetőségét, és kötelességtudóan ő is megtorlással fenyegetett. A vita után ellenzői azzal érveltek, hogy eredeti válasza azt bizonyítja, hogy nem elég erős ahhoz, hogy elnök legyen. (Valójában Obama eredeti válasza volt a helyes. Azt mondta, hogy először is megbizonyosodna arról, hogy egy azonnali válasz hatékony volna-e, azután gondoskodna róla, hogy a lehető legjobb titkosszolgálat kiderítse, hogy ki volt a támadó, majd pedig a szövetségesekkel együtt igyekezne leszerelni a felelős hálózatot.)

Soha nem fogjuk tudni megakadályozni, hogy aszociális egyének egy kis csoportja szörnyűséges terrorcselekményeket tervezzenek. Bármilyen előrelátók és hozzáértők is a titkosszolgálataink és a törvényt végrehajtó tisztviselőink, az emberek mindig megtalálják majd a réseket egy nagy, nyitott és sokszínű országban. Amerika számára a próbatétel nem az, hogy százszázalékosan meg tud-e előzni egy támadást, inkább az, hogy hogyan reagál rá. Stephen Flynn, a Külkapcsolatok Tanácsának nemzetbiztonsági szakembere szerint a célunk a rugalmasság kell legyen, az, hogy minél gyorsabban talpra tudjunk állni egy törés után. Az anyagi tudományokban a rugalmasság az anyag azon képességére utal, hogy egy deformálódás után vissza tudja nyerni eredeti formáját. Ha egy nap felrobban egy bomba, akkor azt kell biztosítanunk, hogy a lehető legkisebb felfordulást – gazdasági, társadalmi és politikai – okozza. Ez megakadályoz-

ná a terroristát legfőbb célja elérésében. Ha nem hagyjuk magunkat megfélemlíteni, akkor egy igen lényeges szempontból legyőztük a terrorizmust.¹⁴

A félelem és pánik légköre, amit mostanában terjesztünk, valószínű, hogy ellenkező hatást fog elérni. Ha most kerülne sor egy újabb támadásra, két dolgot majdnem teljes biztonsággal meg lehet jósolni. A támadás valódi hatása meglehetősen korlátozott lenne, ami lehetővé tenné az ország számára, hogy gyorsan visszatérjen a normális mederbe. Washington pedig megvadásulna. A politikusok egymás szavába vágva sietnének ígéretet tenni arra, hogy péppé zúzzák, megsemmisítik, tönkreteszik a... valakit. Egy megtorló csapás helyénvaló és fontos volna, ha a megfelelő célpontot találná el. De mit tennénk, ha a bűnösök Hamburgban, Madridban vagy Trentonban tartózkodnak? Elég valószínű, hogy a jövőbeli támadások olyan országokból érkeznek majd, amelyek tudtukon és akaratokon kívül rejtenek terroristákat. Lebombázzuk majd Nagy-Britanniát vagy Spanyolországot, mert terrorista búvóhelyeknek adnak otthont?

Egy újabb terrortámadás másik valószínű következménye lenne a mozgás, a magánszféra, az állampolgári szabadságjogok korlátozásának növelése, amely már eddig is komoly gazdasági, politikai és erkölcsi veszteséget okozott Amerikának. Az utasok ellenőrzésének folyamata a reptereken, amely évi közel 5 milliárd dollárba kerül, minden évben egyre kényelmetlenebbé válik, ahogy újabb lehetséges „kockázatok” merülnek fel. A vízumrendszer, amely korlátozó és fenyegetőző lett, minden egyes gengszter beengedésével még inkább az lesz. Ezen eljárások kidolgozásánál egyetlen esetben sem törekedtek arra, hogy egyensúlyt tartsanak fenn a biztonság, valamint a nyitott és befogadó légkör kialakításának szükségessége között. A hivatalos személyeket arra ösztönzik, hogy bármikor és bárhol valami kétségük merül fel valakivel kapcsolatban, jobban teszik, ha megállítják, kikérdezik, letartóztatják és deportálják.

Félelmeink messze túlmutatnak a terrorizmuson. A CNN-es Lou Dobbs lett az ország paranoiás és dühödt részének a szócsöve, és folyamatosan azon baljós erők ellen ágál, melyek megpróbálnak legyőzni minket. A jobboldal számára az illegális bevándorlók kérdése egy mánia lett. A szabad verseny pártja azt tűzte ki célul, hogy hatalmas állami rendőri erőt hoz létre, hogy *megakadályozza, hogy az emberek munkába állhassanak*. A demokraták érthető módon aggódnak az amerikai alkalmazottak bérei miatt, de ezeket a félelmeket most a szabad kereskedelemre vetítik ki, amely, bár nem a probléma maga (az amerikai vállalatok védelmezése a versennyel szemben biztos út a termelékenység csökkenéséhez), mégis a párton belül gyorsan veszít a támogatottságából. Mindazt, amit Bill Clinton elért pártjának történelmi átszervezésével – melyet a jövő, a piac, a kereskedelem és a hatékonyság érdekében hajtott végre – jelenleg a pillanatnyi népszerűség hajhászása miatt elpazaroljuk. Legyen szó akár terrorizmusról, kereskedelemről vagy bármiféle nemzetköziségről, a politikai dinamika az Egyesült Államokban az elmúlt időszakban megrekedt. A külpolitika részben az, amit teszünk, részben pedig az, amik vagyunk. Állítólag Hubert Humphrey azt mondta, hogy az 1964-es polgárjogi törvény az évtized egyik legfontosabb külpolitikai lépése volt. Kétségtelen, hogy maga Amerika volt gyakran az Egyesült Államok külpolitikájának ellenszere. Amikor világpolitikai lépései durvák, tévesek és igazságtalanok voltak, az ország maga mindig nyitott volt, befogadó és toleráns. Emlékszem, amikor az 1970-es években gyerekként az Egyesült Államokban jártam, egy olyan időszakban, amikor India hivatalosan Amerika-ellenes ország volt. A valóság, amivel itt szembesültem, erőteljesen cáfolta az ellenség által terjesztett propagandát és karikatúrát. Ma azonban a figyelmetlenség, a félelem és a bürokratikus gyávaság miatt ez a karikatúra kezd valósággá válni.

Végtére is a nyitottság Amerika legfőbb erénye. Sok politikai okostojás áll elő olyan ötletekkel, melyekről úgy hiszik, javítják

majd Amerika termelékenységét, megtakarításait és egészségügyi rendszerét. Több hatalmat mindegyiküknek. Ugyanakkor a történelem során Amerika nem a leleményes kormányprogramoknak köszönhetően ért el sikereket, hanem életerős társadalma miatt. Azért fejlődött, mert nyitott tudott maradni a termékekre és szolgáltatásokra, az ötletekre és a találmányokra, mindenekelőtt pedig a különböző népekre és kultúrákra. Ez a nyitottság tette lehetővé a számunkra, hogy gyorsan és rugalmasan reagáljunk az új gazdasági időkre, hogy a változást és a sokszínűséget figyelemre méltó könnyedséggel kezeljük, és hogy kiterjesszük a szabadság és az önrendelkezés határait. Ez tette lehetővé Amerika számára, hogy létrehozza az első egyetemes nemzetet, egy olyan helyet, ahol a világ minden tájáról érkező emberek dolgozhatnak, elvegyülhetnek, keveredhetnek, és egy közös álomban és közös sorsban osztozhatnak.

1982 őszén tizennyolc éves diákként érkeztem ide Indiából, nyolcezer kilométer távolságból. Amerika rossz bőrben volt. Abban az évben, decemberben, a munkanélküliségi mutató elérte a 10,8 százalékot, ami magasabb volt, mint a második világháború óta bármikor. A kamatlábak 15 százalék körül ingadoztak. Vietnam, a Watergate-ügy és az iráni túszválság kikezdték Amerika magabiztosságát. A Szovjetunió virágzott, befolyását messze a határain túlra kiterjesztette Afganisztántól Angolán át Közép-Amerikáig. Júniusban Izrael elfoglalta Libanont, ami az amúgy is labilis közel-keleti helyzetet még feszültebbé tette.

Mégis, Amerika megdöbbenően nyitott és befogadó ország volt. Mindezt Reagan testesítette meg. A népszerűségi besorolásban elért akkori negatív rekord ellenére a vihar középpontjából optimizmust tudott sugározni. Moszkva növekvő hatalmának idején magabiztosan jelentette ki, hogy a szovjet rendszer végzetes válságban van, és megjósolta, hogy a „történelem súlylyesztőjében” fog eltűnni. A politikai folyosó túlsó végén Thomas (Tip) O'Neill állt, a vidám ír-amerikai házelnök, aki a régi

típusú liberalizmus nagyvonalúságának és toleranciájának a megtestesítője volt. Bármerre is jártam, az általános hangulat baráti és befogadó volt. Olyasmit éreztem, amit azelőtt soha, egy ország tárt kapukkal a világ, a jövő és én felém. Egy fiatal diáknak mindez korlátlan nagyvonalúságot és reményt jelentett.

Ahhoz, hogy Amerika ezekben az új, nehézségekkel teli időkben is boldoguljon, hogy a többiek felemelkedése idején is sikereket érjen el, egyetlen próbatételnek kell megfelelnie. Olyan helyé kell válnia, amely pont olyan hívogató és izgalmas egy fiatal diák számára, aki ma érkezik az országba, mint amilyen az esetlen tizennyolc éves számára volt egy nemzedékkel ezelőtt.

JEGYZETEK

2. Csordultig van a pohár

¹ GURR, T. R. – MARSHALL, M. G. 2005. Peace and Conflict: A Global Survey of Armed Conflicts, Self-Determination Movements, and Democracy. Center for International Development and Conflict Management, University of Maryland, College Park, június.

² PINKER, S. 2007. A Brief History of Violence (előadás). Technology, Entertainment, Design Conference, Monterey, Calif, március.

³ O'Rourke, K. H. 1997. The European Grain Invasion, 1870–1913. *Journal of Economic History*, 57/1, december, 775–801.

⁴ A 19. századi „pozitív kínálati sokk”-ról szóló jó és hozzáférhető értekezést lásd Saxonhouse, G. 2006. The Integration of Giants into the Global Economy. *AEI: Asian outlook*, 1, január 31.

⁵ The New Titans (felmérés). *Economist*, 2006. szeptember 14.

⁶ SPECTER, M. 2006. The Last Drop. *New Yorker*, október 23.

⁷ O'HANLON, L. 2007. Arctic Ice Melt Gets Stark Reassessment. *Discovery News*, szeptember 6. Online elérhető: http://dsc.discovery.com/news/2007/09/06/arcticice_pla.html?category=earth

⁸ BRZEZINSKI, Z. 2005. The Dilemma of the Last Sovereign. *American Interest*, 1/1.

⁹ SCHWARZ, B. áttekintése: AMBROSE, S. E. (2001): *The Good Fight*. Atlantic Monthly, június, 103.

¹⁰ NAAZNEEN BARMA ET AL. 2007. The World without the West. *National Interest*, 90. szám, július/augusztus, 23–30.

¹¹ FRIEDMAN, T. L. 2006. *The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-first Century*. New York, Farrar, Straus and Giroux, 226. Magyarul: *És mégis lapos a Föld – A XXI. század rövid története*. HVG Könyvek (2006).

^{12.} STEINGART, G. 2008. *The War for Wealth: Why Globalization Is Bleeding the West of Its Prosperity*. New York, McGraw-Hill. Andy Grove kijelentését idézi CLYDE PRESTOWITZ 2005. *Three Billion New Capitalists: The Great Shift of Wealth and Power to the East*. New York, Basic Books, 8.

3. Egy nem nyugati világ?

^{1.} A Cseng He utazásairól szóló adatok különböző forrásokból származnak, úgymint: MENZIES, G. 2004. *1421: The Year China Discovered America*. New York, Harper; LANDES, D. 1999. *The Wealth and Poverty of Nations*. New York, W. W. Norton; KUEI-SHENG CHANG 1974. The Maritime Scene in China at the Dawn of Great European Discoveries. *Journal of the American Oriental Society*, 94/3, július/szeptember, 347–59.

^{2.} POMERANZ, K. 2000. *The Great Divergence: China, Europe, and the Making of the Modern World Economy*. Princeton, Princeton University Press. Pomeranz nem ért egyet azzal, hogy Kína olyan elmaradott lett volna, amilyenek én leírom. Ám Angus Maddison, William McNeil és David Landes megfelelőbb útmutatást tudnak adni ebben az általános kérdésben, és Philip Huang (lásd lent) meggyőzően cáfolja Pomeranz nézeteit.

^{3.} LEWIS, B. idézi 1997. The West and the Middle East. *Foreign Affairs*, 76/1, január/február, 114.

^{4.} BOORSTIN, D. J. 1985. *The Discoverers*. New York, Vintage Books, 64. David S. Landes munkája, különösen a *Revolution in Time: Clocks and the Making of the Modern World* (Cambridge, 1983. Harvard University Press) szintén az óra kialakulásán keresztül mutatja be a különbséget a nyugati és keleti társadalmak az újítások és a technológia terén bekövetkező változásokhoz való viszonyulásában.

^{5.} LANDES, D. S. 2006. Why Europe and the West? Why Not China? *Journal of Economic Perspectives*, 20/2, tavaszi sz., 18.

^{6.} HUANG, P. C. C. 2002. Development or Involution in Eighteenth-Century Britain and China: A Review of Kenneth Pomeranz's *The Great Divergence: China, Europe, and the Making of the Modern World Economy*. *Journal of Asian Studies*, 61/2, május, 501–38.

^{7.} LANDES, D. S. 2006. Why Europe and the West? Why Not China? *Journal of Economic Perspectives*, 20/2, tavaszi sz., 18.

^{8.} KENNEDY, P. 1987. *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*. New York, Random House, 13. Magyarul: *A nagyhatalmak tündöklése és bukása*. 1992, Akadémia Kiadó.

⁹ ROBERTS, J. M. 1993. *History of the World*. Oxford, Oxford University Press.

¹⁰ Azoknak, akik olvasták Jared Diamond a *Guns, Germs and Steel: The Fates of Human Societies* (New York, 2005. W. W. Norton. Magyarul: Háborúk, járványok, technikák: A társadalmak sítumai. 2000, Typotex) című könyvét, ez a fajta érvelés ismerősnek tűnik majd. David Lanes *The Wealth and Poverty of Nations*, és Eric Jones *The European Miracle: Environments, Economies, and Geopolitics in the History of Europe and Asia* (3. kiadás, Cambridge, 2003, Cambridge University Press) című műve a társadalmi fejlődés szempontjából szintén lényeges meghatározó tényezőként említi a földrajzi elhelyezkedést.

¹¹ FERGUSON, N. 2004. *The Rise and Demise of the British World Order and the Lessons for Global Power*. New York, Basic Books.

¹² KACHRU, B. B. idézi 1983. *The Indianization of English: The English Language in India*. Oxford, Oxford University Press, 59–60.

¹³ BOOT, M. 2006. *War Made New: Technology, Warfare, and the Course of History, 1500 to Today*. New York, Gotham Books. A *The West and the Middle East* című művében Bernard Lewis leírja, hogyan söpört végig a katonai modernizáció az oszmán társadalmon. Egy intelligensebb katonai alakulat létrehozása az oktatási rendszer megreformálásával járt, egy mobilis katonaság pedig komoly beruházásokkal az utak és a modern infrastruktúra fejlesztése érdekében. Így tehát a csaták megnyerésére való törekvés kulturális és gazdasági változásokkal is járt.

¹⁴ HUNTINGTON, S. P. 1996. The West: Unique, Not Universal. *Foreign Affairs*, 75/6 (1996. november–december), 28–46.

¹⁵ MAHBUBANI, K. 2006. Will India Emerge as an Eastern or Western Power? New York, november, Center for the Advanced Study of India, PENN Klub.

¹⁶ GILARDI, F. – JORDANA, J. – LEVI-FAUR, D. 2006. *Regulation in the Age of Globalization: The Diffusion of Regulatory Agencies across Europe and Latin America*. IBEI Working Paper, 2006, 1.

¹⁷ OVERDORF, J. 2007. Bigger Than Bollywood. *Newsweek International*, szeptember 10.

¹⁸ CARYL, C. 2006. Turning Un-Japanese. *Newsweek International*, február 13.

¹⁹ CRANE, D. 2002. *Culture and Globalization: Theoretical Models and Emerging Trends*. *Global Culture: Media, Arts, Policy, and Globalization*. Szerk.: Diana Crane, Nobuko Kawashima and Kenichi Kawasaki. London, Routledge.

4. A kihívó

¹ Liu, M. 2004. Beijing Reborn. *Newsweek International*, 2007. augusztus 13.

² Jun Ma – Norregaard, J.: *China's Fiscal Decentralization*. International Monetary Fund, 1998. október.

³ Minxin Pei 2006. *China's Trapped Transition. The Limits of Developmental Autocracy*. Cambridge, Harvard University Press.

⁴ Uott.

⁵ Pan Yue, a kínai Állami Környezetvédelmi Hivatal vezető helyettesétől idéz Jamil Aderlini és Mure Dickie (Taking the Waters. *Financial Times*, 2007. július 24.).

⁶ Kahn, J. – Yardley, J. 2007. As China Roars, Pollution Reaches Deadly Extremes. *New York Times*, augusztus 26.

⁷ Thornton, J. 2008. Long Time Coming: The Prospects for Democracy in China. *Foreign Affairs*, 87/1 (január-február), 2–22.

⁸ Hálás vagyok Mr. Lee Kuan Jevnek, amiért figyelmembe ajánlotta ezt a sorozatot, majd pedig elküldette nekem. Az egyik szingapúri televíziócsatorna a teljes sorozatot sugározta angol felirattal, így lehetőségem volt végignézni.

⁹ Needham, J. 1969. *Within the Four Seas: The Dialogue of East and West*. London, Allen & Unwin, 63.

¹⁰ Uo. 90.

¹¹ Fuchs, T. 2006. The European China: Receptions from Leibniz to Kant. *Journal of Chinese Philosophy*, 33/1, 43.

¹² Egy a szerzőnek szóló e-mail.

¹³ Gilpin, R. 1981. *War and Change in World Politics*. Cambridge, Cambridge University Press, 94–95.

¹⁴ Harsch, E. 2007. Big Leap in China-Africa Ties. *Africa Renewal*, 20/4, január 3.

¹⁵ Conde, C. H. 2007. Asean and China Sign Trade and Services Accord. *International Herald Tribune*, január 14.

¹⁶ Out of Their Silos; China and America. *Economist*, 2006. június 20.

¹⁷ Cooper Ramo, J. 2004. The *Beijing Consensus*. Foreign Policy Centre, London.

5. A szövetséges

¹ Wilson, D. – Purushothaman, R. 2003. Dreaming with BRICs: The Path to 2050. Goldman Sachs, október 1. Global Economics Paper 99.

² GM to triple parts sourcing from India. *Times of India*, 2007. november 20.

³ Aziz, J. – Dunaway, S. 2007. China's Rebalancing Act. *Finance & Development*, 44/3, szeptember.

⁴ Jaseng Huang 200. Will India Overtake China? *Foreign Policy*, július-augusztus, 71–81.

⁵ Kripalani, M. 2005. Read All About It: India's Media Wars. *BusinessWeek*, május 16.

⁶ Egészségügyi Világszervezet, <http://www.who.int/countries/ind/en/> internetes címen elérhető.

⁷ Lásd például „India and the Balance of Power”, *Foreign Affairs* 85/4 (2006. július–augusztus, 17–32) című cikkét.

⁸ Chaudhuri tovább magyarázza ezeket a gondolatokat *Hinduism: A Religion to Live By* című könyvében (Oxford, 1979, Oxford University Press).

⁹ El Baradei, M. 2006. Rethinking Nuclear Safeguards. *Washington Post*, június 24.

¹⁰ Blackwill, R. D. 2006. *Journalist Roundtable on India* (átirat), házigazda: David B. Ensor, február 23.

6. Amerika hatalma

¹ MORRIS, J. 1980. *Pax Britannica: Climax of an Empire*. New York, Harcourt Brace.

² MEYER, K. idézi 2000/2001. An Edwardian Warning: The Unraveling of a Colossus. *World Policy Journal*, 17/4, tél, 47–57.

³ FERGUSON, N. 2002. *Empire: The Rise and Demise of the British World Order and the Lessons for Global Power*. New York, Basic Books, 268.

⁴ JAMES, L. 1996. *The Rise and Fall of the British Empire*. New York, St. Martin's Press, 212.

⁵ KENNEDY, P. 1984. *Why Did the British Empire Last So Long? Strategy and Diplomacy, 1870–1945: Eight Studies*. London, Allen & Unwin, 197–218.

⁶ A Nagy-Britannia gazdasági helyzetéről szóló adatok nagyrészt Paul Kennedy *The Rise and Fall of Great Powers* (New York, 1987, Random House,

151–200) című művéből származnak. Maddison és Barnett szintén hasznos források.

⁷ A brit hanyatlásról szóló ezen elméletet Correlli Barnett részletesen kifejti a *The Collapse of British Power* (Gloucestershire, 1997, Sutton Publishing) című írásában.

⁸ FERGUSON, N. 1998. *The Pity of War*. New York, Penguin Books.

⁹ KENNEDY, P. 1987. *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*. New York, Random House. Magyarul: *A nagyhatalmak tündöklése és bukása*. 1992, Akadémia Kiadó.

¹⁰ JAMES, L. 1996. *The Rise and Fall of the British Empire*. New York, St. Martin's Press, 464.

¹¹ WILSON, D. – PURUSHOTHAMAN, R. 2003. Dreaming with BRICs: The Path to 2050. Goldman Sachs. *Global Economics Paper*, 99, október 1. Bár ez a gyakran idézett tanulmány az ehhez hasonló projekciók legjobb forrása, érdemes megjegyezni, hogy a BRICs publikálása óta gyorsabb ütemben növekszik, mint ahogy azt a Goldman-közgazdászok sejtették.

¹² HOLMAN, M. W. 2006. *Profiting from International Nanotechnology*. Lux Research, december.

¹³ FALLOWS, J. 2007. China Makes, the World Takes. *Atlantic Monthly*, július/augusztus.

¹⁴ LINDEN, G. – KRAEMER, K. – DEDRICK, J. 2007. *Who Captures Value in a Global Innovation System?* The Cast of Apple's iPod. Personal Computing Industry Center, június.

¹⁵ Az Immelt idézet eredetileg egy a *Globalist* magazine által készített „A CEO's Responsibilities in the Age of Globalization” című interjúban jelent meg 2006. március 17-én.

¹⁶ Bialik két cikket írt a témáról a *Wall Street Journal*-ba, „Outsourcing Fears Help Inflate Some Numbers” (2005. augusztus 26.) és „Sounding the Alarm with a Fuzzy Stat” (2005. október 17) címmel. A Duke tanulmányt, „Framing the Engineering Outsourcing Debate: Placing the United States on a Level Playing Field with China and India”, dr. Gary Gereffi és Vivek Wadhwa vezette.

¹⁷ *The Emerging Global Labor Market: Part II –The Supply of Offshore Talent in Services* (2005, június. McKinsey Global Institute).

¹⁸ BROWN, A. S. – LAVINE BROWN, L. 2007. What Are Science & Math Test Scores Really Telling U. S.? *Bent of Tau Beta Pi*. téli sz., 13–17.

¹⁹ CHANDLER, M. A. 2007. Asian Educators Looking to Loudoun for an Edge. *Washington Post*, március 19.

²⁰. Eberstadt nemrégiben írt cikkei jó forrásként szolgálnak a különböző régiók demográfiai trendjeiről, illetve azok hatásáról az egyes gazdaságokra: (2007) Born in the USA. *American Interest*, május/június; (2007) Critical Cross-Cutting Issues Facing Northeast Asia: Regional Demographic Trends and Prospects. *Asia Policy*, január; (2007) Healthy Old Europe. *Foreign Affairs*, 86/3, május/június, 55–68.

²¹. COOPER, R. N. 2005. Living with Global Imbalances: A Contrarian View. *PolicyBriefs in International Economics*. Institute for International Economics, november.

²². *Sustaining New York's and the U.S.'s Global Financial Services Leadership*, online hozzáférés: www.senate.gov/~schumer/SchumerWebsite/pressroom/special_reports/2007/NY_REPORT%20_FINAL.pdf.

7. Amerika célja

¹. Beszéd, G8 csúcstalálkozó, Houston, Tex., 1990. július 11.

². KRAUTHAMMER, C. 1990/1991. The Unipolar Moment. *Foreign Affairs*, 70/1, 23–33.

³. Beszéd, Association France-Amériques, Párizs, Franciaország, 1999. február 1.

⁴. PATTEN, C. 2005. *Not Quite the Diplomat: Home Truths about World Affairs*. London, Allen Lane, 229.

⁵. Adam Gopnik „The Human Bomb” című írása szerint (*New Yorker*, 2007. augusztus 27.) Sarkozy nemzetvédelmi tanácsadója, Jean-David Levitte emlékszik így vissza.

⁶. KAGAN, R. 2003. *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*. New York, Alfred Knopf. Magyarul: *Édenkert és Hatalom*. 2007. HM Zrínyi Kommunikációs és Szolgáltató Kht.

⁷. IKENBERRY, J. 2008. The Rise of China and the Future of the West. *Foreign Affairs*, 87/1, január/február.

⁸. DEUTSCH, C. 2007. The Venturesome Giant. *New York Times*, október 5.

⁹. CARDOSO, F. H. 2007. A Collaborative Contract. *Newsweek*, Issues 2008, Special Edition, december.

¹⁰. BARNETT, C.: *The Collapse of British Power*. Először 1972-ben adták ki.

¹¹. JOFFE, J. 1997. How America Does It. *Foreign Affairs*, 76/5, szeptember/október, 13–27.

¹² SLAUGHTER, A. 1997). The Real New World Order. *Foreign Affairs*, 76/5, szeptember/október, 183–197.

¹³ HAASS, R. N 1995. Paradigm Lost. *Foreign Affairs*, 74/1, január/február, 43–58.

¹⁴ FLYNN, S. 2007. *The Edge of Disaster: Rebuilding a Resilient Nation*. New York, Random House.

DEMOS

könyvek

Giddens, Anthony

ÖN JÖN, MR. BROWN!

2007, A/5, 278 oldal, 2890 Ft

Alesina, Alberto – Giavazzi, Francesco

EURÓPA JÖVŐJE

Reform vagy banyatlás

2008, A/5, 230 oldal, 2390 Ft

Dessewffy Tibor – Sebők Miklós (szerk.)

BEVEZETÉS A JÖVŐBE

Reform vagy banyatlás

2008, A/5, 232 oldal, 2390 Ft

Nunberg, Geoffrey

JOBBAN MONDVA

2008, A/5, 330 oldal, 2790 Ft

Ted C. Fishman

KÍNA Zrt.

2008, A/5, 476 oldal, 3290 Ft

Mark Leonard

MIT GONDOL KÍNA?

2008, A/5, kb. 150 oldal, 2290 Ft

Robert B. Reich

SZUPERKAPITALIZMUS

2009, A/5, 346 oldal, 2990 Ft

MAGYAR ÁROK ÉS NAPFÉNY-ORSZÁG

2009, A/5, kb. 288 oldal, 2390 Ft

ELŐKÉSZÜLETBEN:

Paul Krugman

EGY LIBERÁLIS LELKIISMERETE

2009, A/5, 280 oldal, 2790 Ft

Fareed Zakaria számára korunk „nagy története” a „többiek felemelkedése” – az olyan országoké, mint Kína, India, Brazília, Oroszország, Dél-Afrika, Kenya és mások. Gazdasági növekedésük új globális tájat rajzol ki, amelyben megváltoznak a hatalom súlypontjai, a gazdagság és innováció „buborékjai” példátlan mértékben és váratlan helyeken bukkannak fel. A gazdasági növekedést szorosan követi a politikai önbizalom és a nemzeti büszkeség feléledése. „A mai politikai viták... a legcsekélyebb összefüggésben sem állnak ezzel a fejlődésmenettel, inkább a terrorizmus, a bevándorlás, a belbiztonság és a gazdasági pánik kérdései körül forognak. Az igazi kihívás azonban, amellyel a nyugati világnak szembe kell néznie, az új világnak nem a vesztesei, hanem a győztesei felől érkezik” – írja a szerző.

Fareed Zakaria a *Newsweek International* szerkesztője, állandó nemzetközi szemleírója, a CNN kommentátora.

ISBN 978 963 693 175 9

2980 Ft